

HYDRA

Nr:4 3/2014

In dit nummer o.a.:

Briefwisseling

Hardt- Holloway

Argentinië 2001:

de Parijse Commune
van onze generatie?

Radendemocratie
reloaded

Liefde als
revolutionair concept

Romantisch
antikapitalisme

UTOPISCHE BRANDSTOF VOOR JONGE BREINEN

HOOFD-INGANG

2 | INHOUDSOPGAVE

7 | EEN BRIEFWISSELING TUSSEN MICHAEL HARDT EN JOHN HOLLOWAY

25 | RUILBEURZEN; MISLUKT EXPERIMENT OF EEN ERVARING VOOR DE TOEKOMST?

STEFAN THIMMEL

34 | OM TE PRODUCEREN HEBBEN WE GEEN BAZEN NODIG!

RAÚL ZIBECHI

42 | POTTEN, PANNEN EN DE MACHT VAN HET VOLK: DE WIJKRADEN VAN BUENOS AIRES

EZEQUIEL ADAMOVSKI

50 | RADICALE DEMOCRATIE EN DE PKK

JOOST JONGERDEN

58 | HET BELANG VAN ONDERSTEUNING

73 | STOP HET EXPERIMENT

GEORGE CAFFENTZIS

80 | DE BRON WAARUIT WE DRONKEN

RON BLOM

90 | RECENSIE: MICHAEL LÖWY: HERBETOVERING VAN DE WERELD

PIETER LEMMENS

97 | WU MING'S UTOPIA TOP 10

102 | GEDICHT

ANTONIO MACHADO

Hydra wil op een nieuwe manier omgaan met concepten als revolutie en klasse en wil voorbij traditionele benaderingen van tijd, ruimte en beweging proberen te denken. Het gaat uit van een emancipatoire strijd door een multiverseel, pluraal proletariaat. Deze niet aan de gangbare geschiedschrijving gebonden oriëntatie op sociale bevrijding is voor het kunnen begrijpen en aansluiten bij actuele en komende sociale conflicten van essentieel belang.

Hydra is het tegenovergestelde van macht en orde en keert zich tegen de staat, tegen het imperium en tegen het kapitalisme. Het gaat uit van de onuitroeibaarheid van het verzet en wil anticiperen op nieuwe vormen van verzet, die in nieuwe, onverwachte gedaantes en combinaties de kop op steken, als waren het koppen van de mythische Hydra.

HYDRAWEB.YOLASITE.COM

HYDRAWESCHRIFT@GMAIL.COM

BEZOEK HYDRA OOK OP FACEBOOK

ZIJ-INGANG (1)

Een zoveelste poging om een zijingang te schrijven bij de briefwisseling tussen Hardt en Holloway. Alle vorige pogingen mondten uit in lange epistels, nog langer dan de briefwisseling zelf. Omdat we waarschijnlijk teveel in één keer wilden zeggen, een brainstorm zonder einde.

Wat we mooi vonden aan de tekst was hoe twee mensen, waarvan bekend is dat hun denken op bepaalde punten duidelijk verschillende kanten opgaat, toch enorm hun best doen om te communiceren, samen verder te komen, dat verlangen ook uitspreken. Holloway vergelijkt dat heel mooi met een wandeling waarbij je gearmd loopt, soms dicht op elkaar, maar elkaar soms ook verschillende kanten optrekkend. Zo zien we dat als Hydra graag: de verdedigende stellingen verlaten, verder denken, iets toevoegen, iets creëren en iets doorbreken. “Denken is omverwerpen, denken is overschrijden”, zal Ernst Bloch ergens in de tekst zeggen. Wij sluiten ons daar graag bij aan. Want het gaat erom elkaar creatief te willen begrijpen, ruimte voor iets nieuws te willen creëren, i.p.v. te willen scoren of elkaar onderuit trachten te halen in een zgn. debat.

In de tekst worden vele boeiende dingen gezegd. Variërend over de liefde t/m de wijze hoe je tegen een begrip als ‘abstracte arbeid’ aankijkt. Maar, zoals Hardt zelf ook zegt, keert het vraagstuk van de organisatie steeds terug. Het loopt als een rode draad door het stuk. En dat is voor ons dan ook één van de belangrijkste overwegingen geweest om het stuk te vertalen en te publiceren.

Tijdens het schrijven van deze in- of uitleiding bekwam ons echter steeds het gevoel dat de vraagstelling niet klopte. Gaat het er werkelijk om hoe je uitbarstingen van woede moet vasthouden en consolideren? Met z'n allen boos zijn tijdens een top? Massaal protesteren op een plein? Moet je dat consolideren? Institutionaliseren? Volgens ons kan het daar niet om gaan.

Denkend over organisatie moet je volgens ons twee kanten onderscheiden: een positieve en een negatieve. Omdat je je tegelijkertijd verzet tegen iets en strijdt voor een andere wereld. Die andere wereld moeten we niet in de toekomst projecteren, maar moeten we zien en herkennen als een sociale kracht die zich in het heden ontwikkelt. Verzet en protest dat niet gepaard gaat met (aanzetten tot) nieuwe vormen van vergemeenschappelijking, een scheppingsproces waarin OOK een andere maatschappelijkheid wordt gecreëerd, leidt nergens toe.

Consolidatie hangt o.i. samen met de mate waarin je er in slaagt nieuwe sociale verbindingen te leggen, nieuw sociaal weefsel te ontwikkelen. Als onze strijd o.a. draait (zoals Holloway zegt) om het ontwikkelen van nieuwe productieve krachten en een nieuwe manier van leven die kan breken met het kapitalisme, dan moeten we ons juist focussen op alternatieven voor de markteconomie, zelfbeheer, zelfbeschikking. Dan moeten we praktisch denken in termen van onteigening en toe-eigening. Neem en eet! Dan moeten we ook denken aan het opvullen en transformeren van de wegbezuinigde en kaalgeslagen sociale ruimte met collectieve projecten zoals buurthuizen, buurtfamilierestaurants, kookclubs, buurvrouwen- en buurtvadersprojecten, leesbegeleidings- en mantelzorgprojecten, opvoedcollectieven etc. Dan moeten we weer denken in Kropotkiniaanse termen als wederzijds hulp, proletarische coöperatie en praktische solidariteit.

Het klopt dat woede en spontane rebellie niet voldoende zijn. Het moet immers ook gaan om zelfbeschikking, vergemeenschappelijking, sociale creatie, nieuw sociaal weefsel, nieuwe sociale verbindingen. De revolutie moeten we daarom zien als een permanent proces, een permanente opstand, een permanente guerrillastrijd, en zoals we gedwongen worden het kapitalisme dagelijks te creëren, moeten we ook haar tegenhanger dagelijks trachten te creëren, als een proces van sociale wederopbouw. We moeten volhouden (tot in het onmogelijke) totdat het kapitaal ons niet langer als loon- en consumptieslaven kan organiseren, maar we onszelf van onderaf kunnen organiseren, we ons van onze eigen autonomie bewust worden en we ons van het kapitaal en de logica van loon, geld en winst kunnen loskoppelen. Dit zijn de processen die een revolutie van het dagelijks leven tot stand brengen en dat is wat anders dan het veroveren van politieke macht. Want die zal op zichzelf geen breuk teweeg brengen. Zoals bijv. de complete ineenstorting van het Italiaanse politieke bestel eind jaren '80 ons ook geen revolutie heeft gebracht, maar Berlusconi.

De ruilbeurzen en de wijkraden in Argentinië zijn naar onze mening goede voorbeelden hoe zo'n "loskoppelingsproces" er prematuur uit kan zien, hoe bewegingen hun eigen vormen van organisatie uit kunnen vinden en hoe de opstand van onderaf niet aan een organisatie gedelegeerd wordt. In die zin zien we "organisatie" dan ook niet louter als een politiek vehikel, maar meer als een sociale bouwsteen. I.p.v. te verdwalen in zinsconstructies als "institutionaliseer – en –werp –omver" of "instituten als wegwerp-krukken om te leren lopen" zouden we lessen moeten trekken uit het Argentinië van het begin van dit millennium, waar het gebrek aan een centrale organisatie juist als een succesfactor werd gezien. Revolutionaire politiek moeten we denken als anti-politiek. De bewegingen in Argentinië creëerden geen platforms voor partijen of partijprogramma's. Ze zochten geen leider, maar maakten ruimte voor iedereen om leider te zijn. Ze vonden het belangrijker om de juiste vragen te stellen dan de correcte antwoorden te geven. Ze hingen geen dogma's aan en wezen hiërarchie af. In plaats daarvan bouwden ze aan directe democratie en consensus. Het waren bewegingen die zich baseerden op vertrouwen en liefde. Ze bewezen dat zgn. spontane rebellie wel degelijk duurzame alternatieven kan voortbrengen en dat de vorm en inhoud van je organisatievorm samen kan vallen. Het is geen consolidatieproces alleen maar in de zin van handhaven, maar ook in de zin van voortduren en voortbouwen. Een permanente kringloop. Het doel is immers om onze sociale verhoudingen op een andere wijze te organiseren. En daar geven we vorm aan door de wijze waarop we onze sociale verhoudingen in het hier en nu organiseren. "Er is geen excuus, er is geen uitstel, je handelswijze, je manier van organiseren zegt iets over het type wereld dat je nastreeft, het is die wereld! (Massimo De Angelis)".

De rebellie in Argentinië overleefde daar waar deze concrete buurtgerichte alternatieven wist te ontwikkelen, veelal vanuit gekraakte gebouwen. Het daadwerkelijk veroveren van ruimte was daarbij cruciaal en tastbaar. Wie de ruimte verandert, verandert de samenleving, schept nieuwe sociale relaties, nieuwe feiten, en verandert de dingen fundamenteel, schreven we in Hydra nr.2. Dat is ook onze ervaring en herinnering vanuit de beweging van de jaren '80. Er was een tastbare en concrete ruimte van waaruit experimenten zich konden ontwikkelen. Een ruimte die niet enkel op subjectief of inspirationeel niveau bestond maar ook daadwerkelijk gekoppeld was aan toegeëigende panden en plekken. Een radicale en experimentele beweging kan niet alleen uit ideeën en idealen bestaan maar vind zijn bestendigheid en continuïteit juist in veroverde, vrije ruimtes en concrete projecten. Dat kan een café zijn, een moestuin, een volkskeuken, een bezette fabriek, een plek waar een "raad" bijeen kan komen en van waaruit weer iets nieuws vorm kan krijgen. Dat kunnen ruilhandel-netwerken zijn, green guerilla- en

city-gardening-projecten, kleinschalige consumentennetwerken die verbindingen leggen met kleinschalige lokale producenten, burenhulp-projecten, communes etc. Maar de ruimte verandert ook door barricades op te werpen, door snelwegen en verkeersaders structureel te blokkeren, zoals de Piqueteros deden, maar ook door Wall Street of het Gezi-park te bezetten.

Want zonder offensief verzet, zonder strijd en confrontatie gaat het niet. Dat is de negatieve kant van organisatie: de strijd tegen de kapitalistische wereld waarin we leven, tegen de gevangenis waarin we ons bevinden. Het proces van sociale wederopbouw, de ontwikkeling van onze sociale kracht van onderaf (wat in wezen niets anders is dan de omkering van het historische scheidingsproces van producent en productiemiddel, de herovering van de subsistentie, van de eigen middelen van bestaan, van het recht op bestaan) kan niet anders dan een onteigenings- en toe-eigeningsproces zijn. Het is een permanente oorlogsverklaring aan de bestaande verhoudingen en moet daarom ook de kenmerken van een permanente guerrilla hebben. Want we bevinden ons in vijandelijk territorium. De andere wereld waarvoor we vechten kan haar bestaansrecht alleen maar in de confrontatie ontwikkelen. Directe actie en offensief verzet zijn daarbij onontbeerlijk. Een beweging die de grens tussen protest en verzet niet overschrijdt, die geen wetten en verboden overtreedt, die niet ongehoorzaam is en die niet saboteert, neemt de eigen machteloosheid voor lief en verklaart de bestaande wetten, regels en procedures in wezen heilig. De andere wereld kan zich alleen maar vanuit een verzetscultuur ontwikkelen. En ook om de moederin te houden, om vol te houden, om het subversieve momentum te verlengen, om de mobilisatie op gang te houden, zijn directe acties broodnodig. Immers wie keer op keer neergeslagen wordt, staat op den duur niet meer op. Het vieren van kleine overwinningen, je bevrijden uit de slachtofferrol, subject worden in de strijd, ervaren dat de machthebbers niet onoverwinnelijk zijn, dat ze bestraft kunnen worden voor hun misdaden, dat ze ook een keer op hun bek krijgen, terugslaan, dat alles is zonder directe actie ondenkbaar en dus onmisbaar.

Het succes van ieder initiatief, ieder project, elke campagne zal echter ook afhangen van de mate waarin een zo breed mogelijke ondersteuning en solidariteit wordt verworven. Toen de bezette kachelfabriek Zanon in Argentinië voor de eerste keer zou worden ontruimd, werd niet alleen tot een provinciale algemene staking uitgeroepen, maar hadden ook meer dan 5000 mensen zich als een schild voor de fabriek opgesteld. Ook ontruimingspogingen van andere bezette bedrijven en panden die door wijkraden waren gekraakt, werden soms door duizenden mensen tegengehouden. Soms met katapulten en molotov cocktails. De bezette drukkerij Chilavert in Buenos Aires werd mede verdedigd door bejaarden die in een tehuis aan de overkant woonden. Ze deden niet alleen mee, maar stonden er ook op dat ze in de voorste linie zouden staan als de politie zou komen.

Daarnaast moeten we onze hoop op betere tijden niet al te optimistisch koppelen aan het verloop van de crisis omdat dan de irrationaliteit van het kapitalistische systeem duidelijker zichtbaar zou worden. Die irrationaliteit is immers net zo zeer aanwezig in tijden dat er geen sprake is van plotselinge sociale terugval. Zoals ook de cycli van strijd niet zomaar gelijke tred houden met cycli van economische neergang. Natuurlijk kunnen sociale terugval, existentiële nood, teleurgestelde verwachtingen en de afbraak van sociale en culturele voorzieningen wel degelijk leiden tot woede, kritiek en protest, maar we moeten niet vergeten dat sociale strijd historisch gezien ook altijd een strijd TEGEN de arbeid is geweest en een strijd om de eigen waardigheid. Het kan nooit gaan om meer klotebanen, meer werkgelegenheid voor nog meer nutteloze producten, maar om een zelfbepaald en zinvol leven. Het ging ons ooit

om het terugdringen van de arbeid uit het centrum van het leven. “Vrijwillige werkloosheid”, “bewuste baanloosheid” en het “proletarisch gebruik” van sociale voorzieningen waren ons dan ook verre van vreemd. We wilden meer leven en minder en vooral anders gaan werken. Daar tegenover stond een bloeiende subcultuur van eigen bedrijfjes, werkplaatsen, winkeltjes, kroegen restaurants, podia, ateliers t/m gezondheidscentra aan toe. In die zin was de (kraak-)beweging van '80 in onze ogen ook een zeer goed voorbeeld van een poging om nieuwe productieve krachten en een nieuwe manier van leven te ontwikkelen die kan breken met de kapitalistische logica. Een klotebaar en een paar grijpstuivers als inkomen hebben niets met eigenwaarde te maken. Net zo min zal de roep om meer banen, als alternatief voor bezuinigingen, ons gelukkiger maken. In de handen van het kapitaal is werkloosheid juist een wapen om ons voor i.p.v. tegen de arbeid te laten strijden, zoals ook de afhankelijkheid van sociale voorzieningen een wapen is om ons te beheersen en te chanteren. Ook daarom is de ontwikkeling van een sociale kracht van onderop en de herovering van de subsistentie (in de vorm van een zelf-reproducerende beweging – Federici) een must.

Opvallend is dat op de website van Solidariteit recentelijk ook steeds meer gewezen wordt op het belang van solidariteit van onderop. Piet van der Lende concludeert dat het ideologische offensief van de participatiemaatschappij een defensieve reactie is van de staat op initiatieven en verdedigingssystemen van burgers van onderop. Als voorbeelden worden genoemd coöperatieve samenwerkingsverbanden, broodfondsen voor zzp'ers, woon-werk gemeenschappen, collectieven voor de productie van duurzame energie. Als ook soortgelijke initiatieven in de zorg. Volgens Van der Lende zoekt de staat momenteel hoe die vormen van zelfbestuur en zelfbeheer onder controle te brengen zijn, desnoods met geweld. Voor Van der Lende werpt dat een nieuw licht op de mogelijkheden van coalities van mensen die zich tegen het neoliberale marktgeweld willen verzetten. Van der Lende waarschuwt o.i. terecht dat het ideologisch offensief van de participatiemaatschappij lijkt aan te sluiten bij de initiatieven van de mensen. De staat en zijn dienaren lijken te zeggen: 'Goed zo, doen jullie het zelf maar, dan kunnen wij in tijden van economische crisis de begrotingsproblemen oplossen. Slaan we twee vliegen in een klap.' Natuurlijk gaat het om veel meer dan alleen het oplossen van begrotingsproblemen. In essentie gaat het om de macht en de controle over de arbeid. Als we willen voorkomen dat de staat de ontwikkeling van onze sociale kracht van onderop d.m.v. “de participatiemaatschappij” kan kapen en inkapselen, dan zullen we dit als het terrein van onze organisatie en strijd moeten begrijpen en als front in de sociale confrontatie. De breuk met het kapitalisme zal zich precies hier moeten voltrekken en dat kan alleen als onze collectiviteit en solidariteit zich uitdrukt in een strijd tegen de abstracte kapitalistische arbeid en zo sterk wordt dat de kapitalistische sociale verbinding d.m.v. geld uiteenvalt.

Hydra Ensemble – oktober 2013

EEN BRIEFWISSELING TUSSEN MICHAEL HARDT EN JOHN HOLLOWAY

~

HET CREËREN VAN GEMEENSCHAPPELIJKE RIJKDOM
EN HET KRAKEN VAN HET KAPITALISME.
EEN KRUISBESTUIVING.

JULI 2010

Beste John,

Een van de dingen die ik waardeer aan *Crack Capitalism* alsmede aan *Change the world without taking power* is dat het betoog uitgaat van de genealogie van de opstand. M.a.w. je begint met de verontwaardiging en woede die mensen ervaren, maar daar stop je niet. Je betoog leidt de opstand naar zowel een creatieve praktijk als een theoretisch onderzoek.

Aan de ene kant – hoewel de weigering essentieel is, misschien zelf primair in jouw betoog – moet met name de breuk met of de exodus uit de sociale formaties van het kapitalisme, moet elke vernietigende kracht worden vergezeld door een creatieve. Iedere inspanning om de wereld om ons heen neer te halen moet ook gericht zijn op de creatie van een nieuwe. En bovendien zijn deze twee processen, de destructieve en de constructieve, niet van elkaar te scheiden. Ze zijn compleet ingebed in elkaar en met elkaar vervlochten. Daarom, zoals je zegt, heeft het geen enkele zin om het creëren van een nieuwe samenleving uit te stellen tot na de complete in-

eenstorting of ontmanteling van de kapitalistische maatschappij. In plaats daarvan moeten we nu strijden voor de creatie van een nieuwe samenleving in het omhulsel van de oude of, beter gezegd, in zijn scheuren, zijn tussenruimtes.

Aan de andere kant laat je zien hoe de opstand niet alleen moet leiden tot praktische maar ook tot theoretische innovatie. Hoewel je boek begint met een tot de verbeelding sprekende opsomming en voorbeelden van praktisch verzet, omvat je primaire betoog een conceptueel onderzoek (van het grootste belang in mijn ogen) naar de rol en het potentieel van onze productieve vermogens in de kapitalistische maatschappij. Ik wil hier geen onderscheid aanbrengen tussen praktijk en theorie. Je betoog veronderstelt in wezen dat deze ook compleet met elkaar vervlochten en geïntegreerd zijn. Om de wereld te veranderen moeten we niet alleen anders gaan handelen maar ook anders gaan denken. Wat vereist dat we werken aan concepten en soms nieuwe concepten moeten uitvinden.

Het centrale betoog van het boek, waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen handelen en arbeid en waarin abstractie als een essentiële

macht van de kapitalistische overheersing wordt gezien, komt op mij over als diepzinnig marxistisch. Dat lijkt misschien paradoxaal om te zeggen, omdat je je betoog met zorg posteert tegenover orthodoxe marxistische tradities en je je eigen punten daarentegen relateert aan Marx' eigen geschriften. Waarbij je soms verduidelijkt wat hij eigenlijk zegt en laat zien hoe het tegen de orthodoxe marxistische traditie ingaat en op andere momenten verder gaat dan Marx. Hoewel je betoog ingaat tegen de orthodoxe marxistische traditie, plaatst deze manier van Marx lezen tegen het marxisme, en het verder gaan dan Marx, je op één lijn (of misschien beter geformuleerd: in dialoog) met een sterke stroming die ooit heterodoxe marxistische tradities werden genoemd en die actief waren sinds de jaren '60. Dit blijkt duidelijk uit de stelling, die cruciaal is in je boek, dat het doel van ons project voor vrijheid niet gelegen is in de bevrijding van de arbeid, zoals in termen van de marxistische orthodoxieën of de Sovjet-ideologie, maar ons verlossen van het werk. Ik zie dit als een essentiële leus en principe van deze heterodoxe traditie.

Een van de dingen die ik waarneem is dat hoewel in de jaren '70 het orthodoxe marxisme inderdaad dominant was en ondersteund door de ideologieën van verschillende officiële communistische partijen, dat deze interpretatie vandaag de dag vrijwel volledig in diskrediet is geraakt. In plaats daarvan wordt de marxistische theorie vandaag de dag in mijn ogen voornamelijk gekarakteriseerd door wat de heterodoxe lijn is geweest, die jij hebt helpen ontwikkelen samen met je collega's van de *Conference of Socialist Economists* en i.s.m. vergelijkbare stromingen in Italië, Duitsland en Frankrijk. Dat is een goede zaak en dat maakt marxistische theorie vandaag de dag veel interessanter en relevant.

Het is hierbij niet mijn bedoeling om je onder de noemer van het marxisme terug te brengen. Net

als jij kan het me weinig schelen of mijn werk marxistisch wordt genoemd of niet. Ik maak vaak mee dat marxisten me ervan beschuldigen dat ik niet marxistisch genoeg ben en dat niet-marxisten me verwijten te marxistisch te zijn. Het maakt me allemaal weinig uit. Voor mij is van belang hoe waardevol het is om de geschriften van Marx te lezen en het maakt indruk op me hoezeer dat ook voor jou geldt in je boek.

Eén van de belangrijkste en diepgravende overeenkomsten tussen jouw betoog in je boek en de geschriften van Marx ligt in het aanmerken van de arbeid (of menselijk productief vermogen) als terrein waar zowel onze onderdrukking plaatsvindt als onze macht ligt. Deze dualiteit maak je specifiek door arbeid (die je omschrijft als productie binnen een regime van kapitalistische abstractie) te onderscheiden van doen (wat me zeer doet denken aan Marx' concept van de "levende arbeid"). Aan de ene kant heeft het kapitaal onze productieve vermogens nodig en kan het zonder deze niet bestaan noch zichzelf reproduceren. M.a.w. het kapitaal onderdrukt en overheerst ons niet alleen, maar buit ons uit, wat wil zeggen dat het constant zoekt naar manieren om onze productieve krachten te onderwerpen en te beheersen binnen de grenzen van zijn sociale systeem. In jouw redenering wordt dit voornamelijk tot stand gebracht door processen van abstractie. Aan de andere kant overschrijden onze productieve vermogens altijd de grenzen

van het kapitaal en zijn ze potentieel autonoom t.o.v. het kapitaal. Die asymmetrie is cruciaal: terwijl het kapitaal niet kan overleven zonder onze arbeid, kunnen onze productieve vermogens potentieel bestaan en gedijen zonder kapitalistische organisatie. Zoals je laat zien zijn er inderdaad altijd al talloze voorbeelden van onze productieve autonomie die bestaan in de barsten en kloven van de kapitalistische maatschappij. Die zijn extreem belangrijk, maar niet genoeg. Jouw project bestaat uit het creëren van alternatieve sociale netwerken van autonome productieve coöperatie die, zoals ik eerder aangaf, een vrije samenleving kunnen vormen van binnenuit de kapitalistische maatschappij.

Als ik *Crack Capitalism* lees, dan lijkt het me dat daar waar Change the World het project om de staat af te schaffen omarmde en uitbreidde, zelfs de afschaffing in onze eigen hoofden en praktijken, dat dit boek het project om het werk af te schaffen toepast – er vanuit gaande dat iedere revolutie tegen het kapitalistische arbeidsregime ook, noodzakelijkerwijs, de ontwikkeling van onze eigen autonome vermogens om te handelen inhoudt. Dat de vernietiging van de maatschappij van het werk is gekoppeld aan de schepping van een nieuwe samenleving gebaseerd op een alternatief concept van productie en productiviteit.

Dat brengt me bij de eerste vraag. We weten dat het kapitalistische arbeidsregime beschikt over bijzonder goed ontwikkelde sociale systemen op het gebied van organisatie en coöperatie die functioneren d.m.v. discipline en controle. Je analyseert deze in de eerste plaats door de lens van de abstractie. De gevestigde arbeidersbewegingen en m.n. de industriële vakbonden hebben ook vormen van organisatie en discipline georganiseerd als een soort tegenmacht, maar als we je analyse volgen is deze ook, net als het kapitalistische regime, gericht op de organisatie van de abstracte arbeid. Ik denk dat ik deze kritiek be-

grijp en in grote lijnen deel, met de opmerking, zoals je zegt – daarbij het uitstekende boek van Karl Heinz Roth uit de jaren '70 citerend – dat er altijd ook een “andere” arbeidersbeweging is geweest. Mijn vraag is hoe een autonome productieve praktijk, of doen, kan worden georganiseerd en zich handhaven als een alternatieve sociale vorm? Ik denk dat je het met me eens zal zijn dat de projecten van coöperatie en coördinatie tussen onze praktijken van doen niet spontaan zijn, maar georganiseerd moeten worden. Ik zou eraan willen toevoegen dat we instituten van sociale coöperatie moeten creëren en je zou het daar ook mee eens kunnen zijn als ik zeg dat ik met instituten geen bureaucratische structuren bedoel maar meer, zoals antropologen het begrip hanteren, een zich herhalende sociale praktijk, een gewoonte, die onze sociale verhoudingen structureert. Over welke instituten die deze rol vervullen beschikken we al en welke kunnen we ontwikkelen? En, meer specifiek, in welke verhouding zou dit kunnen staan tot de syndicalistische tradities? Het punt hier is natuurlijk niet de totale afwijzing van de traditionele organisaties van de arbeidersbewegingen, maar ze in sommige opzichten uit te breiden en om te vormen. Hier zou ik de innovaties binnen de huidige organisatie van de arbeid, die wijzen in de richting van jouw betoog, willen onderzoeken. Kunnen we ons in plaats van de traditionele arbeidersbeweging een samenhang of syndicaat van doeners voorstellen, of beter, een sociaal instituut van het doen? Hoe zouden zijn mechanismes van sociale coöperatie en zijn organisatiestructuren eruit zien? Ik weet niet zeker of je antwoorden hebt op deze vragen en ik pretendeer ook niet dat ik ze heb, maar ik denk dat je enkele denkwijzen hebt over hoe we deze structuren en instituten kunnen ontwikkelen van een maatschappij van het doen en dat is de richting waar ik graag het eerst met onze uitwisseling heen zou willen gaan.

Veel succes, Michael

DECEMBER 2010

Beste Michael,

Hartelijk bedankt voor je opmerkingen en voor hun toon die m.i. de spijker op de kop slaan: een sterk gevoel van gedeelde bekommernis en richting en het verlangen om verder te komen d.m.v. het onderzoeken van onze verschillen. Het weer spiegelt ook in hoge mate mijn eigen gevoelens bij het lezen van *Commonwealth*: een gevoel van vele raakvlakken tussen jouw ideeën en de mijne, het gevoel arm in arm te lopen, soms te dicht op elkaar, soms verschillende richtingen op trek-kend, een aaneenschakeling van bewondering, enthousiasme en vertwijfeling.

De vraag die je stelt aan het eind van je brief slaat de spijker op z'n kop omdat het regelrecht raakt aan een van mijn grootste twijfels bij het lezen van *Commonwealth*: de kwestie van de instituten, die door jou en Toni vaak wordt onderstreept en die je vooral in het laatste deel van je boek ontvouwd.

Onze focus is denk ik hetzelfde, maar het antwoord dat we geven is nogal verschillend. Het vraagstuk dat we delen is: hoe gaan we verder na de uitbarstingen van woede, de Jacquerieën (1) zoals jij ze noemt? De Argentinazo (2) van bijna tien jaar geleden, toen de mensen in de straten van Argentinië de ene na de andere president ten val brachten terwijl ze luidkeels riepen *Que se vayan todos* (oprotten allemaal); de beweging van andersglobalisten en de protesten in Seattle, Cancún, Genua, Gleneagles, Rostock etc.; de woede-uitbarstingen het afgelopen jaar in Griekenland, Frankrijk, Italië, Engeland, Ierland en nu, terwijl ik dit schrijf, in Tunesië, Egypte, Algerije. Fantastisch. We juichen, springen op en neer van vreugde. En dan? Hoe gaan we verder? We zijn het er allebei over eens dat woede niet genoeg is en dat er een positief moment moet

zijn. We zijn het er allebei over eens dat een partij opbouwen, de volgende verkiezingen winnen of de controle over de staat bemachtigen niet het antwoord is. Maar, als dat het niet is, wat dan? Het antwoord dat jij geeft is "Institutionaliseren. Het creëren van instituten om continuïteit te verlenen aan de verworvenheden van de golf van opstanden". En ik wil zeggen "Nee, nee, nee, dat is niet de weg die we in moeten slaan, dat is een gevaarlijk voorstel".

Ik wil zeker niet de spot drijven met wat je zegt, want je redenering bevat een grote mate aan subtiliteit en zorgvuldigheid. In je brief zeg je "Ik zou eraan willen toevoegen dat we instituten van sociale coöperatie moeten creëren en je zou het daar ook mee eens kunnen zijn als ik zeg dat ik met instituten geen bureaucratistische structuren bedoel maar meer, zoals antropologen het begrip hanteren, een zich herhalende sociale praktijk, een gewoonte, die onze sociale verhoudingen structureert." Maar nee, ik ben het daar niet mee eens. Zelfs niet als ik rekening houd met jouw ruime opvatting van instituten.

Waarom ben ik het er niet mee eens? In de eerste plaats, ook al ga je uit van een bredere opvatting van institutionalisering, effen je een weg waardoor het onderscheid tussen de twee betekenissen vervaagd. De zich herhalende sociale praktijk glijdt gemakkelijk af in een bureaucratistische structuur en als je geen scherp onderscheid maakt tussen de twee (door verschillende woorden te gebruiken bijvoorbeeld), bestaat het gevaar dat je dit afglijden rechtvaardigt. In het boek is het onderscheid soms helder, maar soms lijkt het te vervagen, zoals bij het verbazingwekkende en verbijsterende voorstel op blz. 380 dat instellingen van de VN zouden kunnen voorzien in een mondiaal gegarandeerd inkomen (ik kan er met mijn verstand niet bij). Institutionalisering leidt makkelijk tot een staatsgecentreerde politiek – hoe anders zou je je het tot stand brengen van zo'n VN-garantie ook maar kunnen voorstellen?

Ten tweede ben ik het er niet mee eens omdat institutionalisering altijd betekent dat je het heden in de toekomst projecteert. Zelfs in de softe

betekenis van een zich herhalende sociale praktijk schept het de verwachting dat de jongeren zich zouden moeten gedragen zoals hun ouders (of oudere zussen en broers) deden. Maar nee, dat zouden ze niet moeten doen. “Zo moet je dat niet doen, je moet het op deze manier doen”, zeiden de veteranen van 1968 tegen de studenten tijdens de grote UNAM-staking in 2000 (3). Gelukkig (of niet) luisterden de studenten niet. Institutionalisering is altijd een inzegening van traditie, of niet soms? En wat schreef Toni jaren geleden over traditie als zijnde de vijand van de klassenstrijd? Ik herinner me niet meer precies wat of waar, maar ik herinner me dat ik het prachtig vond.

Ten derde, institutionalisering werkt niet, in ieder geval niet op de beoogde manier. Er is een flow van strijd, een sociale flow van rebellie (zoals mijn vriend Sergio Tischler het onder woorden brengt) die niet kan worden beheerst en die telkens instituten opzij veegt die ontworpen zijn om het in een bepaalde richting te kanaliseren. Mijn gevoel is dat je teveel belang hecht aan instituten in jouw opvatting van de maatschappij. Kan liefde worden geïnstitutionaliseerd? Ik ben het helemaal eens met je gedurfde opvatting van de revolutionaire kracht van de liefde, maar dan moet je je afvragen of je liefde kunt institutionaliseren? Zeker niet. Zelfs als we zeggen dat we het niet hebben over een huwelijkscontract, maar gewoon “een zich herhalende sociale prak-

tijk, een gewoonte”, dan is de ervaring waarschijnlijk van ons allemaal dat liefde steeds in botsing komt met de gewoonte. Liefde mag dan goed kunnen overleven in de context van een zich herhalende sociale praktijk, maar alleen als het zich er steeds in-tegen-en-verder beweegt.

Denk aan het World Social Forum, het eerste instituut dat is voortgekomen uit de beweging van andersglobalisten. Ik ben er niet zonder meer tegen en ik denk dat het een nuttige en prettige ontmoetingsplek kan zijn. Maar i.t.t. de bedoelingen van de meeste deelnemers neigt het ertoe de bureaucratisering van de beweging te bevorderen en is het vast en zeker niet de sleutel tot de revolutie.

Institutionalisering (breed of smal) betekent het leven op rails of snelwegen te plaatsens terwijl rebellie een permanente poging is om daarmee te breken, om nieuwe manieren om dingen te doen te bedenken. In mijn ogen zegt het voorstel om instituten te creëren dat de oude wegen naar de revolutie niet langer werken en dat we nieuwe wegen moeten creëren voor degenen die ons volgen om ze te bewandelen. Maar het zegt beslist niet: revolutie is altijd een proces waarin we onze eigen paden voortbrengen. *Se hace el camino al andar* (4) maakt een integraal onderdeel uit van het revolutionaire proces. Ik beschouw het hele idee van institutionalisering als een aspect van de organisatie van de menselijke activiteit als abstracte arbeid. Waar we juist tegen strijden.

“Te gemakkelijk”, zul je misschien zeggen en natuurlijk zou je gelijk hebben. Moet er niet enige vorm van sociale organisatie zijn? Natuurlijk, maar onze organisatievormen, de organisatievormen die refereren aan een andere maatschappij, kunnen niet gedacht worden als blijvend. We hebben ideeën en principes en ervaringen en richtingen die we min of meer delen met de bewegingen tegen het kapitalisme. Maar uitgaande van het feit dat wij zelf, onze praktijken en idee-

ën zo getekend zijn door de maatschappij waartegen we strijden, kunnen de vormen van organisatie alleen experimenteel zijn. Een proces waarin we bewegen met vallen en opstaan en reflectie.

Maar moet er dan geen sprake zijn van een samenvoeging van de barsten en kloven? Ja, en ik denk dat het een thema is dat onvoldoende is onderzocht in mijn boek. Het vraagstuk van de samenvloeiing van de barsten en kloven zou ik op een bepaald punt graag verder willen ontwikkelen. Zowel in termen van ontsteken van prairiebranden op inspirationeel vlak, als in termen van praktische organisatie en samenwerking. Maar twee dingen: mijn gevoel zegt dat het institutionele denken mogelijk een obstakel vormt om de praktijk en de potentie van zo'n samenvloeiing te kunnen zien. En ten tweede is het van belang om de samenvloeiing te denken als een altijd experimenteel bewegen vanuit het bijzondere, en niet een in kaart brengen van de toekomst dat beweegt vanuit de totaliteit, zoals naar ik meen de tendens is in jouw boek. We bevinden ons in de barsten en kloven en oefenen van daar uit druk uit. Ons probleem is dat we een breuk moeten forceren en vandaaruit verder moeten bewegen, niet de constructie van een alternatief bestuursstelsel. We kunnen proberen de praktijken van bestaande bewegingen te volgen, ze bekritisieren en kijken hoe de samenvloeiing al of niet tot stand wordt gebracht. Maar we kunnen geen model voor de toekomst construeren.

Waardigheid is een lichtvoetige dans, zei ik in mijn boek. Maar de twijfel die opkomt is dat we misschien niet tot een dergelijke beweeglijkheid in staat zijn. Misschien zijn we alleen maar in staat tot langzamer bewegen. Misschien hebben we instituten nodig als krukken, zodat we iedere stap die we zetten kunnen consolideren. Dat kan ik me voorstellen, maar zelfs dan betekent leren lopen dat je de krukken weggooit. We verraden

onzelf als we subversie en institutionalisering niet met elkaar verbinden. Als we al moeten institutionaliseren, dan zouden we onze eigen instituten tegelijkertijd omver moeten werpen. Dit is verwant aan het vraagstuk van de identificatie. In *Change the World* accepteer ik dat het soms belangrijk kan zijn om onze identiteit te bevestigen, maar alleen als we het tegelijkertijd ondermijnen of eraan voorbij gaan. En wat jij en Toni zeggen in jullie discussie over identiteit is vergelijkbaar. Institutionaliseren-en-omverwerpen is een formulering die ik veel aantrekkelijker zou vinden, maar zelfs dan staat het me niet aan. Institutionalisering kan op sommige momenten onvermijdelijk zijn, maar in het spanningsveld tussen institutionalisering en subversie hebben we al partij gekozen. Denken is omverwerpen. Denken betekent overschrijden, zoals Ernst Bloch zegt – Ernst Bloch, die je meerdere malen citeert in het boek, maar die Toni ergens anders, onvergeeflijk, karakteriseert als een bourgeois filosoof (Antonio Negri, *Time for Revolution*, Continuum London-New York, 2003, blz. 109)

Publiceren is natuurlijk een vorm van institutionaliseren en ik doe er ook actief aan mee. Door mijn gedachten te publiceren geef ik ze iets onveranderlijks. Maar misschien is deze briefwisseling een poging van beide kanten om die institutionaliteit te ondermijnen. De bedoeling is niet om ingenomen posities te verdedigen maar om elkaar aan te moedigen om verder te gaan dan wat we al hebben geschreven.

En dan nu een onvermijdelijk thema als we spreken over instituten: wat kan ik zeggen over de titel van jullie laatste hoofdstuk – “Het besturen van de Revolutie”? Een afschuwelijke oxymoron? Een heftige en onverschrokken provocatie? Of is het een serieus voorstel? Voor zo ver het me een serieus voorstel lijkt, provoceert en vervult het me wel degelijk met afgrijzen. Wat mij verbijsterd is dat de zin een scheiding suggereert tussen bestuur en revolutie terwijl voor mij re-

revolutie staat voor de opheffing van dit onderscheid. De revolutie besturen doet bij mij onmiddellijk de vraag opkomen: wie? Wie gaat het besturen? Zo schrik ik ook van jullie stelling op blz. 377 dat “mensen te trainen zijn”. Wie gaat die training geven? Wie gaat jouw revolutie besturen, wie gaat de mensen trainen? Als je zegt dat we praten over zelfbestuur, prima, maar waarom praat je dan niet over de organisatievormen van zelfbeschikking, er van uitgaande dat zelfbeschikking een proces van zelf-educatie en zelf-transformatie inhoudt? Maar als we de vraag op die manier herformuleren, dan moeten we meteen zeggen dat de over de organisatievormen van zelfbeschikking zelf beschikt wordt en dat deze dus niet geïnstitutionaliseerd kunnen worden.

Laat ik een tweede punt van zorg aanstippen. Democratie. Je focust de discussie over de revolutie op de strijd voor democratie. De afschaffing van het kapitalisme moet a.h.w. op de achterbank plaatsnemen, en dat breng me in de war. Je formuleert de stelling in hoofdstuk 5.3 in termen van een programma om het kapitaal te redden en dan zeg je dat je geen afstand neemt van het idee van de revolutie maar dat je een ander concept van overgang hanteert. Het is mij niet duidelijk wat je met een ander concept van overgang bedoelt. Het klinkt bijna als een programma van overgangs-eisen, een concept om de anti-kapitalistische revolutie door te voeren door te strijden voor een democratie waarvan we weten (maar niet openlijk zeggen) dat het onverenigbaar is met het kapitalisme. Het gevaar is dat hoe meer je praat over democratie en hoe minder over kapitalisme, des te meer het hele vraagstuk van de revolutie op de achtergrond zal verdwijnen. Het lijkt mij veel eenvoudiger om aan de andere kant te beginnen, door te zeggen: het kapitalisme is een ramp, hoe komen we er van af?

Deze brief is belachelijk lang. Jouw schuld na-

tuurlijk, omdat je zo'n stimulerend boek hebt geschreven. Ik kijk uit naar je reactie.

Met vriendelijke groet,

John

JUNI 2011

Beste John,

Ik denk dat het klopt dat samen wandelen, zo vlak naast elkaar, ons soms kan laten struikelen en strompelen als we elkaar lezen. Het leidt tot een soort ergernis als we, nadat we het over zoveel eens zijn geworden, op een punt komen dat uit de toon valt en dat kunnen we niet accepteren. Het maakt deel uit van onze taak om schijnbare conflicten die meer het gevolg zijn van misverstanden of terminologische verschillen op te helderen (geen geringe taak) en de belangrijke punten waarover we het oneens zijn te verduidelijken.

Ik respecteer het dat de term “instituut” zo slecht bij je valt en ik waardeer het dat je er in je brief zo volhardend op doorgaat om uiteindelijk uit te komen bij een formulering waar we het feitelijk over eens zijn. Je kunt institutionalisering accepteren als het samengaat met een gelijktijdig proces van subversie. Ja, institutionalisering en omverwerping – een goed motto dat we kunnen delen.

Maar onze kijk hierop verschilt natuurlijk, dus laat ik er wat verder op in gaan. Zoals je aangaf vloeit voor Toni en mij de discussie over institutionalisering voort uit onze aandacht voor de noodzaak van organisatie. Opstand komt eerst maar spontaniteit is niet genoeg. De rebellie moet georganiseerd zijn in een revolutionair proces. Ik denk dat we op deze basale punten enigszins verschillen. Zoals je zegt ontstaat het contrast door een verschil in accenten en in het bijzonder naarmate de stabiliteit van de organisa-

tie wordt benadrukt.

Op het moleculaire niveau ben ik er niet van overtuigd dat onze verschillende accenten substantieel zijn. Ik begrijp dat concepten als gewoonte, traditie en zich herhalende praktijken restrictief op je overkomen en je vreest dat ze vernieuwing afzwakken. Ik hou echter vol dat levensvormen alleen bestaan door structuren van herhaling. Onze levens en bindingen t.o.v. elkaar worden ondersteund door talloze gewoontes en herhaalde praktijken. Veel daarvan zijn we ons niet eens bewust. Dat is niet alleen een kwestie van de tijd waarop we elke avond eten en wanneer we op zondag gaan wandelen, maar ook hoe we ons tot elkaar verhouden en hoe we zowel intieme als sociale bindingen onderhouden. (Marcel Prousts boek lijkt me een klassiek onderzoek naar hoe een leven gevormd wordt door een complex web van gewoontes en herhaalde praktijken.) Zulke instituten verbinden, zoals je zegt, inderdaad het heden met de toekomst, maar niet noodzakelijk op de manier die jij vreest. Je vreest dat sociale gewoontes ons beperken tot het herhalen van sociale en organisatorische vormen van voorgaande generaties. Ik richt me meer op wat Spinoza *prudentia* (5) noemt: de toekomst beschouwen alsof het het heden was en op die basis handelen. Dat is niet alleen de manier hoe we vandaag de dag ageren tegen industrieën en praktijken die tegen 2050 rampzalige CO²-niveau's zullen produceren, maar ook de manier waarop we constant een perspectief van duur creëren in onze relaties met elkaar. Dit gaat ook op m.b.t. de liefde. Liefde is niet alleen een ontwrichtend, verpletterend of transformerend gebeuren, maar ook een verbinding. Ik keer steeds terug naar degenen van wie ik hou. Dat betekent niet dat liefde een statische, onveranderlijke verhouding is. Liefde is vernieuwing en, zeg je met recht, gaat verder. Ja, maar er is ook een ritueel m.b.t. de liefde. Terugkeren naar de dierbaren en onze gedeelde praktijken herhalen. Binnen de context van deze

rituelen evolueren de vernieuwingen van de liefde. Institutionaliseren en omverwerpen, zoals je zegt, of herhaling met verschil. In ieder geval begrijp ik dat jij en ik op dit moleculaire niveau het vraagstuk van de instituten vanuit verschillende perspectieven benaderen, maar ik zie geen grote consequenties m.b.t. onze verschillen.

Op het molaire niveau (6) daarentegen denk ik dat onze verschillen meer betekenis hebben. Toni en ik leggen het accent op instituten, of beter, het creëren van nieuwe institutionele vormen teneinde een alternatief bestuur te ontwikkelen. Ik denk dat je bepaalde vormen van dit project kunt accepteren en je er niet ongemakkelijk bij hoeft te voelen. Een van de grootste successen van het EZLN in Chiapas bijvoorbeeld, was het scheppen van instituten voor een alternatief be-

stuur. *Caracoles*, *Juntos de buen gobierno* (7) en de talloze normen en procedures waarmee de Zapatista gemeentes bestuurd worden, zijn geweldige voorbeelden van het soort experimenten met nieuwe, democratische institutionele vormen waarvoor wij pleiten. Ik heb het idee dat je dit niveau van de Zapatistische institutionele praktijk in zijn algemeenheid ondersteund. Ook hier werkt de slogan “institutionaliseer en werp omver” goed. Alle praktijken zouden permanent aan het wapen van de kritiek onderworpen moeten worden, vragend lopen we vooruit.

Onze verschillen komen duidelijker naar voren m.b.t. gevestigde instituten die we bekritisieren.

Net als jij staan Toni en ik kritisch t.o.v. de officiële vakbonden en hun tradities, maar dat wil niet zeggen dat we volledig tegen de gehele vakbeweging gekant zijn. Kleine segmenten van de vakbeweging proberen zich steeds los te maken van de traditie en nieuwe wegen in te slaan: in sommige periodes (soms kortstondig) hebben delen van de FIOM in Italië, SUD in Frankrijk en de SEIU in de VS bijvoorbeeld gezocht naar nieuwe wegen. Wij zijn van mening dat de dialoog met deze syndicalistische elementen moet worden aangegaan en dat we tegelijkertijd hun traditionele logica moeten ondergraven, zowel binnen als buiten hun institutionele structuren. Wordt “institutionaliseer en werp omver” voor jou begrijpelijker in deze context? Misschien is het beter om dezelfde kwestie te benaderen in termen van jouw boek: kan en zou het “doen” georganiseerd moeten worden en zo ja, in welke verhouding zouden deze organisaties staan t.o.v. de geschiedenis van de georganiseerde arbeid? Hoe zou je de syndicalistische praktijken van het doen willen karakteriseren? Ik voel me aangetrokken tot het idee om “sovjets van het doen” te creëren maar ik vrees dat dat idee je met afgrijzen vervult.

Onze verschillen komen wellicht het scherpst tot uiting m.b.t. de zogenaamde progressieve regeringen die momenteel aan de macht zijn, m.n. die in Latijns-America. Zoals je weet, staan Toni en ik, net als jij, kritisch t.o.v. al deze linkse partijen en regeringen, van Argentinië en Brazilië tot Bolivia, Ecuador en Venezuela. En zoals voor jou hangt ook onze hoop en ons enthousiasme niet in eerste instantie samen met de regeringen maar met de krachtige sociale bewegingen die hun electorale overwinningen mogelijk maakten. Maar we beschouwen deze regeringen niet alleen als antagonist. Ook hier spreekt het duale aspect van je leus, institutionaliseer en werp omver, me aan. Ik zou, m.a.w. zeggen dat komst van deze regeringen een nieuw (en in sommige opzichten beter) strijdterrein creëert waar-

op de bewegingen hun strijd moeten voortzetten tegen de neoliberale praktijken, economische paradigma's gebaseerd op afpersing (inclusief afhankelijkheid van olie, gas, soja monoculturen, etc.), raciale hiërarchieën en nog veel meer. Ik heb het idee dat deze vorm van kritische betrokkenheid, waar Toni en ik ons op ons gemak bij voelen, op jou vreemd en zelfs gevaarlijk overkomt. Dit is wellicht een wezenlijk verschil tussen ons en ik vraag me af of er nog veel over te zeggen is.

(Een kleine opheldering: Je bent verbijsterd door een passage in ons boek waarin het er op lijkt dat Toni en ik voor stellen dat de VN een mondiaal gegarandeerd inkomen invoeren. Je instincten kloppen dat dit niet ons voorstel is. De passage bevindt zich in een paradoxaal gedeelte van ons boek waarin we een gedachte-experiment uitvoeren over hoe het kapitaal zichzelf zou hervormen als het in staat zou zijn om rationeel in zijn eigen belang te handelen. We proberen de logica van de kapitalistische hervorming te doorgronden, waarbij we zeggen dat we tezelfdertijd weten dat zulke hervormingen onmogelijk zijn en dat de logica uiteindelijk ineen zal storten.)

Misschien is dit het juiste ogenblik om een andere vraag op te werpen n.a.v. *Crack Capitalism*. Wellicht ook gerelateerd aan de kwestie van de instituten maar dan in een andere context. In jouw betoog is abstracte arbeid een primaire antagonist en, als ik het goed begrijp, de conceptuele abstractieprocessen meer in het algemeen. Ik denk niet dat ik het eens ben met jouw bezwaren tegen abstractie. Laten we beginnen met abstracte arbeid bij Marx d.m.v. ruilwaarde. Zoals ik de beginpagina's van *Het Kapitaal* lees, waarin Marx gedetailleerd laat zien hoe de ruilwaarde van een waar zijn gebruikswaarde verhuld en ondergeschikt maakt, net zoals abstracte arbeid voorrang heeft op concrete arbeid, brengt dit niet een symmetrisch antikapitalistisch project

met zich mee dat de andere kant op wijst. M.a.w., een politiek project om gebruikswaarde te bekrachtigen t.o.v. ruilwaarde klinkt me als een nostalgische poging om pre-kapitalistische sociale orde te doen herleven in de oren. Zoals ik het echter zie, breekt het project van Marx door het kapitalisme heen, om aan de andere kant uit te komen. Op dezelfde manier zie ik abstracte arbeid niet als de antagonist. Het is een simplificatie (maar een belangrijke, denk ik) om te zeggen dat er zonder abstracte arbeid geen proletariaat zou zijn. Als de arbeid van de metselaar, de timmerman, de wever, de landarbeider en de arbeider in de auto industrie, ieder voor zich concreet zou blijven en onvergelijkbaar, dan zouden we geen concept hebben van arbeid in het algemeen (arbeid zonder dat gelet wordt op de vorm van zijn besteding, zoals Marx zegt), dat hen potentieel samenbindt als een klasse. Ik weet dat dit jou in de oren moet klinken alsof ik van richting verander en me nu beroep op de tradities van de arbeidersklasse, maar dat doe ik niet. In ieder geval niet onkritisch. Abstractie daarentegen is voor ons noodzakelijk om te argumenteren tegen de corporatistische structuren die deze traditie hebben geplaagd. Een dergelijke abstractie maakte het ook mogelijk om het debat over huishoudelijke arbeid te voeren in sociaal-feministische kringen in de VS en het Verenigd Koninkrijk in de jaren '70 en '80, waarin de onbetaalde huishoudelijke activiteiten en de zorgpraktijken, die de arbeidsdeling op basis van sekse blijven kenmerken, als arbeid werden erkend. Abstracte arbeid, zoals ik het opvat, is dan ook geen ding maar een analytisch instrument, een manier om de continuïteiten dwars door de werelden van de arbeid te kunnen begrijpen.

Voor een deel, denk ik, kan wat ik net heb geschreven het vraagstuk wat onduidelijk kunnen maken omdat jij en ik de begrippen verschillend gebruiken. Ik vermoed dat jij het begrip abstractie (en abstracte arbeid) gebruikt om de

processen en structuren van de uitbuiting te benoemen, door middel waarvan het kapitaal de waarde die door onze arbeid wordt geproduceerd onteigent en bepaalt, en waarmee het de controle over onze levens uitoefent. En daartegenover plaats jij “doen” als de zelf georganiseerde, autonome arbeid waarvoor we ruimte zouden kunnen creëren in de barsten en scheuren van de kapitalistische orde. Oké, daar kan ik mee uit de voeten. Sterker nog, je redenering komt redelijk overeen met de onze in hoofdstuk 3 van *Commonwealth* –over wat we de crisis van kapitalistische biopolitieke productie noemen, de zich aftekenende samenstelling van de arbeid en de nieuwe mogelijkheden voor autonomie t.o.v. het kapitaal – en vult deze ook aan.

Maar hoewel ik probeerde afstand te nemen van de kwestie van de instituten, sluipt het er hier toch weer in. Ja, ik wil elke vorm van doen waarderen in zijn bijzonderheid, maar ik wil ook het gemeenschappelijke doorgronden in de talloze vormen van doen dwars door de hele maatschappij. (Is dit een logica van abstract doen?) Ik wil organisatie. Probeer de vieze smaak van mijn eerdere voorstel om ‘sovjets van het doen’ te creëren weg te spoelen. Hoe moet het doen worden georganiseerd en in welke vorm?

Het is niet zo eenvoudig om afstand te nemen van het vraagstuk van de organisatie en de instituten. Het komt steeds terug. Ik vermoed dat het een terrein is waar we ons nog steeds moeten inspannen om onze verschillen te begrijpen.

Groetjes, Michael

OKTOBER 2011

Beste Michael,

Heel stimulerend en prikkelend allemaal, overeenstemming, onenigheid, mooi!

Laat ik meteen gaan naar een zin die onopvallend in je redenering sluipt maar waarvan ik vermoed dat het een belangrijke rol speelt in onze verschillen. Je zegt, in het kader van de discussie over abstracte arbeid: “Zoals ik het echter zie, breekt het project van Marx door het kapitalisme heen, om aan de andere kant uit te komen.” Maar ik wil niet door het kapitalisme heen breken om aan de andere kant uit te komen: ik wil dat we er nu uit stappen, nu er nog tijd is, als er nog tijd is. Er moet een bepaalde manier zijn om hier uit te komen (zoals Bob Dylan en Jimi Hendrix het zeggen) (8) – maar natuurlijk is die er misschien niet.

Dit is de noodrem van Walter Benjamin (9). We bevinden ons in een trein op weg naar een catastrofe. We razen in de richting van de totale uitroeiing van de mensheid. Het heeft geen zin meer, als daar al sprake van was, om te denken dat we aan de andere kant uit kunnen komen. We moeten aan de noodrem trekken, we moeten de trein stoppen. (Of, van de ene naar de andere metafoor, kapitalisme is een overrijpe, rottende appel, of een zombie, al lang dood maar voort

marcherend terwijl het alles vernietigd.) Geen vooruitgang dus, maar een breuk. Hier en nu.

Ik vermoed dat een groot deel van het betoog in de trilogie van jou en Toni berust op de visie dat door het kapitalisme heen breken ons aan de andere kant zal doen uitkomen. Je zegt inderdaad dat het kapitalisme zich op een destructief pad bevindt (306), maar dat is iets anders dan zeggen dat het kapitalisme een pad naar de afgrond is, zoals ik zou doen. Je formulering suggereert dat de koers kan worden veranderd, terwijl mijn gevoel zegt dat breken met het kapitaal een noodzakelijke voorwaarde is om de drang naar destructie te stoppen. Je stelling dat het kapitaal zich op een pad naar destructie bevindt laat je volgen door een voorstel voor een reformistisch programma voor het kapitaal, als een manier om te bewegen in de richting van een overgang naar een andere maatschappij. Ik daarentegen denk dat het kapitalisme zich al in een gevorderd stadium van ontbinding bevindt, terwijl allerlei projecten voor alternatieve samenlevingen haar oevers overstromen, en ik stel voor dat we al onze energie in deze overstromingen en breuken stoppen.

M.i. helpt dit om onze verschillen m.b.t. institutionalisering een plek te geven. We komen elkaar vrolijk tegemoet op basis van “institutionaliseer en werp omver”, maar ik heb het gevoel dat we binnen dit spanningsveld verschillende kanten op leunen. Je benadrukt het belang van institutionalisering terwijl ik wil dat we ons gewicht leggen aan de kant van de subversie, constant bewegen tegen en voorbij. Institutionaliseer en werp omver is voor mij niet hetzelfde als “herhaling met verschil”, zoals je suggereert, maar een voortdurend proces van scheuren, breken en negatie.

Natuurlijk is het niet alleen maar een kwestie van breken. Opstand is niet genoeg – dat is startpunt dat delen we bij onze verkenning. Wat

dan? Het woord waar ik me steeds meer toe aangetrokken voel is: vergemeenschappelijken [origineel: *communise*]. Het breken en opnieuw weven van sociale verhoudingen op een andere basis. Het is duidelijk dat dit in de buurt komt van jouw gemeenschappelijke rijkdom (*Common Wealth*), maar ik denk dat het belangrijk is te denken in werkwoorden i.p.v. zelfstandige naamwoorden, in termen van doen.

Het probleem, zoals altijd, is de materiële productie van het leven. Als we onze stem verheffen tegen het kapitaal maar niet in staat zijn om te leven op een manier die met het kapitaal breekt, dan zullen we niet ver komen met onze rebellie. Om de kapitalistische sociale verhoudingen te kunnen breken, moeten we nieuwe productieve krachten steunen. Niet op de oude orthodox-marxistische manier van technologie, maar meer d.m.v. een nieuw weefsel van menselijke activiteit. Dus ik zeg absoluut JA tegen de sovjets van het doen, waarvan je dacht dat het me met afgrijzen zou vervullen. Doen i.t.t. arbeid betekent voor mij een collectieve of vergemeenschappelijke beweging van zelfbeschikking, met in het centrum de zelfbeschikking over ons eigen handelen – onze eigen productieve kracht. Misschien creëert de beweging nieuwe instituten, maar alleen als stromend water dat voor een moment stil staat in een poel en dan verder stroomt. Ik denk dat dat mijn antwoord zou zijn op je vraag: “Hoe moet het doen worden georganiseerd en in welke vorm?” als we het doen opvatten als een beweging van vergemeenschappelijking en zelfbeschikking, dan kunnen we nauwelijks vastleggen welke vorm het zou moeten aannemen. We kunnen hooguit kijken naar experimenten uit het verleden en het heden en daar aanknopingspunten vinden.

We verschillen van mening op het punt van de abstracte arbeid. Ik begrijp abstracte arbeid als de substantie van de sociale binding en dat is geld. M.a.w. het feit dat we onze producten uit-

wisselen als waren, abstraheert ons, ontnemt ons de controle over onze eigen activiteiten. Abstracte arbeid (en dus geld), is de kern van de ontkenning van sociale zelfbeschikking en dus moet iedere strijd voor sociale zelfbeschikking een strijd zijn tegen abstracte arbeid (en geld). Het klopt, zoals je zegt, dat er geen proletariaat zou bestaan zonder abstracte arbeid. Maar wie heeft een proletariaat nodig? Ik denk dat je het met me eens bent dat het bestaan van het proletariaat de strijd is tegen zijn eigen bestaan als proletariaat. Je formulering: “een politiek project om gebruikswaarde te bekrachtigen t.o.v. ruilwaarde klinkt me als een nostalgische poging om pre-kapitalistische sociale orde te doen herleven in de oren” – lijkt me de plank volledig mis te slaan. Het zou zo kunnen zijn, maar voor mij is de essentie van de strijd de creatie van een communistische of anti-kapitalistische samenleving. Als je de strijd niet ziet als zijnde de schepping van een andere manier van creatieve activiteit (of doen bevrijd van abstracte arbeid) en dus een ander soort product (een gebruikswaarde bevrijd van waarde), kom je dan niet heel dicht in de buurt van het Leninisme, dat, uiteraard, blind was voor het verschil tussen abstracte en concrete arbeid, met rampzalige gevolgen?

Er valt veel meer te zeggen. Over de progressieve regeringen bijvoorbeeld. Het is niet dat ik ze slechts als antagonist beschouw. Het is meer dat de organisatorische vorm die ze hebben aangenomen (de staat) ze opneemt in de algemeenheid van de kapitalistische sociale verhoudingen en ze keert, op z'n minst tendentieel, tegen de bewegingen die gericht zijn tegen het kapitalisme. Kijk naar Bolivia de afgelopen maanden.

Maar i.p.v. maar door te gaan, wil ik eindigen met een dilemma. Voor ons allebei misschien, maar ik vermoed dat we verschillende kanten op neigen. Je zegt in het begin van je brief: “Opstand komt eerst maar spontaniteit is niet genoeg. De rebellie moet georganiseerd zijn in

een revolutionair proces.” Ik kan me vinden in de eerste zin. Het is de tweede die me tot nadenken stemt, me verbaasd, me verbijsterd, me opnieuw verbaasd. Voor mij betekent rebellie een massale en explosieve samenloop van onvrede en ander-doen. Het dramatisch samenkomen van de vele perforaties van de kapitalistische sociale verhoudingen. Om te voorkomen dat je door een wederopstanding van het kapitaal ten onder gaat moet de vergemeenschappelijking (of een samenvloeien van barsten en scheuren) zo sterk zijn dat de sociale verbinding d.m.v. geld uiteenvalt of haar relevantie verliest. Of zo je wilt, de opstand moet zichzelf op zodanige wijze organiseren dat het voldoende momentum verzameld om volledig met het kapitalisme te breken. Organisatie is cruciaal, maar niet een organisatie. Het moet een organisatie zijn die van onderaf komt, een vergemeenschappelijking. Is dat wat je bedoeld als je zegt: “De rebellie moet georganiseerd zijn in een revolutionair proces”? Ik vraag het me af.

Graag gedaan,

John

OKTOBER 2011

Beste John,

Sommige misverstanden blijven bestaan. Het is bijvoorbeeld duidelijk dat we een heel verschillende opvatting hebben van abstractie en abstracte arbeid. En de paradoxale passage in *Commonwealth* waar we een gedachtenexperiment uitvoeren over kapitalistische hervorming om juist de onmogelijkheid ervan te demonstreren komt opnieuw naar voren en doet je opnieuw denken dat een dergelijke hervorming ons programma is. Maar in wezen zijn deze misvattingen ondergeschikt en ik vermoed dat, zelfs als ze een grote rol spelen in onze ogen, ze van minder belang zijn voor onze lezers.

Wat me echter het meest raakt als ik onze correspondentie er nog eens op na sla, is het gemeenschappelijke theoretische en politieke terrein dat we delen. We komen elkaar vrolijk tegemoet, zoals je zegt, op het gebied van “institutionaliseer en werp omver” – net zoals “werp omver en institutionaliseer” (aangezien het proces zeker beide kanten op werkt). Maar dan, voeg je toe, bewegen we in verschillende richtingen, of benadrukken we op zijn minst verschillende kanten van de vergelijking. Dit verschil wordt denk ik duidelijkst tot uitdrukking gebracht als we onze reserves m.b.t. de formuleringen van de ander uiten. Ik ben vaak voorzichtig met het stellen van te veel vertrouwen in spontane rebellie, omdat het er op zichzelf niet in slaagt om duurzame alternatieven te ontwikkelen. Daarom pleit ik voor constituerende processen. Jij vreest daarentegen de onveranderlijkheid van herhalende praktijken en institutionele structuren en dus geef je de voorkeur aan breken en bewegen. Wat ik zeer interessant vond in deze context waren de reflecties in onze korte gedachtewisseling over liefde. Maar zelfs zulke accentverschillen zouden we niet moeten overdrijven omdat we dat wat ons bezighoudt duidelijk in hoge mate delen.

Ik ben dan ook blij deze correspondentie te kunnen beëindigen met de hoop dat we hem weer kunnen hervatten als de bewegingen, en wij ook, enkele stappen vooruit hebben gezet.

Het beste!

Michael

Noten:

1. De Jacquerie was een opstand tegen de adel van de Franse boeren in mei 1358. De naam Jacquerie is waarschijnlijk afgeleid van de denigrerende naam voor de gewone boer uit die tijd: de Jacques Bonhomme. De oorzaak van deze opstand onder leiding van Guillaume Cale was de slechte situatie waarin de boeren moesten overleven. Gevolgen van de Zwarte Dood, de Honderdjarige Oorlog, de bendes van zwervende briganten na de Slag bij Poitiers en dergelijke meer maakten hun toestand onleefbaar. In 1358 barstte de bom en een grote opstand brak uit. De boeren ondernamen plundertochten waarbij ze zoveel mogelijk edelen en ridders afslachtten. Dit ging gepaard met onnoemelijke wreedheden. Na een maand boden de heren een georganiseerde tegenstand waartegen het orde-loze boerenleger niet was opgewassen. De opstand werd neergeslagen en Guillaume Cale werd door een list van koning Karel II van Navarra gevangengezet. Hij kreeg naar men zegt een gloeiende ijzeren kroon op het hoofd gezet en werd daarna onthoofd. Naar schatting 20.000 boeren kwamen tijdens en na de Jacquerie om het leven.
2. De 'Argentinazo' is de benaming voor de volksoopstand van december 2001 waarbij vier opeenvolgende presidenten tot aftreden werden gedwongen.
3. In april 1999 brak er in Mexico-Stad op de universiteit (de UNAM) en diverse hoge scholen een staking van studenten uit die tot februari 2000 zou duren. Inzet was aanvankelijk de invoering van collegegeld en later kwamen daar allerlei sociale eisen bij, die naarmate de staking langer duurde radicaler werden. Meer dan 1000 studenten werden gedurende de staking opgepakt en velen werden genadeloos in elkaar geslagen tijdens demonstraties, nadat ze opgepakt waren en tijdens ontruiming van bezette scholen. De staking werd uiteindelijk na meer dan negen maanden gebroken door de zeer gewelddadige ontruiming van alle bezette hogescholen en universitaire instituten.
4. "Al wandelend ontstaat de weg". Is een frase uit een gedicht van de Spaanse dichter Antonio Machado die stierf in 1939, een paar dagen nadat hij Spanje was ontvlucht na de franquistische machtsovername. Voor het volledige gedicht zie de achterpagina van dit Hydra-nummer.
5. Prudentia komt van het Latijnse providentia = vooruitzien, voorzien.
6. Molair/moleculaire: het molaire is het macropolitieke, institutionele niveau; het moleculaire is het micropolitieke, marginale niveau.
7. Caracoles, Juntos de buen gobierno = de zgn. slakkenhuizen (= caracoles) en raden van goed bestuur, zijn de organisatievormen van de autonome gebieden van de de Zapatistische beweging. Ze organiseren zelf hun onderwijs en gezondheidszorg, creëren coöperatieven, en besturen zichzelf autonoom. Er zijn vijf caracoles in Chiapas. Ze worden slakkenhuizen genoemd omdat binnen en buiten daar samenkomen, maar het representeert ook de spiraalvormige organisatievorm, vertrekkend vanuit een punt en zich uitbreidend in cirkels.
8. There must be some kind of way out of here... The Jimi Hendrix Experience – All along the watchtower. Ook vertolkt door Bob Dylan, Neil Young & Pearl Jam.
9. Walter Benjamin: 'Marx sprak over revoluties als de locomotieven van de geschiedenis. Maar misschien is het wel helemaal anders. Wellicht vormen de revoluties een greep naar de noodrem van het met deze trein meereizende mensengeslacht.' Volgens Benjamin moet de tijd niet worden opgevat als tijdlijn, of als een trein die voortdendert, maar als een verzameling momenten, ogenblikken van betekenis. Dat opent namelijk de mogelijkheid het ogenblik aan te grijpen en tot historisch moment te maken: elk ogenblik kan aan de noodrem van die trein worden getrokken. In plaats van je dus aan een veronderstelde loop van de geschiedenis te conformeren, moet die continue gang van de geschiedenis juist opgeblazen, stilgezet worden. In elk heden is er de mogelijkheid tot revolutie, elk moment opnieuw kun je proberen geschiedenis te schrijven.

Jullie stembussen zijn niet groot genoeg

voor onze dromen!

ZIJ-INGANG (2)

Waarom ruim tien jaar oude artikelen over Argentinië vertalen? Een terechte vraag aangezien de artikelen over de ruilbeurzen, de bezette fabrieken en de wijkraden in Buenos Aires allemaal gepubliceerd zijn tussen 2002 – 2003. Wat we ermee beogen is de verbeeldingskracht en het voorstellingsvermogen te bevrijden over hoe de strijd er praktisch uit kan zien op het moment dat we tegen de politici en de beleidsmakers zeggen: Oprotten allemaal! Op het moment dat we zeggen: we kappen er mee, we stoppen het kapitalisme nog langer dagelijks te reproduceren. Hoe dat er uit kan zien, hoe deze openingen en scheuren in de kapitalistische structuur er uit kunnen zien, daar ging het ons om. Daarom hebben we ook gekozen voor stukken die in de hitte van de strijd van toen zijn geschreven.

Argentinië verkeerde vanaf medio jaren '90 in een crisis. De regering die te kampen had met een astronomische schuldenlast – deels nog stammend uit de tijd van de militaire dictatuur – besloot (hoe kan het ook anders...) tot een gigantische bezuinigingsoperatie. Op de pensioenen, werkloosheidsuitkeringen, de zorg en het onderwijs werd enorm gekort. Banen verdwenen en de armoede nam met de dag toe. Meer dan 50% van de Argentijnen leefde onder de armoedegrens en het jaarinkomen was binnen vijf jaar met twee-derde gedaald. Maar ook de protesten namen in omvang toe. Op 19 -20 december 2001 kwam het tot een ongekennde uitbarsting. Na het uitroepen van de noodtoestand in Buenos Aires negeerden een miljoen mensen het uitgaansverbod en gingen mensen uit alle lagen van de bevolking de straat op. Terwijl er werd getrommeld op potten en pannen trok men op naar het presidentieel paleis. Uit de menigte stegen leuzen op: Wie niet springt is een militair! Cavallo (minister van economische zaken) klootzak! Argentina! Argentina! En dan: Oprotten allemaal! Niemand mag blijven! *Que se vayan todos!* Politici, bankiers, IMF oprotten! Oprotten zodat de mensen het lot van het land waarin ze wonen in eigen hand kunnen nemen. De gehate regering werd ten val gebracht en in de twee weken daarop nog drie andere, en de opstand breidde zich uit tot in alle hoeken van de samenleving. Politici konden niet meer veilig over straat, woedende vrouwen uit de middenklasse sloegen de ruiten en het interieur van banken aan gruzelementen, arbeiders bezetten fabrieken en namen het beheer over, 7 miljoen mensen voorzagen in hun levensonderhoud d.m.v. een netwerk van ruilbeurzen, buurtbewoners kwamen in honderden wijkraden bijeen en namen zo zelf het beheer van de wijk op zich en duizenden werklozen blokkeerden snelwegen om zo hun eis voor een recht op bestaan kracht bij te zetten.

Michael Hardt, schrijver van o.a. Empire samen met Toni Negri en in dit nummer van Hydra verwickeld in een briefwisseling met John Holloway, werd begin 2002 door een Europese vriend uitgenodigd om naar Argentinië te komen. “Het is de Parijse Commune van onze generatie!” Wat er in Argentinië gebeurde was werkelijk ongekend. Zoals tijdens de Commune van Parijs de klokken werden beschoten ten teken dat er werkelijk andere tijden waren aangebroken, zo staat ook de Argentinazo symbool voor nieuwe vormen van verzet, subjectiviteit en organisatie. “*Que se vayan todos!* Rot op allemaal!” was niet gericht tegen een bepaalde politieke partij of bepaalde politieke figuren, maar tegen het gehele politieke systeem. En dat niet alleen: het hele heersende systeem van politieke vertegenwoordiging, en daarmee de traditionele “volksvertegenwoordigers”, werd omver getrokken zonder dat er an-

deren naar voren werden geschoven. Er was geen sprake van leiderschap, geen sprake van centrale organisatie, noch werd er gestreefd naar het veroveren van de staatsmacht. Volgens het Colectivo Situaciones was de afwezigheid van een centrale organisatie niet spontaan maar was er sprake van een massale afkeer van iedere vorm van organisatie die er op uit was om het engagement op straat te representeren, te symboliseren of te domineren. De afwezigheid van een centrale organisatie, wat in andere tijden als een groot gemis zou zijn ervaren, manifesteerde zich in de beweging van 19 en 20 December juist als een succes! Eén van de slogans van die dagen was: Vertegenwoordigd worden door een partij of regering is niet het beste waarop we kunnen hopen. Jullie stembussen zijn niet groot genoeg voor onze dromen. In het stuk Potten en pannen en de macht van het volk komt deze afkeer van organisatie en representatie van bovenaf goed tot uiting: “Wat hadden we gemeenschappelijk? We stonden er alleen voor, in een land te gronde gericht door het kapitalisme. We verlangden er naar om zelf over ons leven te kunnen beslissen en we vertrouwden niemand meer die het volk vertegenwoordigde. Dat was het enige wat we met elkaar gemeen hadden. Bijna niets. Bijna alles”. De inhoud was aanwezig in de vorm van de wijkraad, namelijk zelf leren om besluiten te nemen en te participeren i.p.v. te delegeren en te gehoorzamen. Het zelfde gold ook voor de bezette bedrijven: zelf weer moeten denken, leren verantwoordelijkheid en risico's te nemen.

Marina Sitrin schrijft in haar boek Horizontalism dat de wereld de afgelopen tien jaar getuige is geweest van de opkomst van prefiguratieve revolutionaire bewegingen, d.w.z. bewegingen die de toekomst in het heden vormgeven. Deze bewegingen creëren geen platforms voor partijen of partijprogramma's. Ze zoeken geen leider, maar maken ruimte voor iedereen om leider te zijn. Ze vinden het belangrijker om de juiste vragen te stellen dan de correcte antwoorden te geven. Ze hangen geen dogma's aan en wijzen hiërarchie af. In plaats daarvan bouwen ze aan directe democratie en consensus. Het zijn bewegingen die gebaseerd zijn op vertrouwen en liefde. Het is een mondiaal fenomeen en voorbeelden van dergelijke bewegingen zijn overal te vinden: van de autonome Zapatistische gemeentes in Chiapas tot de beweging van landloze boeren in Brazilië, van de townships in Zuid-Afrika tot milieubewegingen in India, van inheemse groepen in Ecuador en Bolivia t/m de Centri Sociale in Italië. Van het mondiale Occupy, de Arabische Lente t/m het Gezi Park in Resistanbul.

De autonome sociale bewegingen in Argentinië maken deel uit van dit wereldwijde fenomeen. Ze zetten zich af tegen “politiek”, tegen politieke partijen die beslissingen nemen voor anderen en mensen hun handelingsbekwaamheid ontnemen. Ze zetten zich af tegen hiërarchie, bazen, managers en partijbureaucraten. Ze wijzen het idee af dat iemand macht kan uitoefenen over een ander en organiseren zichzelf niet op basis van een “thema” maar op basis van ieder aspect van het dagelijks leven: in de wijk, op de werkplek, in scholen, op de universiteit.

Voor velen is het nog steeds een raadsel hoe het allemaal begon in december 2001. Soms had gewoon iemand met krijt op straat geschreven: “Wijkvergadering, donderdagavond, hier!” Dat was het. En wie het had geschreven wist niemand. En toch kwamen er 15 mensen. En een week later 45. Wat mensen bij elkaar bracht was een collectief gevoel zich in een zinkend schip te bevinden, een tot-elkaar-veroordeeld-zijn, in de steek gelaten door de president, de bestaande instituten, het congres, de Hoge Raad, de vakbonden, de politieke partijen. En dan zoek je instinctief en defensief steun bij elkaar, bij je burens, bij je gelijken die zich in hetzelfde schuitje bevinden: “Wat is er aan de hand buurman?” Uiteindelijk zou dat uitmonden in het opzetten van ruilnetwerken, volkskeukens, collectieve moestuinen, het

kraken van gebouwen met daarin kinderopvang, kleine drukkerijen, bijlessen voor scholieren, vrije internettoegang, collectieve computers t/m kleine bioscopen.

Van de honderden wijkraden waren er tien jaar later nog maar tientallen over. Na enkele maanden begonnen leden van linkse avantgarde-partijen de raden te bezoeken en probeerden ze deze over te nemen. Ze domineerden discussies, door urenlange betogen te houden en politieke eisen voor te stellen zoals: “weg met het imperialisme” en “alle macht aan de arbeiders”. Er werden zelfs nep-wijkraden opgezet om spreekrecht te krijgen op overkoepelende bijeenkomsten van wijkraden. Het open karakter van de wijkraden, gebaseerd op vertrouwen en luisteren met respect, werd door de interventies van de partijleden misbruikt en vervormd. Vele buurtbewoners verlieten de wijkraden dan ook gefrustreerd, naar mate het propageren van de politieke lijn en de programma’s van politieke partijen de overhand begon te krijgen.

Daarnaast werd er door de staat verdeeldheid gezaaid door bijv. voedselpakketten en zelfs gebouwen aan de wijkraden aan te bieden. In andere gevallen kwam het tot gewelddadige ontruiming van gekraakte gebouwen en permanente intimidatie door de politie. Maar ook het ontbreken van concrete projecten leidde uiteindelijk tot het doodbloeden van meerdere wijkraden. De wijkraden die overleefden spelen allemaal een rol in concrete buurtgerichte projecten en de meeste functioneren vanuit gekraakte gebouwen.

Wat bleef is dat de mensen zelf veranderd zijn. Er is een nieuwe subjectiviteit ontstaan. De ervaring van collectiviteit en gemeenschappelijkheid heeft de mensen voor altijd veranderd. De manier waarop mensen zich tot elkaar verhouden en naar elkaar kijken is veranderd. Zelfbeheer, collectiviteit, participatie en verantwoordelijkheid nemen, zijn, zoals Zibechi het noemt, tot een levensproject en een maatschappelijk oriëntatiepunt geworden. Nieuwe groepen en initiatieven die ontstaan delen met elkaar de absolute afkeer van politieke partijen en hiërarchische organisatie. De ervaring van de wijkraden leeft voort als levend onderdeel van een allesomvattende continuïteit van de dagen van de opstand en de sociale creatie die daarop volgde.

Fabrieken en bedrijven die door de arbeiders waren overgenomen bestonden al voor 2001. Het waren er een stuk of tien. Twee jaar na de opstand waren het er honderden, variërend van drukkerijen, metaalwerkplaatsen, medische klinieken, koekjes en schoenenfabrieken t/m een viersterrenhotel en een dagblad. De bezette fabrieken konden rekenen op massale steun, m.n. van de wijkraden. De fabrieken zagen zichzelf als deel van de gemeenschap en omgekeerd. Ruimtes in de fabrieken werden gebruikt als expositieruimte, podium of café. In wijkraden werd voor de bezetters gekookt en er werd samen gegeten.

De staat leek zich geen raad te weten met de beweging van de bezette fabrieken. Er werd gereageerd met tijdelijke leningen, legalisering met als voorwaarde dat de voormalige eigenaar schadeloos zou worden gesteld, maar ook met ontruimingspogingen. Deze werden soms door duizenden mensen tegengehouden. Soms met katapulten en molotov cocktails. De bezette drukkerij Chilavert in Buenos Aires werd mede verdedigd door bejaarden die in een tehuis aan de overkant woonden. Ze deden niet alleen mee, maar stonden er ook op dat ze in de voorste linie zouden staan als de politie zou komen.

Ook na de crisisjaren 2001 - 2004 werden nog bedrijven bezet en door de arbeiders overgenomen. Ongeveer een kwart van de bezette fabrieken heeft het niet gered. En er waren uiteraard ook grote problemen, het was moeilijk om te investeren in nieuwe machines en technologie. Ook het inkopen van grondstoffen stuitte op grote problemen omdat er simpelweg niet genoeg geld voor was en het moeilijk was om aan kredieten te komen. Bovendien is de prijs die voor het overleven betaald moet worden een laag loon. Gemiddeld ligt het ter hoogte van het minimumloon, een bedrag waar een gezin niet van kan leven. Toch zijn er steeds meer mensen in de zelfbeheerde bedrijven gaan werken, vaak familieleden en collega's die voor de overname waren ontslagen. Maar ook gepensioneerden keerden soms naar de werkvloer terug. Omdat men bang is dat gemeenschappelijke collectieve principes verwateren bij het aannemen van nieuwe mensen, worden in sommige gevallen mensen tijdelijk aangenomen, wat een soort "precariteit binnen de precariteit" tot gevolg had. De relatie met de vakbonden is, op enkele uitzonderingen na, gecompliceerd te noemen. Steun is verre van vanzelfsprekend. Veel vakbondsbonzen zien de *cooperativistas* niet als arbeiders, maar als ondernemers. Met dit nieuwe precaire arbeiderssubject weten ze zich eigenlijk geen raad.

De *cooperativistas* lijken een fenomeen te zijn dat zich niet alleen tot Argentinië en Latijns-Amerika beperkt. In 2005 vond de eerste internationale vergadering van bezette bedrijven plaats in Caracas, Venezuela. Aan de conferentie namen 263 bedrijven deel uit acht Latijns-Amerikaanse landen. Doel was het opzetten van een internationaal netwerk van bedrijven zonder bazen en eigenaars. Maar er zijn ook talloze voorbeelden uit andere delen van de wereld, zoals de bezetting van de Republic Windows and Doors fabriek in Chicago in 2008, de strijd rond de geneesmiddelenfabriek Jugoremedija in Servië in 2004, de bezetting van de theezakjes-fabriek Fralip (Unilever) in Marseille in 2011 t/m recentelijk de bezetting van en het in praktijk brengen van zelfbestuur bij de bouwmaterialen-fabriek Vio.Me in Thessaloníki in Griekenland.

Je zou kunnen zeggen, zoals David Harvey in een interview in Open #21, 24 mei 2011, dat de praktijk van het arbeiderszelfbestuur overal terugkeert. In bredere zin zou je zelfs kunnen zeggen dat ook oude idealen als de radendemocratie opnieuw met subversieve energieën worden opgeladen, als kritiek op de vertegenwoordigende democratie. Wie zich het hoofd breekt over het "organisatievraagstuk" en de vraag hoe tegenmacht op te bouwen, zou zich hiervan rekenschap moeten geven. Niet dat je inspirerende voorbeelden zomaar kunt overplanten naar andere situaties of continenten, maar de vorm die de strijd het afgelopen decennium, en ook zeer recentelijk nog heeft aangenomen, is veelzeggend. Het samenvallen van vorm en inhoud zegt iets. De bezetting van bedrijven, gebouwen, parken en pleinen, de bezetting van straten door honderdduizenden die dagen achter elkaar massaal de straat op gaan zoals onlangs in Brazilië duidt er wellicht op dat de dagen van de indirecte politieke vertegenwoordiging geteld zijn en de dagen van de directe expressie, participatie en prefiguratieve actie zijn aangebroken. Om ons aan de destructieve realiteit van het kapitalisme te ontworstelen moet onze verbeeldingskracht worden bevrijd. En dat kan alleen als we ons lot niet in handen van anderen leggen en beseffen dat we de verandering zelf moeten zijn. Bovendien zullen we wel moeten: "We kunnen maar beter alternatieven vinden omdat, zoals het er nu voorstaat, we zo incestueus verbonden zijn met het kapitalisme dat zijn ondergang ons eigen bestaan bedreigt" (Silvia Federici & George Caffentzis: Letter on the Financial Crisis 2008).

RUILBEURZEN; MISLUKT EXPERIMENT OF EEN ERVARING VOOR DE TOEKOMST?

~

Stefan Thimmel

Een alternatief marktmodel d.m.v. een veranderde praktijk op touw zetten. Dat was het doel van Red Global de Trueques (Algemeen Ruilnetwerk) in Argentinië. In 1995, tijdens de eerste grote recessie in Argentinië na de militaire dictatuur, richtten de chemicus Horacio Covas, de psycholoog Carlos de Sanzo en de ecooloog Rubén Ravela een ruilbeurs op in Bernal, een voorstad van Buenos Aires. New Economy van onderaf. Ontstaan vanuit acute nood en vertwijfeling in een eens rijk Argentinië, ontwikkelden de Clubes de Treque (ruilbeurzen) een ongekende kracht en vormden ze voor veel mensen de enige strohalm om t.t.v. de crisis het hoofd boven water te houden. Bijna alles, wat men om te overleven nodig had, werd d.m.v. Créditos verhandeld: levensmiddelen, kleding, medicamenten, boeken alsook dienstverrichtingen. De créditos kon men alleen maar verkrijgen, als men ze verruilde tegen goederen of diensten. Een sleutelbegrip in de Trueque-filosofie is prosumicion (prosumptie = het samentrekken van productie en consumptie), een verbond van producenten en consumenten. Het systeem functioneert op basis van vertrouwen. Garanties zijn er niet. Als een goed of een dienst te duur is, is er geen vraag naar en moet de prijs in créditos verlaagd worden. De nodos (knooppunten) zien zichzelf niet alleen als een

markt, maar ook als een plek waar goederen, producten en kennis wordt uitgewisseld. Daarachter steekt het idee van een “eerlijke markt”, solidair en in wederzijds belang. Een publieke ruimte waarin en waarbij iedereen baat heeft.

De ruilbeurzen waren al sinds enkele jaren een bekend fenomeen. Tot de herfst van 2001 vond er een permanente, organische groei plaats. De devaluatie van de Argentijnse peso en eufemistisch als *corralito* aangeduide bevrozing van alle banktegoeden in de winter van 2001/voorjaar 2002 (*corralito* betekent zoiets als dierenkooi(tje), box, kleine omheining en verwijst naar de beperkingen die door de maatregel werden opgelegd), leidde echter tot een dramatische verandering in het land. Het aantal Argentijnen dat onder de armoedegrens leefde, steeg in tien jaar van 15% tot meer dan 50% in 2002. En dat zijn nog maar officiële regeringcijfers. Meer dan 20 miljoen van de 36 miljoen Argentijnen leefde in armoede. Het jaarinkomen daalde volgens tellingen van de UNDP (United Nations Program for Development) binnen vijf jaar met twee derde, van 8950 dollar in 1997 naar 3100 dollar in maart 2002. Begin 2003 werd het op 2500 dollar geschat. Tegen deze achtergrond vertienvoudigde zich binnen zes tot acht maanden het aantal

Treque-deelnemers.

De ervaringen met de Treque waren voor veel sociale bewegingen en wijkraden van onschatbare waarde. Sommigen zijn sterker uit het proces tevoorschijn gekomen. Een voorbeeld hiervan is de Asociación Mutual del Sentimiento (Vereniging van het Wederzijdse Medeleven). In de vereniging, in de wijk Chacarita, gelegen in hartje Buenos Aires, functioneerde het grootste Treque-knooppunt van de hoofdstad, waar in de hoogtijdagen in augustus 2002, dagelijks 5000 mensen aan de ruilhandel deelnamen. De vereniging bestond sinds vier jaar en was opgericht door een groep van zo'n twintig voormalige politieke gevangenen die gedurende de militaire dictatuur van de jaren '70 en '80 gedetineerd waren. In 2003 waren de oprichters geïntegreerd in een functionerend sociaal netwerk op wijkniveau. De mutual, zoals ze door de leden werd genoemd, kon daarbij rekenen op de

steun van voormalige politieke gevangenen die in het buitenland leefden. Het drie verdiepingen hoge gebouw waarin de vereniging gevestigd was en de omliggende grond, dat als moestuin werd gebruikt, alsmede verscheidene werkplaatsen, werden min of meer op de nationale regering veroverd. In 1998 werd een gebruikscontract voor vijf jaar afgesloten. In 2003 onderhandelde de vereniging met zijn 30 permanent actieve en meer dan 2000 ingeschreven leden met de gemeenteraad van Buenos Aires over een regeling die het gebruiksrecht voor 20 jaar zou vastleggen. In de Asociación wordt in talloze projecten met succes samengewerkt. Bijna allemaal zijn ze min of meer uit de ervaring met de Treque ontstaan en maken ze deel uit van een netwerk van de solidaire economie en de sociale buurten. Deze projecten en vooral de activering van nieuwe, blijvende deelnemers, vormen de eigenlijke winst van de massale mobilisering die uit het fenomeen van de Treque is voortgekomen.

De vereniging herbergt een volkskeuken die wordt gerund door werklozen die elkaar binnen de centra van de Treque hebben leren kennen. Er is een coöperatieve apotheek, waar de oprichters het voor elkaar hebben gekregen dat generieke geneesmiddelen gedistribueerd mogen worden. Er is een gemeenschappelijk stuk grond voor biologisch-organische producten en ook een kinder- en jeugdcentrum met medische en psychologische begeleiding. Er worden plannen gemaakt voor een lokale basisradio en een gezondheidscentrum. Binnen de Ruilcentra functioneert ook een advocatenpraktijk die gebruik maakt van kantoorruimte binnen de centra en die naast 'normale' cliënten ook de leden van de Asociación bijstaat zonder kosten te berekenen. Er is ook een architectenbureau dat volgens hetzelfde model functioneert. Graciela Daguricevich, één van de oprichtsters van de Mutual, is vooral erg enthousiast over het succes van de gemeenschappelijke moestuin. "Toen we er mee begonnen dachten we dat het genoeg zou zijn voor een krop sla per gezin per maand. Maar toen we de eerste keer konden oogsten, waren wij stadbewoners zonder enige ervaring in de landbouw, overweldigd door de hoeveelheid sla, tomaten, komkommers etc. die de biologische teelt op een klein stuk grond opbrengt. Nu voorzien we het merendeel van de Asentamientos (aanduiding voor de marginale en informele nederzettingen in Argentinië) met meer dan 300 gezinnen met groente.

WEGENS SUCCES MISLUKT

Het Treque-systeem ging in oktober/november 2002 ten onder. In maart 2003 werd het aantal actieve deelnemers landelijk op zo'n 200.000 geschat. In de regio Buenos Aires bestaat de ruilhandel in de vorm van het netwerk vrijwel niet meer. Voor de ineenstorting eind 2002 zijn meerdere factoren aan te wijzen. Een mengeling van naïviteit, politieke onervarenheid, strategische fouten en een niet zo uitgesproken

solidaire houding bij het merendeel van de deelnemers kunnen als interne oorzaken aangeduid worden. Dat, en de tegenmaatregelen van de staat, deden het model mislukken. "Tien miljoen mensen deden voor het eerst ervaringen op met een alternatief economisch model en de staat had geen toegang tot dit deel van de bevolking. Er was geen dialoog, geen gesprekspartner, geen bemiddelaar. Toen we ons er bewust van werden welke omvang het kreeg, werd duidelijk dat de staat dat nooit zou accepteren. Ze zullen niet met de armen over elkaar blijven zitten en deze enorme sociale beweging de vrije loop laten", aldus de analyse van Graciela Daguricevich. Lokale aparte Nodos werden door de staat illegaal verklaard en er werd geëist dat ze belasting op de ruilproducten zouden heffen en aan de staat afdragen. Levensmiddelen werden als schadelijk voor de volksgezondheid geclassificeerd en werden aan strenge controles onderworpen.

De créditos werden van begin af aan door vervalsingen begeleid. Medio 2002 doken echter in totaal 260 miljoen vervalste biljetten op. Het gevolg was een razendsnelle inflatie. Bewijzen zijn er niet, maar voor Treque-activisten is de betrokkenheid van de staat bij deze massale vervalsingen overduidelijk. De vervalste créditos waren op hetzelfde papier gedrukt als de créditos van het netwerken. En dit speciale papier was niet zomaar te koop. Alleen de coördinatoren van de ruilnetwerken en de staatsorganen hadden toegang tot de verkooppunten. Dit is de keerzijde van het succescriterium "massa": de typische kleine en grotere bedragerijen. Handelaren die in het bezit van grote aantallen créditos waren "kochten" met de alternatieve betaalmiddelen producten op en verkochten ze enkele straten verderop tegen officieel geld door.

Een andere reden waarom veel mensen zich abrupt van de Treque afkeerden, was de steeds

grotere vraag naar levensmiddelen. Deze druk konden de markten niet doorstaan. Voor miljoenen mensen was in de jaren 2002/2003 in Argentinië, ook toen nog altijd één van de grotere levensmiddelenproducenten van de wereld, de dagelijkse strijd om voedsel het hoofdprobleem geworden.

In een situatie waarin kinderen verhongeren, zijn diensten als haren knippen of het verkrijgen van gebruikte meubels tweede- of derderangs behoeften. Voedingsmiddelen waren op veel ruilbeurzen het eerste wat ontbrak. Op de hongercrisis werd door de staat met een minimaal noodprogramma gereageerd. In oktober 2002 startte het Programa Jefes de Familias, dat voor zo'n 2 miljoen gezinnen in een maandelijkse toelag van 160 Pesos (ca. 55 Euro) voorzag. Een minimaal bedrag, echter voor velen die geen toegang meer tot contant geld hadden een tegemoetkoming om op het laagste niveau de basiszorg met levensmiddelen te garanderen.

Naast deze externe factoren zijn strategische fouten en verkeerde inschattingen verantwoordelijk voor de mislukking. De crisis van het Treque-systeem is vooral een crisis van de Red Global de Treque. Andere, beduidend kleinere netwerken, zoals de Red Solidaria de Treque, bleven bestaan en zijn zelfs sterker uit de crisis tevoorschijn gekomen. I.t.t. de Red Global, dat als een open systeem in alle delen van het land functioneerde – d.w.z. iedereen kon bijvoorbeeld zijn in een stad in het noorden verworven créditos elders inwisselen zonder ter plekke een eigen dienst aan te moeten bieden – werkte de Red Solidaria als een gesloten netwerk. In een ruilbeurs verworven créditos moeten ter plekke tegen een ander goed of dienstverrichting verruild worden. Ze zijn alleen geldig voor het desbetreffende knooppunt.

Het open systeem, dat zich om verschillende redenen bij het enorme aantal markten aansloot,

slaagde er niet in om het prijssysteem te reguleren. Het marktsysteem van vraag en aanbod werd in toenemende mate door de invloed van de kapitalistische markt gecorrumpeerd. Zo werd bijvoorbeeld importsuiker in de supermarkt gekocht en tegen goederen en zelfs créditos geruild. Deze producten werden dan op de formele en informele markt duur verkocht, daarvan werd weer goedkoop suiker in de supermarkt gekocht enz. De landelijke geldigheid van de créditos bleek een strategische misser te zijn. In Rosario bijv., een miljoenenstad 200 km ten noorden van Buenos Aires, waar de Trequemarkt nog functioneerde, werden créditos door de mensen opgepot en vervolgens werden de “verzamelde spaargelden” in Buenos Aires op de markt gebracht. Een groot aantal producten werd zo verkregen zonder daar eigen producten aan te bieden. Dit gedrag had met het oorspronkelijke idee van “prosumeren”, d.w.z. het samenvallen van productie en consumptie, weinig meer te maken en was veel meer als een vorm van speculatie met tegoedbonnen te bestemmen. Een ander manco in het model was de handel met één vorm van “geld”, de créditos. Hoewel ongetwijfeld zeer omslachtig en kostbaar, zou het een voordeel zijn geweest om verschillende valuta voor verschillende producten en ook voor verschillende regio's gebruikt te hebben. Zo had de speculatie, veroorzaakt door de verscheidenheid van de markt in de verschillende regio's, verhinderd kunnen worden en er zou geen monopolie op het nieuwe “geld” zijn ontstaan, wat in Argentinië, vooral na de bittere ervaringen van jaren 2002/2003, zoals elke vorm van machtsmisbruik, op veel scepsis kon rekenen.

De Treque was een hervormingsproject met een beperkte politieke draagwijdte. Het model verhield zich niet offensief t.o.v. de markt, verzuimde zijn macht naar buiten toe te demonstreren en de erkenning door soms meerdere miljoenen mensen voor een duurzame politisering te benut-

ten. Het was een parallel-project met weinig uitstraling in de desolate, maar nog steeds bestaande officiële markt. De organisatoren ondernamen te weinig om een nieuw begrip van solidariteit en een gezamenlijke verbintenis te verankeren. Hier wordt niet over politiek gepraat, zo luidde het credo van de Red Global de Treque. En terwijl de staat verder ging met politiek te bedrijven ruilden miljoenen mensen kroppen sla tegen schoenen.

Een andere strategische misser was de gebrekkige samenwerking met andere basisbewegingen zoals de Piqueteros, die met het blokkeren van belangrijke verkeersknooppunten de aandacht trokken en die tot een politieke macht in het land geworden waren. Er waren geen gezamenlijke acties, hoewel vele activisten zowel hierbij alsook bij andere strijdvormen betrokken waren. Ten slotte kan de explosieve groei zelf als hoofdreden voor het mislukken worden gezien. De mensen konden het tempo waarin de Treque-markten groeiden niet bijbenen. Het bewustzijn voor een nieuw solidair handelen ontwikkelde zich niet met dezelfde snelheid. Ook niet in de Mutual Sentimiento. Toen hier meer dan 5000 mensen aan het ruilnetwerk deelnamen, waren de filosofie en de principes van het model niet meer aan de meerderheid van de nieuwe deelnemers over te brengen. De mensen gedroegen zich volgens dezelfde patronen als in het traditionele kapitalistische marktsysteem. Met hetzelfde egoïsme, dezelfde individualistische houding. Werden in het beginstadium van de Treque nieuwe deelnemers nog geschoold door coördinatoren, d.m.v. regelmatige cursussen waarin de basisprincipes van de Treque werden overgebracht, na de explosieve groei was het niet meer mogelijk om een persoonlijke begeleiding en scholing te handhaven. “In het begin waren er ongeveer 800 deelnemers. Iedereen kende elkaar. Men wist wie de empanadas gemaakt had, men zat bij elkaar en amuseerde zich bij de maté (een theesoort die in Zuid-Amerika gedronken wordt).

Toen er 5000 mensen waren, was dat niet meer te doen. De sfeer veranderde absoluut”, aldus Graciela Daguricevich.

In deze situatie was de Treque als model op massa-niveau tot mislukken gedoemd. Pogingen om te hervormen kwamen te laat en waren niet meer over te brengen. In september 2002, toen de ruilmarkten zich op een hoogtepunt bevonden, maar de ineenstorting al te voorzien was, werden nieuwe créditos ingevoerd. De nieuwe biljetten zouden door oxidatie gaan “roesten” om zo het oppotten te voorkomen en directe doorverkoop te stimuleren. Het experiment stuitte op groot onbegrip omdat er geen begeleidende verklaringen werden gegeven. Voor de meeste betrokkenen in de ruilnetwerken was de crédito geld, net als andere betaalmiddelen dat ook waren (in die tijd waren in Argentinië minstens twaalf officiële en half officiële valuta, biljetten en tegoedbonnen in omloop). Niemand wilde inzien dat ook het “geld” van de Treque aan waarde verloor. De mensen voelden zich bedrogen en verwijten van corruptie staken de kop op. Ook het verwijt dat de organisatoren van de Red Global zichzelf verrijkt zouden hebben.

Door de extreme verarming stond voor veel mensen het zekerstellen van de basiszorg voor hun gezinnen in het middelpunt. Voor een functionerende Treque was echter ook een solidaire handelswijze en de belangstelling voor de ander elementair. Na twee decennia van puur neoliberalisme was dit beslist niet vanzelfsprekend. In de Mutual Sentimiento had men bijtijds consequenties getrokken uit de strategische en conceptuele fouten en zich al begin 2002 uit de Red Global terug getrokken. De vereniging organiseerde zich als wijkraad, riep alle sociale bewegingen tot medewerking op en nam zelf deel aan andere politieke strijdvormen. Dit werd duidelijk bij de protestmarsen om de jongeren te herdenken die bij een straatblokkade op 24 maart 2002 door de politie waren doodgeschoten. Het

was de eerste mobilisering vanuit een Trequemarkt die niet met het systeem zelf te maken had. “De Treque was altijd een politieke beweging, vaak echter zonder dat de betrokkenen zelf zich daarvan bewust waren”, aldus Graciela Daguricevich. “In de Treque hebben de mensen geleerd te delen en solidair te zijn, vooral m.b.t. de sterkst geïndividualiseerde sector van het kapitalisme, de handel.”

ERVARINGEN VOOR DE TOEKOMST

De Treque zelf is mislukt, de eigenlijke maatschappelijke winst zijn echter de ervaringen en discussies voor toekomstige projecten en ontwikkelingen. In het geïndividualiseerde Argentinië wordt de verloren buurt opnieuw uitgevonden. De visie op de wijk is radicaal veranderd, de publieke ruimte, de straat wordt weer een sociale functie toegedicht. Er zijn dagelijks honderden voorbeelden van activiteiten die zonder betrokkenheid van volledig in diskrediet geraakte

staatsinstellingen, of het lange tijd dominante patronagesysteem, plaatsvinden. De opnieuw ontdekte buurt is vrij van verticaal paternalisme en op veel lekken mengen zich sociale klassen die voorheen geen direct contact hadden. Piqueteros – werklozen, dagloners, daklozen – kamperen deels wekenlang op straat en blokkeren in het hele land belangrijke verkeersknooppunten en bruggen om zo de aandacht voor hun nood situatie te trekken en de regering tot handelen te dwingen. Alleen al in het jaar 2002 waren er meer dan 2000 straatbezettingen. Onder het motto “een dag vrij van het kapitalisme” werden in december 2002 vestigingen van multinationals met succes platgelegd en geblokkeerd. Vooral in de regio Buenos Aires, waar de werkloosheid het grootst is, bepalen de wijkraden met een grotendeels autonoom bestuur steeds meer het dagelijks leven. De activiteiten worden daarbij steeds diverser. In Buenos Aires werden meer dan 40 gebouwen – waaronder gesloten banken, opgegeven klinieken en verlaten eetca-

fés – overgenomen en onder eigen regie als volkskeuken, voedselbank voor kinderen, gezondheidscentra, bakkerijen en gemeenschappelijke moestuin ingericht. Meer dan drie miljoen mensen leven inmiddels van groente die ze in de steden op de huertas comunitarios, voormalige braakliggende terreinen, zelf verbouwen. Ze beginnen nieuwe netwerken te vormen en wisselen elkaars ervaringen onderling uit.

Het is echter duidelijk dat noch door de Treque-markten of de wijkraden, noch door de straatblokkades van de Piqueteros een politiek draagkrachtig alternatief dat de gehele maatschappij omvat, is ontwikkeld. Nog steeds staat het *Que se vayan todos* zonder een constructief antwoord op zich zelf. Noch politiek, noch economisch werden blijvende en geloofwaardige concepten ontwikkeld. Maar het heersende maatschappijmodel kwam ter discussie te staan. Zoektochten naar een ander concept zijn er overal. De bewegingen bouwen zich van onderen naar boven op. Er wordt niet gewerkt aan de opbouw van (partij-)apparaten. Het diskrediet van de politiek is alles omvattend en dat geldt ook voor linkse partijen en politici. Het gaat er veel meer om hoe sociale bewegingen zich formeren en hoe besluiten tot stand komen. En m.b.t. participerende en decentrale besluitvormings- en medezeggenschapsstructuren heeft Argentinië in vergelijking met bijvoorbeeld buurland Brazilië een enorme inhaalslag te maken. De staat heeft m.b.t. zijn instituties en zijn uitvoerende organen aan respect ingeboet. Zo worden parlementariërs op straat uitgescholden en fysiek aangevallen. Of er wordt voor lokale politiebureaus gedemonstreerd en vaak wordt het gebouw bestormd en deels vernield. De aanleiding daarvoor hoeft maar marginaal te zijn, zoals de arrestatie van demonstranten. En het zijn niet de degenen die politiek georganiseerd zijn, maar de señoras, de moeders en de oma's die de gezagsdragers let-

terlijk met hun potten en pannen om de oren slaan om bijvoorbeeld hun recht op voedsel op te eisen volgens het vertwijfelde motto: "Mijn gezin heeft recht op voedsel. Als we het niet meer op de ruilmarkt vinden en de staat ons verder laat verhongeren, plunderen we zo nodig de supermarkt."

De mensen die zich uit de Treque hebben teruggetrokken, nemen veel met zich mee. Zoals vele contacten en een andere kijk op hun medemens. Het spreekwoordelijke Argentijnse egoïsme en de arrogantie zijn gebroken. Het zijn subjectieve veranderingen die tot een ander handelen in het dagelijks leven leiden. Natuurlijk, de nog onaantaste bovenlaag leidt ook nu hun leven in speciaal beveiligde wooncentra. Het werk wordt nog steeds gedaan door schoonmaaksters uit Bolivia en tuinmannen uit Paraguay of Peru. Maar de traditioneel sterke en grote middenklasse in Argentinië, die binnen anderhalf jaar te gronde is gegaan, heeft de ogen voor de realiteit geopend.

Juist m.b.t. de Bolivianen was en is er in Argentinië sprake van uitgesproken racisme. De traditie van een veel minder verticaal maar horizontaal georganiseerde dorpsstructuur, de vanzelfsprekende solidariteit en ondersteuning van familieleden, de specifieke cultuur van het solidaire handelen is voor veel Argentijnen iets absoluut nieuws en werd tot voor kort als iets achterlijks gezien waarmee de spot werd gedreven. Juist Bolivia was voor de meeste mensen altijd het land van de schoonmaaksters en vreemde Indigenas en geen referentiepunt voor het moderne Argentinië. Bij de protestmarsen, de Cacerolozas, de blokkades van belangrijke verkeersknooppunten en ook bij de Treque-markten in 2002 waren veel migranten uit Bolivia, Peru, Paraguay en andere Latijns-Amerikaanse landen betrokken. De door de existentiële nood gedwongen contacten met La Boliviana en El Negro heeft er bij velen – en

juist bij de voormalige middenklasse – toe geleid dat ze als Flora en Jaime, als individuen, die dezelfde strijd voeren, dezelfde zorgen hebben, als subjecten in de gemeenschappelijke strijd tegen het corrupte en destructieve regime geëerd en opgemerkt worden. En het heeft er ook toe geleid dat vele Argentijnen zich voor het eerst bewust zijn geworden van hun bindingen met Latijns-Amerika. Vroeger wilden de Argentijnen zijn als Europeanen. Nu hebben ze ervaren en geaccepteerd dat ze Latijns-Amerikanen zijn. Het racisme is natuurlijk desondanks in de luttele formeel gegarandeerde arbeidsplaatsen en in de, zoals voorheen, afgeschermd leefwereld van de rijken blijven bestaan. Degenen die hun egoïstische visie op de samenleving hebben behouden zijn niet verdwenen, maar wel in het defensief.

ANDERE ECONOMISCHE ALTERNATIEVEN

Voor een ogenblik in de actuele geschiedenis van Argentinië speelde de Treque een vooraanstaande rol, zowel als politiek-maatschappelijk fenomeen met een sterk toekomstpotentieel t.a.v. duurzame maatschappelijke veranderingen, als ook als parallel economisch systeem. Maar het eigenlijk revolutionaire zijn de micro-projecten die na de ondergang van de Treque op veel plekken uit de grond schoten (en in het geval van de huertas, de collectieve stadstuinen, is dat letterlijk op te vatten). De Treque bestaat in ieder

geval nog in de “Vereniging van het Wederzijdse Medeleven”. Eens in de week komen zo’n 100 mensen bij elkaar en ruilen hun producten direct, zonder het hulpmiddel van de créditos. En ondanks de bittere ervaring van de ondergang van de Treque begint zich weer iets te ontwikkelen en de positieve ervaringen uit dit lange en pijnlijke proces winnen aan betekenis. Een alternatief voor toekomstige Treque-projecten zou een gemengd financieel systeem kunnen zijn, dus deels op basis van geld en deels créditos. Om het proces zo minder kwetsbaar te maken voor speculatie, vervalsingen etc. dat gebeurt nu in de apotheek van de Mutual, waar leden van de coöperatie generieke geneesmiddelen tegen een financieel deel en créditos kunnen krijgen. “Voor ons was de Treque een hele belangrijke ervaring, maar we moeten nu iets nieuws verzinnen, met een realistischer en minder schematischer visie,” zegt Graciela Daguricevich. Iets nieuws zoals de apotheek. Met meer dan 5000 potentiële betrokkenen achter zich, lukte het de oprichters om met farmaceutische multinationals een overeenkomst te sluiten en geneesmiddelen veel goedkoper te verkrijgen. Iets wat zonder het massa-fenomeen van de Treque nooit mogelijk zou zijn geweest. Momenteel worden aan de 800 ingeschreven leden van de collectieve apotheek geneesmiddelen tegen sociale prijzen verkocht die voor een deel 600% onder de gebruikelijke marktprijs liggen. Bovendien worden ook cursussen in alternatieve geneeskunde aangeboden om zo de afhankelijkheid te verminderen en een ander begrip van gezondheid te ontwikkelen. Een ander effect: het gaat niet meer om het merk van een product, maar om zijn gebruikswaarde. De Treque heeft er ook toe geleid dat de mensen hebben begrepen wat de waarde van een product uitmaakt.

Alles bij elkaar zijn de Treque-initiatieven op een niveau teruggeworpen vergelijkbaar met dat van eind jaren '90. Toch is bij veel mensen de bittere bijmaak achtergebleven dat een hoop-

vol en een met groot veranderingspotentieel begonnen alternatief marktsysteem mislukt is. Met het oog op een daadwerkelijke verandering van het kapitalistische marktsysteem heeft het Treque-systeem niet niets, maar weinig bereikt. Voor Myriam Pelazas, wetenschappelijk medewerkster van een “Piquetero”-afgevaardigde in de gemeenteraad van Buenos Aires, ligt de werkelijke waarde van de Treque-ervaring bij een groot deel van de mensen dan ook niet zo zeer bij het uitproberen van een alternatieve economie als nieuw economisch model, maar in het herleven van waarden als solidariteit, de buurt en gemeenschappelijke kracht. “De Argentijnse maatschappij, die door het neoliberalisme vernietigd werd, heeft zich ten minste op lokaal niveau deel weer opnieuw gevormd. En dit op basis van wederzijdse waardering en het gevoel niet meer hulpeloos en geïsoleerd aan het systeem overgeleverd te zijn. Waar het kapitalisme

niet meer functioneert ontwikkelt zich een nieuwe, veranderde subjectiviteit van de mensen. De concrete projecten – en daarbij waren de Treque en zijn opvolgingen elementaire bouwstenen – hebben de dagelijkse visie en het lokale handelen van vele mensen radicaal veranderd.” Door zich in te laten met het systeem van de Treque hebben vele mensen hun eigenwaarde terug gevonden en daarmee ook hun eigen zelfbewustzijn versterkt. Iets wat bij veel Argentijnen, onder invloed van de crisis van de laatste jaren, waarbij meer dan tien miljoen mensen in armoede werden gestort, volledig verloren gegaan leek.

(Vertaald uit het Duits. Oorspronkelijk verschenen in de brochure *Que se vayan todos! Krise und Widerstand in Argentinien*. Colectivo Situaciones e.a. Assoziation A, Berlijn 2003)

OM TE PRODUCEREN HEBBEN WE GEEN BAZEN NODIG! BEZETTE FABRIEKEN ALS DEEL VAN DE BEWEGING

~

Raúl Zibechi

Een nieuwe wereld ontstaat op de puinhopen van de oude: een treffende beschrijving van de honderden fabrieken die na de aftocht van hun eigenaren, die er liever leegstaande hallen van hadden willen maken, door de arbeiders gekraakt werden.

“Fabriek gesloten, fabriek bezet” is sinds de opstand van 19 en 20 december 2001 een populaire slogan geworden. Na vier jaar recessie te hebben doorstaan en nadat inmiddels de helft van de actieve bevolking door werkloosheid getroffen is, zien steeds meer arbeiders in dat ze definitief uit de formele economie wegvallen, als ze hun ar-

beidsplaatsen verliezen, en dat voor hen dan slechts het randgebied van de preciaire en slecht betaalde gelegenheidsarbeid of het werken voor eigen rekening overblijft. Duizenden arbeiders hebben daarom de weg gekozen om hardnekkig hun arbeidsplaatsen te verdedigen, nadat de ondernemers besloten hadden om het schip van de productie te verlaten en op de speculatie in te zetten.

Inmiddels zijn meer dan honderd fabrieken in Argentinië bezet en in gang gezet. Daar komen ongeveer tweehonderd in Brazilië bij – een werkelijke beweging die begonnen is zich met ande-

re groepen, die ook naar alternatieve wegen zoeken, te organiseren. De zelfgeorganiseerde instandhouding van bedrijven is begin jaren '90 begonnen, toen door de economische openstelling van het land veel bedrijven ter ziele gingen, die na het eerdere protectionisme door de staat nu als onrendabel te boek stonden en geen beschermde markt meer hadden.

Het begin is altijd het moeilijkst. De meer dan honderd arbeiders van de textiel fabriek Bruckman, die in de wijk Once in Buenos Aires herenkostuums maakten, waren verbluft toen hun chef eind december 2001, toen het land in opstand was, verdween. Al maanden had hij hun slechts een klein deel van het loon betaald. Nog geen dollar per dag en later nog maar twee per week. De loonachterstanden sleepten zich al een jaar of vijf voort. Toen de dagen verstreken zonder dat er ergens een filiaalhouder was opgedoken, besloten enkele arbeiders om in de fabriek te blijven – arbeiders als Celia, die niet de geringste vakbondserving had en die nu op één of ander wonder wachtte die er voor zou kunnen zorgen dat ze verder konden werken en loon ontvangen, ook al was het maar een fractie van het vorige. In veel gevallen hebben de chefs het verlaten van de fabrieken zorgvuldig gepland. Ze waren de staat en hun toeleveranciers miljoenen schuldig en konden op steun van de vakbonds-

mafia in de gevestigde CGT rekenen.

DE KAARTEN WORDEN OPNIEUW GESCHUD

In de meeste gevallen kam de beslissing om de productie weer te hervatten pas na een bepaalde tijd tot stand. De beslissing viel nooit automatisch maar altijd pas na veel twijfel, onzekerheden en angst. Velen hebben er meer dan een jaar over gedaan om de fabriek weer aan de praat te krijgen. Sommigen konden op het materiaal terugvallen dat door de ondernemer achtergelaten was, anderen moesten eerst voor grondstoffen zorgen. In veel gevallen lukte dat met donaties en met de steun van de bevolking. Kredieten kregen ze bijna nooit, zeker niet in het begin.

Afgezien van enkele overeenkomsten, zoals de juridische strijd, zijn de ervaringen zeer verschillend. Ze strekken zich uit van een mijn in het zuiden, Yacimientos Carboníferos Río Turbio met meer dan 1000 werknemers, die na drie jaar strijd weer genationaliseerd werd, tot de kleine, maar moderne drukkerij Chilavert in Buenos Aires. Daar hebben de arbeiders voorkomen dat het gebouw leeggehaald werd, hebben het bedrijf bezet en het weer hervat met het drukken van pamfletten en posters voor sociale organisaties.

Het centrale uitgangspunt is solidariteit, vooral in het begin, in de zgn. ‘volhardings-fase’ – een woord dat de strijdbaarheid tot uiting brengt en de wil om zich tegen de druk van de politie en de ondernemers te verzetten. Een goed voorbeeld komt uit het noorden van Buenos Aires. In oktober 2001 werd de broodfabriek Panificadora Cinco gesloten; de 80 arbeiders werden zonder vergoeding ontslagen. In april 2002 zocht de wijkraad van het stadsdeel, dat na de decemberdagen ontstaan was, naar een mogelijkheid om goedkoper aan brood te komen en sloot zich aan een met een groep van twintig ontslagen arbeiders van de Panificadora Cinco. Wijkbewoners en arbeiders bezetten gezamenlijk het bedrijf.

50 Dagen hielden ze stand tegen de pogingen om de fabriek te ontruimen. De solidariteit uit de wijk was in deze tijd indrukwekkend. Leden van de raad, Piqueteros en linkse activisten zetten voor de fabriekspoort een tent op om de wacht te houden. Ze organiseerden drie festivals, een demonstratie door de wijk, een *escrache* (1) tegen de ondernemer, een 1-mei-bijeenkomst, manifestaties, discussies en culturele activiteiten.

Ze besloten een coöperatie op te richten en inmiddels hebben ze voor elkaar gekregen dat het provinciale parlement het gebouw, de machines en de merknaam onteigend en aan de coöperatie overgedragen heeft. Nu produceren ze goedkoop brood dat ze onder de marktprijs verkopen aan ziekenhuizen, volkskeukens en wijkbewoners.

STAAT OF COÖPERATIES

In de beweging wordt van begin af aan een fundamentele discussie gevoerd. Welke juridische status moeten de bezette fabrieken krijgen? Er zijn twee voorstellen: staatseigendom onder arbeiderscontrole of de oprichting van zelfbestuurde coöperaties.

Het eerste voorstel komt van links, vooral uit de

hoek van de trotskistische Arbeiderspartij en de Socialistische Arbeidersbeweging. Ook delen van de Communistische Partij en de socialistische partijen staan er achter. Het idee behoort tot de ideeënwereld van de internationale communistische en revolutionaire beweging en bestaat uit de nationalisering van het bedrijf, dat dan later door de staat gesubsidieerd wordt, waarbij de arbeiders tot gemeente- of overheidspersoneel worden die de bedrijfsleiding controleren.

Daarentegen betekent het voorstel van de coöperatie dat de leidinggevende taken niet aan instanties buiten het arbeiderscollectief gedelegeerd worden maar dat deze zelf alle verantwoordelijkheden en risico's op zich nemen, tot aan het op de markt brengen van de producten. Een kenmerk van zelfbestuurde coöperaties is dat ze in veel gevallen het voornemen hebben om de klassieke fordistische arbeidsorganisatie te veranderen, en dat ze de ploegbazen afzetten en vaak ook de rol van de ploegbaas ter discussie stellen.

Tot nu toe heeft de meerderheid besloten om coöperaties op te bouwen. In 2001 werd de *Movimiento Nacional de Empresas Recuperadas* (MNER, Nationale Beweging van Bezette Bedrijven) opgericht, waarin zo'n zestig zelfbestuurde bedrijven georganiseerd zijn. Hun voorzitter Jorge Abellí is van mening “dat het niet aan de orde is om de bedrijven, die we grote inspanningen weer op gang hebben gebracht aan deze maffiose staat te overhandigen”. Abellí maakt deel uit van een pluimvee-coöperatie in Rosario die in 1998 werd gesloten en waarbij zo'n honderd arbeiders op straat kwamen te staan. Sinds 1999 produceren ze voor een kleine gemeenschappelijke markt.

Bij de bezette bedrijven zijn alle productiebranches vertegenwoordigd: de grootste zijn de metaal- en staalbedrijven, er zijn kranten en drukkerijen, maar de meeste behoren tot de le-

vensmiddelenbranche. Gemiddeld hebben ze zestig personeelsleden en zijn ze over het hele land verspreid. “Het is wat anders om een klein bedrijf met 15 arbeiders te runnen of de grootste tractorfabriek van het land, meent Abellí. Hij refereert aan het voorbeeld van de fabriek Zanello in de provincie Córdoba, een grote tractorfabriek met 400 arbeiders, de enige tractorproducent in Argentinië. Op 28 december 2001 werd het bedrijf d.m.v. een gerechtelijk vonnis aan de werknemers overgedragen. In februari brachten ze een nieuw model op de markt dat de arbeiders samen met de technici op basis van een slimme overeenkomst hadden ontwikkeld. Ze bedachten een “strategische alliantie”, een naamloze vennootschap, die in gelijke mate in handen is van de 280 arbeiders van de coöperatie, het technische en leidinggevende personeel – dat op deze manier een hoger inkomen kan verkrijgen dan in de arbeiderscoöperatie – en de concessiehouders, die het kapitaal voor de hervatting van de productie hebben ingebracht. In maart konden ze twee tractoren monteren en verkopen en momenteel maken en verkopen ze er ondanks de crisis dagelijks één, voor een prijs die 30 % lager is dan die van John Deere. Dit is een andere ongebruikelijke weg, maar als het om grootschalige bedrijven met geavanceerde technologie gaat, waar grote investeringen vereist zijn, zijn er ogenschijnlijk geen makkelijke oplossingen.

Afgezien van het ontbrekende kapitaal voor materiaal, vormt het beheer een ander groot probleem. Als bedrijven gesloten worden, is het management de eerste die een goed heenkomen zoekt. “Ons management is precair, maar transparant en democratisch”, zegt Abellí. Veel zelfbestuurde bedrijven hebben besloten om iedere vrijdag loon uit te betalen en maken tegelijkertijd een affiche met de inkomsten en uitgaven, zodat ieder lid van de coöperatie bekend is met de financiën. De MNER heeft met de Vereniging v/h Midden- en Kleinbedrijf en met de Technische Universiteit van Buenos Aires een overeen-

komst gesloten ter ondersteuning van de opleiding van het management.

SOLIDAIRE ECONOMIE

M.b.t. de verkoop gaan de bedrijven er van uit dat de consument de beste bondgenoot is. Daarom appelleren ze aan de wijkraden en andere delen van de beweging om tot ‘bewuste consumptie’ over te gaan. Ze steunen echter ook op de gemeente en proberen ziekenhuizen en scholen te bevoorraden.

De voorbeelden van productie in zelfbeheer gaan verder dan de fabriekspoorten en breiden zich tendentieel uit in de hele basisbeweging, zoals bijvoorbeeld bij de wijkraad in het stadsdeel Parque Avellaneda, relatief centraal gelegen in Buenos Aires. Begin juni kraakten de georganiseerde wijkbewoners de leegstaande kroeg Alameda, knapten het op en richtten met steun van andere Asambleas een Volkskeuken op, waar inmiddels meer dan 120 mensen komen. Ze koken, bakken zelf brood en hebben nu een coöperatie opgericht die brood produceert en dat aan de Volkskeuken en wijkbewoners verkoopt. Ook hebben ze een begin gemaakt met de productie van schoonmaakmiddelen tegen lage kosten. In de gekraakte kroeg zijn twintig werkgroepen, variërend van bijlessen voor kinderen t/m ecologische tuinbouw, dans, keramiek, yoga, alternatieve media en een meubelmakerij.

Daarnaast hebben de wijkbewoners acht commissies opgericht die gezamenlijk taken in dit cultuur- en productiecentrum voor hun rekening nemen. Verder is er een vergaderlokaal ingericht, een plek waar zo’n dertig Asambleas uit de hoofdstad en de provincie, die met vergelijkbare vraagstukken te maken hebben, bij elkaar komen. De wijkraden, die begonnen zijn met gezamenlijke inkopen en ervaringen met ruilhandel, begeven zich zo op het terrein van de levensmiddelenproductie, anderen maken zich vertrouwd

met experimenten op het gebied van de geneesmiddelenproductie en weer anderen wagen zich aan het zelf bouwen van woningen.

Op initiatief van het centrum vonden er in de voormalige kroeg in juli en augustus twee bijeenkomsten plaats met als thema Solidaire Economie. Het waren drukke bijeenkomsten waar vertegenwoordigers van Asambleas, Piqueteros, fabrieken in zelfbeheer en groepen studenten aan deelnamen. Zo'n veertig delegaties besloten een ondersteuningsnetwerk voor mensen uit de wijk op te bouwen die met ontruiming bedreigd worden.

Met hun besluiten, die in de krant Alameda gepubliceerd werden, nemen ze zich voor "zich gezamenlijk tegen de aanvallen van bovenaf te verdedigen en door de bezetting van verlaten fabrieken, braakliggend terrein en leeg staande huizen wegen naar arbeid en waardigheid te vinden". Ze stellen vast, "dat de zich wind geleidelijk aan draait ten gunste van het kleine" en roepen er toe op "de krachten te bundelen, opdat de machtigen ons niet uiteen drijven".

Een interessant punt zijn de verbindingen tussen de initiatieven. De Asambleas produceren op dezelfde manier zoals voorheen de Piqueteros van Solano in het stadsdeel Quilmes; allebei hebben ze zich verenigd met de zelfbestuurde fabrieken in de hoop producten te kunnen ruilen. Met vereende krachten leren ze van de successen en mislukkingen van ieder afzonderlijk; ze zijn het met elkaar eens over de solidariteit met Zanon, in het ver gelegen zuiden, die een door de Mapuches ontworpen kachel op de markt hebben gebracht enz. Het netwerk wordt van dag tot dag fijnmaziger, het is een komen en gaan, het vervecht en verdicht zich, men scheidt zich af en verenigt zich opnieuw.

DE WERELD VERANDEREN

Een goed voorbeeld is het verhaal van de fabriek

Industrias Metalúrgicas y Plásticas de Argentina (IMPA), gelegen midden in Almagro, een normale woonwijk van Buenos Aires. De fabriek werd in 1918 door Duitsers als een kopergietery opgericht. In 1935 was het de eerste aluminiumproducerende onderneming en aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd het genationaliseerd door de regering van Juan Domingo Perón. Bij IMPA werden de enige straalvliegtuigen van Latijns-Amerika gemaakt en de fietsen waarmee de Argentijnse kinderen speelden. In 1961 sloot de regering enkele bedrijfsonderdelen en besloot tot de omvorming tot een coöperatie die echter door de bedrijfsleiding altijd als een privé'onderneming werd gerund.

Medio jaren '90 begon de aluminium-monopolist Aluar een oneerlijke concurrentiestrijd tegen IMPA. Aluar maakt de halffabricaten voor aluminiumfolie, wat de laatste jaren het hoofdproduct van IMPA was. Eind '97 waren van de ruim 500 arbeiders die in het bedrijf gewerkt hadden, slechts een handvol over. Omdat er een directe sluiting ophanden was – de elektra was

vanwege onbetaalde rekeningen al afgesloten – bezetten ze met steun van enkele vakbondsleden het bedrijf, richtten m.b.v. wijkbewoners en winkeliers uit de wijk een Volkskeuken op, gooiden de oude directie de deur uit en kozen een nieuwe raad van bestuur.

Ze besloten de productie weer op gang te brengen. Ze waren nog maar met z'n 15-en (nu zijn het er 136), wisten aan grondstoffen te komen die ze konden hergebruiken en vandaag zijn ze een belangrijk oriëntatiepunt voor de beweging. Er moesten twee ingrijpende beslissingen worden genomen: aluminiumschroot kopen om de kosten te verlagen en de concurrentie van Aluar te omzeilen, ondanks de scepsis van de werknemers die meenden dat ze niet hoog genoeg opgeleid waren om met de hergebruikte grondstoffen te produceren. Dat laatste werd hen ook door de ingenieurs verteld. De tweede beslissing betrof de oudere werknemers. “We hadden altijd werk voor 80 tot 90 mensen, maar wij hebben 136 mensen in dienst, omdat hier veel ouderen zijn van wie ze het pensioen hebben afgepakt, en die helpen hier mee, vegen, maken machines schoon, ze doen naar hun beste vermogen mee. Dat was een besluit van de vergadering, die van mening was dat het respectvoller was dat ze in de fabriek blijven, waar ze 30 – 40 jaar hebben doorgebracht, in plaats dat je ze een uitkering betaald en ze thuis blijven”, zegt de voorzitter van de coöperatie, Oracio Campos, een man van 65 met inheemse trekken. Hij zegt dat met een aandoenlijke oprechtheid, gewoon zo, zonder te merken dat hij daarmee elke economische theorie en zelfs het voortbestaan van het project in twijfel trekt, om daarmee een menselijkheid in stand te houden die ze “klassensolidariteit” noemen.

Ze houden informatiebijeenkomsten, hebben de ploegleiders door afdelings- of werkplaatscoördinatoren vervangen, die voor de verdeling van het werk verantwoordelijk zijn, en hebben groe-

pen gevormd om de arbeid te democratiseren. Maar ze zijn niet naïef: “Op een paar afdelingen zijn er hiërarchische structuren omdat de markt snelle besluitvorming vereist, daar is geen tijd voor,” zegt Eduardo Murúa, een voormalig vakbonds lid van 41 jaar die nu bedrijfsleider is. IMPA produceert nu vooral wegwerpservies, tandpastatubes, verpakkingen voor koekjes en dienbladen voor catering.

M.b.t. de arbeidsorganisatie zijn er in de verschillende bedrijven ongelooflijke veranderingen te zien. Een arbeidster van Brukman zegt met nadruk: “Er is nu een grotere vrijheid tijdens de arbeid, we werken collegiaal samen, hiervoor waren we over de verdiepingen verspreid, nu zijn we allemaal samen en organiseren we onszelf.” De arbeiders hebben besloten om de indeling van de machines te veranderen en hebben daarmee het oude controlesysteem ondersteboven gegooid. Abellí is het er mee eens dat de “zondes van het kapitalisme” bestreden moet worden, maar hij legt de onvermijdelijke link met de realiteit: “De productie kan geen doorlopende discussie zijn.”

Het belangrijkste initiatief van IMPA, waarin het zich van anderen onderscheidt en waarop

Dario Fo jaloers zou zijn, is de oprichting van de Stad-Cultuur-Fabriek (La Fábrica Ciudad Cultural). Sinds een jaar of vier runnen ze een zelfbestuurd cultureel centrum dat door een groep van veertig jongeren wordt geleid. Er worden 35 cursussen en workshops georganiseerd alsmede feesten, bioscoop- en theatervoorstellingen en wat er nog meer aan ideeën is. In feite begon het project, toen ze vanwege de meer dan twee miljoen dollar schuld die ze bij de nationale bank hadden en die tot een gedwongen verkoop zou kunnen leiden, de solidariteit van de wijkbewoners en de sociale bewegingen nodig hadden. “Daarna begrepen we dat het een mogelijkheid was om de maatschappij, voor de enorme solidariteit die we gekregen hebben, iets terug te geven”, zegt Murua. Campos lacht en herinnert aan het opduiken van de eerste punks met hun punk-kapsels en ringen, waar de arbeiders niets van wilden weten. Nu eten ze allemaal samen in de kantine die ze naar Azucena Villaflor de Devicenti hebben vernoemd, de verdwenen oprichtster van de Moeders van de Plaza de Mayo, die ook metaalarbeidster was.

Wie tegen de avond in de fabriek komt, als de productie langzaam stopgezet wordt en de jongeren binnenkomen, komt vanuit een lawaaiige productiehal waar smoezelige arbeiders machines bedienen die aluminium tubes uitspugen in aangrenzende, door een kleine gang afgescheiden ruimte, waar een groep studenten zich in volledige stilte om een model heeft geschaard om naakt te tekenen. Ze geven het tijdschrift IMPActo uit en kunnen ergens trots op zijn. In 2001 vond hier het Internationale Filmfestival van Buenos Aires plaats en in 1998 kwam Orlando Borrego, een kameraad van Che Guevara in de Sierra Maestra, om de eerste reeks evenementen te openen. De fabriek functioneert voort en ze gaan er prat op dat er nog geen enkel incident is geweest tussen mensen van de universiteit, anarcho-punks, jongeren die naakt model staan, homoseksuelen en oude arbeiders arbeidsters die maar

twee of drie jaar op school hebben gezeten.

Het Portugese ziekenhuis werd zes jaar geleden i.v.m. een faillissement gesloten. Twee weken is het gekraakt door twee wijkraden uit het stadsdeel Flores uit Buenos Aires. De verbazing was groot: op de vier verdiepingen met laboratoria, behandelkamers en beddenzalen waren bijna alle apparaten nog intact, zelfs op de intensive care.

Binnen enkele dagen kwamen mensen van tientallen Asambleas en meerdere bezette fabrieken naar het ziekenhuis. Het idee ontstond om een gezondheidscentrum voor de 8000 arbeiders van de zestig zelfbestuurde fabrieken op te richten alsmede een preventiecentrum voor de wijk. Uit de overschotten van de fabrieken moet een fonds voor het startkapitaal worden gevormd. Meerderde voormalige werknemers van de kliniek hebben hun steun voor het project uitgesproken. De arbeiders van Brukman hebben toegezegd het beddengoed te produceren en de arbeiders van IMPA, Chilavert en een handvol bezette fabrieken stellen zich samen met mensen uit de wijk beschikbaar voor de schoonmaakwerkzaamheden. Volgens de krant *Paginal12* hebben de wijkbewoners de veelbetekenend naam *Que se vayan todos* voor het nieuwe centrum op het oog.

ZELFBEHEER: EEN PROJECT VOOR HET LEVEN

In Brazilië werden in 1991 de eerste ervaringen met het bezetten van bankroete fabrieken opgedaan. De schoenenfabriek Makerli had het bedrijf gesloten en 482 arbeiders op straat gezet. In 1994 werd de nationale alliantie van arbeiders in zelfbestuurde fabrieken (ANTEAG) opgezet om de verschillende ondernemingen die midden in de crisis van de industrie ontstonden te coördineren. Ze heeft kantoren in zes provincies die de zelfbeheer-projecten begeleiden en proberen ze met initiatieven van NGO's en provinciale- en stadsbesturen samen te laten komen. Ze werkt samen met 160 zelfbeheer-projecten waartoe

30.000 arbeiders behoren. Zelfbestuurde bedrijven zijn er in alle branches, van ertswinning en textiel t/m toerisme en het hotelwezen. Voor de ANTEAG is zelfbeheer een organisatiemodel die het collectieve eigendom van de productiemiddelen met de democratische deelname aan de bedrijfsleiding koppelt. Maar het betekent ook autonomie omdat de besluitvorming en de controle over het bedrijf, alsook de specialisten aan wie ze opdrachten delegeren, bij de leden ligt.

Voor de arbeiders van de zelfbestuurde bedrijven bestaat één van de grootste problemen uit het feit dat ze “weer moeten denken”. De ANTEAG stelt vast “dat de paternalistische cultuur ertoe heeft geleid dat de arbeiders verwachten dat anderen alles voor ze doen.” Sommigen verwachten alles van de chef, anderen van de vakbond of de regering. Maar er bestaat ook angst om de verantwoordelijkheid of risico’s te nemen, alsmede problemen bij het in praktijk brengen van een democratische en transparante bedrijfsleiding, en vooral problemen te begrijpen dat het belangrijkste doel de versteviging van het collectief is, waar het voortbestaan van het bedrijf van afhangt.

Het zelfbeheer is ook een levensproject dat voor brede lagen arbeiders tot een maatschappelijk oriëntatiepunt kan worden, als deel van de alter-

natieven voor het systeem die vanuit de sociale basis ontstaan. De ANTEAG houdt het voor onvermijdelijk “de arbeider opnieuw op te voeden, opdat hij in de arbeid een nieuwe betekenis vindt, in zijn vaardigheden gelooft en het initiatief in het proces van het zelfbestuur kan nemen en zo met de geschiedenis van de onderwerping kan breken.”

(Het artikel van Raúl Zibechi werd door Alix Arnold uit het Spaans vertaald en is in het origineel te vinden op: <http://www.rebellion.org/hemeroteca/argentina/zibechi190902.htm>)

Noten:

1. Een *escrache* (= “onthullen” in Buenos Aires-dialect) is een actieform waarbij een groep activisten naar de bedrijven of woningen van degenen gaat die ze publiekelijk aan de schandpaal willen nagelen. De oorsprong ligt in Argentinië en werd toegepast door mensenrechtenactivisten die zo medeplichtigen aan de genocide en de verdwijningen wilden ontmaskeren. D.m.v. muziek, het roepen van leuzen, spandoeken, straattheater en het gooien van eieren werden buurtbewoners attent gemaakt op de aanwezigheid van misdadigers en folteraars in de buurt. De *escrache* is een vorm van autonome en sociale rechtsspraak, daar waar de staat misdadigers ongemoeid laat. No justice? *Escrache!*

POTTEN, PANNEN EN DE MACHT VAN HET VOLK: DE WIJKRADEN VAN BUENOS AIRES

~

Ezequiel Adamovsky

SAMENKOMEN

Op 19 en 20 december 2001 veranderde mijn leven voor altijd. Net zo onverwacht als elke andere historische mijlpaal, werden we gegrepen door de opstand te midden van de banaliteiten van het dagelijkse leven – ik was mijn flat aan het schilderen. Laat op de avond belde mijn broer Pablo en we keuvelden wat, over niets bijzonders eigenlijk, toen hij me plotseling onderbrak en vroeg, “Ik hoor iets vreemds – ik weet niet wat het is, maar het klinkt alsof er op pannen wordt geslagen. Kun je het horen?” “Nee, wat vreemd,” was mijn enige antwoord en ik besteedde er verder geen aandacht aan.

Even later hoorde ik hetzelfde lawaai dicht bij mijn huis. Het geluid van de eerste *cacerolazo* (genaamd naar de pan, casserole = braadpan) verspreidde zich door heel Buenos Aires, van de binnenstad, waar Pablo woont, tot aan mijn wijk. Ik gooide meteen de hoorn op de haak en rende naar buiten om te zien wat er aan de hand was. Dat was het moment waarop ik deze onbekenden voor het eerst ontmoette: mijneigen buren.

Toen kwam de opstand van 20 december, urenlange gevechten met de politie. De president

werd ten val gebracht. De repressie kostte het leven van zeven demonstranten bij de Plaza de Mayo, en 35 in het hele land. Het lot bepaalde deze keer dat ik niet één van hen was.

De dagen daarop, begin januari 2002, verspreidde een gerucht – bijna een legende – zich door de stad en liet onze verbeelding vlam vatten. Groepen wijkbewoners begonnen spontaan bijeen te komen in wijkraden op straathoeken om de problemen met elkaar te bespreken. “Het zijn sovjets!” schreeuwden de koppen van conservatieve kranten in paniek.

Ik zocht naar een wijkraad bij mij in de buurt en sloot me al snel aan bij de Volksraad van Cid Campeador. Romina, 26 jaar oud en zonder enige politieke ervaring, had de hele week pamfletten uitgedeeld waarin werd opgeroepen voor de eerste vergadering. Ik was op tijd, maar kon nauwelijks met iemand praten omdat ik verlegen was. Wat ik me herinner van de eerste vergaderingen is chaos, wanorde, mensen die door elkaar schreeuwen, ruzie maken via de megafon, ellenlange toespraken vol van pure catharsis ...

Bijeen gekomen bij een monument op een kruispunt van één van de luidruchtigste straten, pro-

beerden 80 wijkbewoners tot overeenstemming te komen om iets te doen te midden van ons verwoeste land. Als ik dat tafereel weer in herinnering roep, vind ik het aandoenlijk en krachtig tegelijkertijd.

VRAGEN OVER IDENTITEIT

Er waren mensen van uiteenlopende leeftijden, beroepen, mannen, vrouwen, met en zonder eerdere politieke ervaringen. De meeste dachten dat we het niet langer dan een maand samen met elkaar zouden uithouden. Wat hadden we gemeenschappelijk? We stonden er alleen voor, in een land te gronde gericht door het kapitalisme. We verlangden er naar om zelf over ons leven te kunnen beslissen en we vertrouwden niemand meer die volk vertegenwoordigde. Dat was het enige wat we met elkaar gemeen hadden. Bijna niets. Bijna alles. Sindsdien stellen we vra-

gen bij onze verschillen, zoeken we onze eigen weg, onze eigen identiteiten, herkennen we onszelf en 'besmetten' we elkaar over en weer.

Wie zijn wij? Waar trekken we een grens tussen wat we wel en wat we niet willen? De vragen verhullen zich, maar reizen ook mee met iedere stap die we zeten. Zoals in één van de discussies die we in het begin hadden: "We moeten ons verenigen, we zijn allemaal Argentijnen, daar gaat het om", zei Claudia, die geen politiek verleden had. Dat doet er niet toe", reageerde een groep trotskisten. "Het gaat er om of we ons verbinden met de arbeiders of niet." Toen de gemeederen verhit raakten zei Claudio: "Onze buurman Francisco, die zojuist een prachtige speech heeft gehouden, komt uit Uruguay. Is hij daarom een vreemdeling in onze wijkraad?" Die dag leerden we dat wat ons met elkaar verbindt meer is dan enkel onze nationaliteit.

Ik herinner me een ander voorbeeld van wederzijdse ‘besmetting’, toen we een gezamenlijke vergadering belegden met gay- en lesbische collectieven. Na een discussie van twee uur stond Raúl op en zei hevig geëmotioneerd: “Ik ben 75 jaar en ik ben ouderwets opgevoed. Maar vandaag drong het tot me door dat deze kinderen mensen zijn en dat ze het niet verdienen om gediscrimineerd te worden.” Rodrigo, een 19-jarige lid van één van de gay-groepen, bleek bij ons in de wijk te wonen en sloot zich dezelfde dag nog aan bij de wijkraad.

DE MACHT AAN ONSZELF

Velen beklagen zich er over dat de wijkraden geen duidelijke ‘politieke inhoud’ hebben en dat het ontbreekt aan een ‘revolutionair programma’ om ‘de macht over te nemen’. Ik raak er steeds meer van overtuigd dat onze inhoud aanwezig is in onze vorm, en dat ons ‘programma’ bestaat uit het creëren van een wereld naar het evenbeeld van de wijkraad, waar iedereen zijn

eigen besluiten kan nemen. Niets meer, niets minder. Onze wijkraad is een laboratorium waarin de nieuwe wereld elke dag weer wordt opgebouwd, waarin we leren om besluiten te nemen en te participeren, i.p.v. te delegeren en te gehoorzamen. Dat is toch een revolutie?

Stella Maris en Jackie zijn voor mij twee van de meest inspirerende voorbeelden van hoe mensen hun eigen kracht en zelfredzaamheid kunnen vergroten. Geen van beide beschikte over politieke ervaring waarop voortgeborduurd kon worden. Stella Maris, 41 jaar oud, was in het begin wantrouwend t.o.v. “degenen die over politiek spraken in de wijkraad”. Voor haar was politiek (met name linkse politiek) een vies woord. Nu, een jaar later, omschrijft ze zichzelf als anti-kapitalistisch en verdedigt ze de ‘horizontaliteit’ van de wijkraad met hand en tand. Ze grijpt iedere gelegenheid aan om haar verhaal te vertellen, aan wie het maar wil horen: “Mijn politieke geboorte vond plaats in deze wijkraad”, verteld ze met trots.

Jackie is 19 en sloeg de wijkvergaderingen de eerste vijf maanden in stilte gade. Op een dag begon ze met enige schroom te praten, en ze sprak goed. Een jaar later kan niemand haar meer tot zwijgen brengen.

Stella Maris en Jackie zijn vandaag de dag onmisbaar voor onze wijkraad.

EEN NIEUWE WERELD IN ONZE BUURT

In juli zette onze wijkraad een riskante stap. Na een zorgvuldige voorbereiding van een paar weken besloten we om een leegstaand gebouw van drie verdiepingen te kraken. Een oud filiaal van een bank die failliet was gegaan.

Wijkraden waren begonnen om panden illegaal te bezetten en wij wilden niet achterblijven. Dus op een zondagochtend, voor het oog van enkele verbaasde omstanders, drongen we het gebouw binnen. Hadden we het gebouw echt nodig? Achteraf gezien misschien niet. We wilden vooral ongehoorzaam zijn, de sensatie om buiten de wet te staan, een actie die ons als broeders en zusters in opstand bestempelde.

Vandaag zit er in dat 'teruggevorderde' gebouw een café, een volkskeuken, theater- en tango-

klassen, een volksuniversiteit, worden er bijles-
sen gegeven en vinden er culturele activiteiten
plaats. Indymedia heeft er ook een kantoor. De
enige voorwaarde die we stellen aan het gebruik
van de ruimte is dat het wordt gebruikt voor
coöperatieve en activiteiten zonder winstbejag.
In enkele maanden tijd is het 'huis' van onze
wijkraad veranderd in een echt sociaal centrum,
open voor de buurt. Voor de mensen die naar de
wijkraad komen gaat dit gepaard met nieuwe
uitdagingen zoals bijvoorbeeld 24-uurs beveili-
ging om het gebouw te beschermen, maar het
biedt ook de mogelijkheid om als wijkraad te
groeien en onze activiteiten te intensiveren.

Met de opening van deze autonome ruimte in
het hart van de stad, georganiseerd op basis van
afspraken die verschillen van die van het kapita-
lisme, kwamen we voor het eerst direct in con-
flict met de staat en de ondernemingen. Twee
maanden na de bezetting viel de politie het ge-
bouw binnen en klaagde negen wijkraad-gangers
wegens 'huisvredebreuk'. De aanklager is Banco
Comafi, een bank die al geruime tijd in verband
wordt gebracht met witwaspraktijken ("de gou-
den maffia" genaamd) en overheids corruptie. Er
wordt gezegd dat Emilio Massera, een van de
belangrijkste leiders van de laatste militaire dic-
tatuur, de werkelijke eigenaar is.

De strijd van de wijkraad tegen deze monoliet van de corruptie is voor mij een krachtig symbool van verzet van de onderdrukten in dit land tegen de agressie van het kapitalisme. Banco Comafi belichaamt de economische uitbuiting, financiële speculatie, corruptie en staatsterreur – de grootste rampen van de afgelopen decennia. Zal Goliath deze keer door David verslagen worden?

OMGAAN MET TEGENSTELLINGEN

Het antagonisme is echter niet enkel extern. Het leven in de wijkraad is niet alleen maar pais en vree. Er is bijvoorbeeld een onopgelost conflict tussen onafhankelijke wijkraad-gangers en anderen die lid zijn van politieke partijen. De eersten verwijten de laatste dat ze de wijkraad gebruiken voor partij-doeleinden, de laatste reageren met beschuldigingen van McCarthyisme. De verdachtmakingen over en weer vormen soms een grote blokkade voor het functioneren van de raad en tot nu toe hebben we nog geen manier gevonden om dit probleem op te lossen.

Ook andere tegenstellingen zijn aan het licht gekomen, bijvoorbeeld de kloof tussen generaties. We worstelen ook met diepgewortelde klasse-vooroordelen. Het samenzijn in het teruggevoerde gebouw met werkloze en dakloze wijkraad-gangers heeft geleid tot conflicten en fricties. De verdeling van ‘politieke’ en ‘huishoudelijke’ taken leidt altijd tot problemen.

Dergelijke conflicten worden weerspiegeld door de bijnamen die de mensen elkaar geven. Sommige onafhankelijken noemen de partijleden “het centraal comité”, terwijl sommige werklozen de mensen afkomstig uit middenklasse “de managers” noemen. In humor, zoals iedereen weet, schuilt altijd een stukje van de waarheid.

BOUWEN AAN COALITIES

Er is een permanente zorg in de wijkraden-beweging. Hoe stijgen we boven onze eigen wijk uit en kunnen we deel nemen in een meer algemeen politiek proces? Hoe kunnen we samenwerken met andere wijkraden en sociale bewegingen zonder hiërarchieën opnieuw leven in te blazen? Tussen oktober en december 2002, hielp onze wijkraad mee een politieke actie te organiseren die wellicht een richting kan aangeven om dit dilemma op te lossen. Na een intern debat deden we een oproep tot actie aan alle wijkraden volksbewegingen. Het idee was om een directe actie te organiseren tegen de plaatsen en symbolen van de economische macht op de verjaardag van de opstand.

Meer dan 45 groepen reageerden op de oproep en op volkomen horizontale wijze organiseerden we een blokkade van de Centrale Bank, de beurs en andere financiële instellingen. Ons doel was om de bankeigenaren, de ondernemers en de grote ondernemingen er aan te herinneren dat onze leus *Que se vayan todos!* (Oprotten allemaal!) ook aan hun adres was gericht omdat ze verantwoor-

delijk zijn voor de afbraak van ons land. Bovendien wilden we laten zien dat de wijkraden zelf politieke initiatieven kunnen nemen en dat gecoördineerde acties op een horizontale wijze georganiseerd kunnen worden.

Aan de blokkades – genaamd stads-piquete, als eerbetoon aan de strijd van de Piqueteros (1) – namen verschillende wijkraden, piquetero-organisaties, radicale vakbonden, politieke partijen, kunstenaars-collectieven, gay- en lesbische groepen, verenigingen van ahorristas (spaarders – de middenklasse wiens spaargeld was gedecimeerd door de ineenstorting van de economie), collectieven van andersglobalisten, studenten, milieuactivisten en mensenrechtenorganisaties deel. Het was de eerste keer in Argentinië dat zo'n verscheidenheid aan sociale bewegingen samenkwam in één coalitie.

Maar ik denk dat de grootste prestatie van de stads-piquete kan worden samengevat in de woorden van de 19 jaar oude Marian, een lid van onze wijkraad: “In de stads-piquete voelde ik dat ik de echte protagonist was.” En daar gaat het om.

Mijn wijkraad is een jaar oud. Een jaar nadat ik voor het eerst meedeed in de wijkraad, voelde ik me zoals Jaime ooit zei: “Ik kan me geen leven meer voorstellen zonder de wijkraad”. De geografie van mijn buurt is voor mij volkomen veranderd, net als mijn gevoel voor wat wel of niet belangrijk is en hoe ik mijn vrije tijd moet invullen. Zelfs mijn stemming wisselt onder invloed van de wijkraad: als de vergadering de ene week bol staat van conflicten ben ik er ziek van tot de volgende; als het fantastisch gaat, ben ik dolgelukkig.

Ik heb geen flauw idee wat de toekomst brengen zal. Ik stel me graag voor, zonder het echt te weten, dat we getuige zijn en deel uitmaken van de geboorte van een nieuw mondiaal tijdperk van

emanciperende strijd. Ik stel me voor dat de wereld op een dag zal zijn als ons “teruggevorderde” wijkraad-gebouw: een plaats om elkaar als gelijken te ontmoeten, een plaats om in vrijheid te leven, om te luisteren en om gehoord te worden, om de protagonisten te zijn van onze eigen levens.

De toekomst is, zonder uitzondering, altijd een vraagteken. Misschien verdwijnen de wijkraden, misschien groeien ze in aantal en ook kwalitatief. Misschien worden we er nog eens schijtziek van of worden we schijtziek van deze wereld. Wat ik echter zeker weet, zelfs als we verdwijnen, is dat de legende van de wijkraden voor altijd in ons collectieve geheugen verankerd zal zijn. De impact van deze intense ervaring van participatie, horizontaliteit en autonomie, kan niet worden uitgewist.

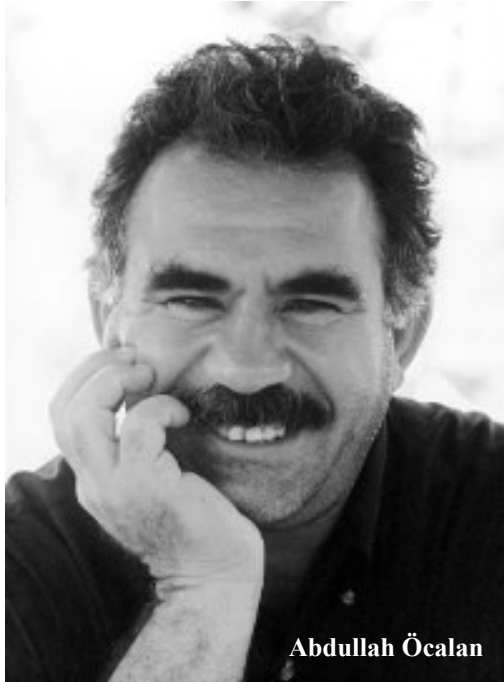
(Ezequiel Adamovsky is een antikapitalistische activist en schrijver. Hij maakt deel uit van de wijkraden-beweging in Buenos Aires en Intergalactika – Laboratorium van mondiaal verzet. Hij is de auteur van Antikapitalisme voor beginners. Online in het Duits: http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/anticapitalismo.pdf

Vertaald uit het boek: *We are Everywhere*, Verso 2003.
Online: <http://www.weareeverywhere.org/>)

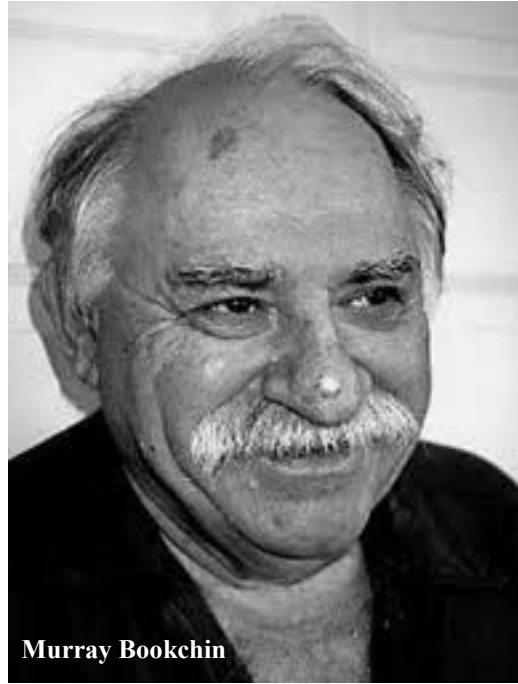
Noten:

1. De term *Piquetero* stamt van *piquete* (picketline), waarmee stakende arbeiders de poorten van hun fabriek blokkeren.

Abdullah Öcalan

Murray Bookchin

De PKK? Ja de PKK. Achtervolgd door een slechte reputatie, door sommigen weggezet als nationalistisch, door anderen als orthodox-communistisch, is de Arbeiderspartij van Koerdistan (in het Koerdisch: Partiya Karkerên Kurdistan) een belangrijke beweging aan het nieuw linkse firmament. Na een lange periode van 'nationale bevrijdingsstrijd' gericht op de oprichting van een onafhankelijke en socialistische staat, heeft de PKK de koers verzet richting een project van radicale democratie. In het kort, dit project behelst een politiek voorbij de staat, een politieke organisatie voorbij de partij, en een politieke subjectiviteit voorbij klasse (zie bijvoorbeeld het artikel van Ahmet Hamdi Akkaya en de auteur van de tekst die we hieronder afdrukken, Joost Jongerden, *Reassembling the political: the PKK and the project of radical democracy*, <http://ejts.revues.org/4615>).

In haar kritiek, en zelfkritiek, op de orthodoxie, is de PKK trouw gebleven aan het idee dat een andere samenleving mogelijk is, en grijpt daarbij enerzijds terug op het werk van de utopisch socialistisch, waaronder de anarchistische traditie, maar ook op de ontwikkeling van dat denken in bijvoorbeeld het werk van Murray Bookchin, een radicaal ecooloog en libertair socialist. Hiermee onderscheidt de PKK zich van andere linkse bewegingen, die sinds de instorting van het Sovjet Unie, en de desillusie van het 'reëel (inmiddels niet meer) bestaande socialisme' het idee hebben opgegeven dat een andere samenleving mogelijk is. Zij hebben zich ontwikkeld tot de scherpe-kantjes-slijpers van het moderne kapitalisme. Zonder zich veel succes overigens, gezien het feit dat over de laatste jaren een herverdeling van rijkdom heeft plaats gevonden van arm naar rijk. En in andere gevallen zijn deze voormalig links partijen de belichaming van geworden van het neoliberalisme: neem de Communistische Partij van Italië, de partij van Gramsci, opgegaan in de Democratische Partij, die momenteel een belangrijke steunpil- laar is van de regering van Letta.

In zijn politiek manifest uit 1978 had de PKK opgeroepen tot een vernietiging van alle vormen van kolonialisme en de vorming van een verenigd en socialistisch Koerdistan. Tegenwoordig betogen lei- dende figuren in de PKK dat socialisten zich niet zozeer moeten fixeren op de staat als politiek project. De natiestaat, zo argumenteren zij, is historisch gezien een bourgeois project, en het is de taak van links om perspectieven voorbij de natiestaat te bedenken en te praktiseren. In het artikel dat wij af-

drukken wordt betoogd dat het project van radicale democratie - radicaal in de zin dat het probeert om het begrip democratie invulling te geven voorbij natie en staat - is ontwikkeld in drie projecten : een voor de democratische republiek , een voor democratische confederalisme en een voor democratische autonomie. Deze laatste twee, zo betoogt de auteur, vormen een idee voor ' democratisch zelfbestuur', een moderne radendemocratie. Het bijzondere van het PKK project van radicale democratie is dat het meer is dan alleen een denk-project, het is ook een doe-project. Het praktiseren van democratie, het is een do-it-yourself., het omvormen van een utopie (een plaats die nergens is) in een pantopie (een plaats die overal is). Jongerden geeft daarbij aan dat de PKK, en Abdullah Öcalan, die gevangen wordt gehouden op een eiland nabij Istanbul, sterk beïnvloedt is door het werk van Murray Bookchin. Het denken van Bookchin echter kan gezien worden als onderdeel van een meer algemene discussie die gevoerd is in radicale politiek en hedendaagse marxisme, en welke zich richt op drie belangrijke pijlers van politiek in de hedendaagse samenleving - staat, klasse en partij. Het herdenken of omdenken van radicale politiek, zo betoogt Badiou, gaat om het denken van een politiek voorbij de staat , van politieke organisatie voorbij de partij, en politieke subjectiviteit voorbij klasse'. Dit kunnen we zeggen, is de kern van 'radicale democratie'. Het is een idee dat een nieuwe impuls heeft gegeven aan radicale (linkse) sociale en politieke bewegingen, van de bevrijdingsbewegingen in Latijns-Amerika tot de anti-globalisme demonstraties in de VS en Europa. In het Midden-Oosten, een van de belangrijkste landschappen van etnische en religieuze conflicten, en neoliberale exploitatie, geeft de PKK op een zeer krachtige wijze uitdrukking aan zo'n project van radicale democratie, en het artikel van Jongerden, oorspronkelijk als lezing uitgesproken op een conferentie over de Koerdische kwestie, geeft hierin een aardige inleiding en inkijk.

De PKK in 1978

RADICALE DEMOCRATIE EN DE PKK (1)

~

Joost Jongerden

Enkele weken terug was ik in Istanbul, en om wat te lezen te hebben voor de reis terug naar huis, kocht ik het boek *Mesopotamië Express* van de schrijver-journalist Cengiz Candar (2). Het boek is een politieke autobiografie van een bewogen leven in het Midden-Oosten (3). Er is echter één aspect uit zijn boek dat ik hier wil onderstrepen, namelijk dat we de dingen bij hun naam moeten noemen. Verwijzend naar Jose Saramago, winnaar van de Nobel Prijs voor literatuur in 1998, stelt Candar dat “woorden ons

niet zijn gegeven om onze gedachten te verbergen”. Voor Candar betekent dit dat we niet in verholde termen moeten spreken over de Koerdische kwestie, maar het de Koerdische kwestie noemen. Hij laat ook zien hoe de Turkse premier Tayyip Erdogan, na een aanvankelijke opening, de woorden weer begon te gebruiken om te verhullen: de Koerdische Opening (4) werd het project voor Broederschap en Nationale Eenheid, de belofte op een burgerrechtenproject omgevoerd tot een nationalistisch project, en hoop

**Bijeenkomst van een volksraad in
West-Koerdistan (Noord-Syrië)**

veranderde in desillusie.

Laat me kort uitleggen hoe ik deze boodschap van Candar meeneem in mijn bijdrage van vandaag.

Op grond van het uitgangspunt dat woorden de gedachten niet moeten verbergen, maar er juist uitdrukking aan moeten geven, wil ik beginnen met duidelijk te maken dat ik geïnteresseerd ben in de manier waarop nieuwe vormen van politiek en een omdenken van het democratie concept plaats vindt door organisaties die in verband gebracht worden met de Arbeiderspartij van Koerdistan PKK. Ik zou kunnen spreken over nieuwe vormen van politiek zonder expliciet te verwijzen naar de PKK, maar ook ik wil de dingen bij hun naam noemen. Bovendien vind ik dat we de PKK serieus moeten nemen als politieke organisatie, en dat we af moeten van de eendimensionale en eenzijdige 'terrorisme' retoriek waarmee de PKK is gelabeld, dat we afstand moeten nemen van dit aspect van het post '9-11' discours, en dat we een debat moeten politiseren dat is gemilitariseerd. Kort gezegd, we moeten de politiek demilitariseren (Cizre 2009: 3). Het is immers de militarisering van de politiek die ten grondslag ligt aan de crisis van de staat (in het Midden-Oosten). Ik zal daar zo verder op ingaan.

Vandaag de dag, kijkend naar het Midden-Oosten, door en voorbij de stof en rook van oorlog, zien we dat er met nieuwe vormen van politiek en democratie worden geëxperimenteerd. Ik heb het over de volksraden die zijn opgericht in verschillende plaatsen in Koerdistan, zoals in Derik (Syrië) en Diyarbakir (Turkije), en waarmee mensen meer verantwoordelijkheid nemen voor en de controle over hun dagelijks leven en de plaatsen waar ze wonen. Betrokkenen verwijzen naar deze raden in het kader van 'democratische autonomie' en 'democratische confederalisme', wat aangeeft dat de raden niet

alleen kunnen worden beschouwd als lokale initiatieven, maar ook deel zijn van een groter project of idee en een andere manier van denken over het bedrijven van politiek. Wellicht is het moeilijk om goed te begrijpen wat deze nieuwe vormen van politiek betekenen, maar dit zou activisten, academici en anderen die geïnteresseerd zijn in het ontwikkelen van nieuwe vormen van democratie moeten uitdagen hier nader naar te kijken.

Buiten de Koerdische beweging worden de concepten van democratische confederalisme en democratische autonomie genegeerd of zijn ze simpelweg onbekend. Binnen de beweging zelf zijn de begrippen niet onbetwist. Het is waar dat de concepten van democratische confederalisme en democratische autonomie vanuit het perspectief van de gevestigde politieke vocabulaires onbegrijpelijk kunnen overkomen. In dat vocabulaire is autonomie niet gedefinieerd in termen van de competenties (Illich 1977) of praktijken (Negri 1984) van mensen, of als de ontwikkeling van de commons (Hardt & Negri 2009), maar worden ze gedefinieerd als een juridische status. Omdat het onmogelijk is om de nieuwe initiatieven te begrijpen in juridische termen, moeten we oppassen deze initiatieven op grond van oude vocabulaires te beoordelen als inadequaet.

De uitdaging is deze experimenten niet te veroordelen als niet levensvatbaar, of ze simpelweg verwerpen omdat ze vreemd en onbekend klinken, of omdat ze worden geformuleerd door een actor die we niet mogen of waarmee we niet willen worden geassocieerd, maar om te proberen te begrijpen hoe nieuwe gedachten worden gevormd en in de praktijk gebracht; om er van te leren, in al hun complexiteit en onsamenhangendheid (Gibson-Graham 2008: 618). Het doel van mijn bijdrage vandaag is dan ook om nader te kijken naar democratisch confederalisme en democratische autonomie en ze te verkennen als mogelijk voorbeelden van een nieuwe manier

van politiek bedrijven. Ik zal deze twee concepten, of moet ik zeggen praktijken, aan een nadere beschouwing onderwerpen in het kader van een breder debat over nieuwe vormen van democratie, een debat dat plaatsvindt in de academische wereld, maar ook in de wijdere samenleving.

Er zijn vele redenen om nader te kijken naar nieuwe vormen van politiek en democratie. De explosie van geweld in het Midden-Oosten is een symptoom van wat ik zie er als een crisis van de staat. In de veel geciteerde definitie van Weber (1919), dient de staat te worden beschouwd als een entiteit, een instelling of een systeem van instellingen, die met succes het monopolie of rechtmatig gebruik claimt op geweld in een bepaald gebied. Hoewel het monopolie op legitiem geweld ten grondslag kan liggen aan een definitie van de staat, kan de systematische toepassing van geweld die legitimiteit ook ondermijnen. Wanneer een staat repertoires van geweld in veralgemeniseerde vorm toepast, kan het zijn functionele competentie en legitimiteit verliezen. In dat geval wordt regeren de voortdurende uitoefening van macht via geweld, en geweld een voorwaarde voor het functioneren van staatsinstellingen (Hardt & Negri 2004: 14, 21). Dit, in de woorden van Walter Benjamin (1940), kunnen we duiden als de noodtoestand die norm is geworden, niet de uitzondering, maar de regel. Deze regel kwelt de Koerdistan regio - in Syrië, Turkije, Irak en Iran – al meerdere decennia.

In Turkije zijn repressieve maatregelen onverminderd van kracht in reactie op wat wordt nog steeds beschouwd als een existentiële bedreiging van de republiek: het uitdrukking geven aan een Koerdische identiteit en de zoektocht naar burgerrechten en burgerschap. Terwijl bases van de PKK worden aangevallen vanuit de lucht en over de grond, worden legale Koerdische organisaties die zich bezighouden

met de strijd voor "het recht om rechten te hebben" belemmerd, beperkt en gesloten, en hun leden vervolgd, gedetineerd en gevangengezet. Dit alles is een uitdrukking van het probleem van de militarisering van de politiek, en reden om te denken in een omkering van de stelling van Von Clausewitz: politiek is uitgegroeid tot de voortzetting van oorlog. Oorlog is niet langer de beperkte staat van uitzondering, maar de regel geworden (Hardt & Negri 2004: 6), de productie van een enkelvoudige identiteit, het uiteindelijke doel van de natie-staat, omgevormd tot een oorlog tegen de bevolking.

Het probleem waarover ik het willen hebben, is niet zo zeer het probleem van de staat, maar het vraagstuk hoe 'regeren' te denken voorbij de staat. Al in 1991 schreef de libertair-socialistische Murray Bookchin dat "misschien wel de grootste fout van bewegingen voor een sociale wederopbouw', een term waarmee Bookchin verwees naar linkse organisaties en bewegingen die beweren te spreken voor de onderdrukten, 'is hun gebrek aan een politiek die mensen voorbij de grenzen brengt van de status quo' (Bookchin 1991: 3). Voor Bookchin moet zo'n sociale wederopbouw voorbij de focus van staat en markt gaan (Bookchin, 1990: 13; 1991: 7). Vandaag de dag, interessant maar nauwelijks waargenomen, is het debat over sociale wederopbouw een van de meest besproken kwesties in de Koerdische beweging.

Dit idee van sociale wederopbouw wordt momenteel binnen verschillende kringen in de Koerdische beweging besproken als een project van radicale democratie. Het is radicaal in de zin dat het probeert het concept van democratie te herdefiniëren voorbij natie en staat, en wel in drie met elkaar verbonden projecten: een voor de democratische republiek, een voor democratisch-confederalisme en een voor democratische autonomie. Zoals ik het begrijp, verwijst het idee van een democratische republiek naar bur-

Demonstratie tegen het Baath-regime in West-Koerdistan in de buurt van Qamishli

gerrechten, en als zodanig is het nog steeds verbonden aan het idee van de staat, maar de concepten van democratische autonomie en democratische confederalisme zijn verbonden met wat we kunnen zien als autonome capaciteiten van mensen, een meer directe, en minder vertegenwoordigende vorm van politiek. Democratische autonomie verwijst naar praktijken waarbij mensen in staat zijn hun eigen bestaansvoorwaarden te produceren en reproduceren. Dit wordt aangeduid als 'self-valorisatie' in autonome marxistische literatuur (Cleaver 1992). Democratische confederalisme kan worden gekarakteriseerd als een bottom-up-systeem voor zelfbestuur. En het is hierop waar ik verder op zal ingaan in het vervolg van deze bijdrage.

Toen ik een lokale partij leider van de Koerdische partij BDP ontmoette in Diyarbakir, vertelde hij me dat het project van democratisch-confederalisme is ontwikkeld als een 'alternatief voor het kapitalisme, die die zijn ideologische, organisatorische en politieke uitdrukking kreeg

in de idee van de natie-staat', en ook in de plaats komt voor het ingestorte model van het voorheen 'reëel bestaande socialisme', die er 'niet in is geslaagd politieke alternatieven te ontwikkelen'. Als paradigma, vertelde de plaatselijke partijleider ons, is het democratisch-confederalisme niet gericht op de overname van de staatsmacht, zelfs niet gericht op de staat, maar op 'het ontwikkelen van alternatieve vormen van macht door middel van zelf-organisatie.'

Toen de Koerdische PYD-YPG guerrilla het Baath-regime verdreef in het noorden van Syrië, of het westen van Koerdistan, doken overal lokale raden op. Deze raden zijn ontwikkeld onder de paraplu van het democratisch-confederalisme, en al langer actief als een parallelle machtsstructuur, maar kwamen met de ineenstorting van de staat in de openbaarheid. Ze begonnen het maatschappelijk leven, en haar verdediging te organiseren, en bleken in staat om sociale basisvoorzieningen als onderwijs en gezondheidszorg effectief te organiseren.

Het was de gevangen PKK-leider Abdullah Öcalan, die debatten initieerde over democratische-autonomie en democratisch-confederalisme, en hij deed dit op basis van het woord van Murray Bookchin. Bookchin maakt onderscheid tussen twee ideeën van politiek, het Atheense model en het Romeinse model. Deze liggen ten grondslag aan twee verschillende denkrichtingen over politiek en regeren. De eerste, het Atheense model, staat voor een participatieve-democratische vorm van politiek, en de tweede, het Romeinse model, voor een centralistische en statelijke vorm (White 2008: 159). Het Romeinse model, zo luidt de redenering, is uitgegroeid tot de dominante vorm in de moderne samenleving, en vormde de inspiratie voor de Amerikaanse en Franse constitutionalistes van de 18e eeuw, terwijl het Atheense model voortleeft als een tegen- en onderstroom, welke tot uitdrukking kwam in de Commune van Parijs van 1871, de raden (sovjets) in de lente-tijd van de revolutie in Rusland in 1917, en de Spaanse Revolutie in 1936. Het staatsgerichte, gecentraliseerde Romeinse model heeft een kudde van ondergeschikten (Kropotkin 1897), het Helleense model actief burgerschap (Bookchin, 1990: 11).

Bookchin projecteert zijn politiek verbeelding voor het herstel van de mens als burger op het idee van confederalisme, gedefinieerd als 'een netwerk van administratieve raden waarvan de leden worden gekozen door face-to-face democratische allianties, in de verschillende dorpen, steden, en zelfs wijken van grote steden. Volgens Bookchin (1990), bereikt confederalisme zijn volle ontwikkeling in relatie tot een project van autonomie, "met het onder gemeentelijke controle brengen van lokale boerderijen, fabrieken en andere bedrijven, of, 'als een gemeenschap (...) in verbondenheid met andere gemeenschappen begint met het uitoefenen van het beheer over de economische middelen '(ibid: 11). In dit model wordt de economie geplaatst onder con-

trole geplaatst van confederale raden, en dus 'noch gecollectiviseerd, noch geprivatiseerd, het wordt gemeenschappelijk (common)' (ibid: 10). Als zodanig zijn confederalisme en autonomie belangrijke begrippen in Bookchin zijn 'radicaal nieuwe configuratie van de samenleving' (ibid: 4), en ze zijn ook sleutel-begrippen in de Koerdische beweging vandaag.

Beïnvloed door deze ideeën, ontwikkelde Öcalan een vergelijkbare opvatting van confederalisme. In navolging van zijn historische analyse van de ontwikkeling van een beschaving, op basis van een kritiek op de staat, veroordeelde Öcalan het falen van het reel bestaande socialisme en nationale bevrijdingsbewegingen, die volgens hem gevangen zitten in het idee van de staat en het ontwikkelen van een staat. In navolging hiervan hebben hebben de PKK en alle aangesloten organisaties zich sinds 2005 geherstructureerd op basis van dit project van confederalisme onder de naam KCK (Koma Civakên Koerdistan, de Vereniging van Gemeenschappen in Koerdistan), een maatschappelijke organisatie gepresenteerd als een alternatief voor de natie-staat. Het streven is om zichzelf van beneden naar boven te organiseren in de vorm van assemblies, en werd de KCK gedefinieerd als 'een beweging die strijdt voor het vestigen van een eigen vorm van democratie, één die zich niet baseert op het idee van de natiestaat, noch deze ziet als een obstakel "(PKK, 2005: 175). In haar oprichting tekst, het 'KCK Contract', is haar voornaamste doel gedefinieerd in termen van een strijd voor de uitbreiding van een radicale democratie die gebaseerd is op het democratische organisatievermogen en de beslissingsmacht van mensen zelf.

In Diyarbakir had ik een ontmoeting met een aantal mensen die actief zijn in wijkraden, vrouwen en mannen. En ze blonken van zelfvertrouwen. 'Ons doel', verklaarde de voorzitter van een raad in een van de armste wijken in de stad, 'is om de problemen waarmee we geconfronteerd

worden ons leven, in onze buurt, zelf op te lossen, zonder afhankelijk te zijn van of behoefte te hebben aan de staat'. Anderen voegden toe: "De staat is een bochel op de rug van het volk", en "We proberen te leven zonder de staat". Maar, voegden zij er direct aan toe, "het idee van de staat zit diep in de hoofden van de mensen en het is moeilijk om mensen over politiek te laten denken zonder te verwijzen naar de staat, dus wat we doen is zowel zelforganisatie in de praktijk brengen als te begrijpen wat het is door het te doen'. Dit is democratie in actie. Dit is ook het uitoefenen van zelfbeschikkingsrecht in een nieuwe vorm, namelijk op basis van de capaciteiten en mogelijkheden van mensen zelf. Functioneren deze raden goed? Nee, dat doen ze niet. Afgezien van een reeks specifieke, praktische problemen, zijn veel van de mensen die betrokkenen zijn bij deze raden gearresteerd in wat de Turkse staat KCK operaties noemt (anti-terreur operaties). Hoewel de activiteiten die deze raden ontwikkelen op geen enkele wijze crimineel zijn, zijn ze bestempeld als 'terroristisch'. In tegenstelling tot dat, zouden ze heel goed passen binnen initiatieven voor een participatieve democratie, zoals de Lokale Agenda 21, of initiatieven in participatieve budgettering en actief burgerschap, waarmee wordt geëxperimenteerd in bijvoorbeeld Çanakkale (5) (Akman 2009). En het mag duidelijk zijn, de reflex-reactie van de staat is niet zo zeer ingegeven door de verdiensten of gebreken van de initiatieven zelf, die zijn gebaseerd op het idee van actief burgerschap, maar op basis van hun associatie met de PKK. Dit, zou ik zeggen, is een gemiste kans voor een politieke oplossing van het conflict.

Hoewel er nog veel te zeggen, zal ik afronden. De bespreking van het democratische-confederalisme, en de mogelijkheid dat het een paradigmaverschuiving in de politiek kan belichamen klinkt misschien utopisch. En dat is het ook! Democratie in welke vorm dan ook is inderdaad een ideaal, waar we enkel naar kunnen

streven. Zoals Eduardo Galeano zei, 'Utopia ligt aan de horizon: als ik twee stappen vooruit zet, zet het twee stappen terug ... ik loop tien stappen, en het is weer tien stappen verder weg. Waar is utopie dan voor? Het is hiervoor, het is om vooruit te komen'. Het zetten van stappen vooruit is van groot belang. Alleen door te bewegen kunnen de ingegraven posities verlaten worden, posities die al zoveel bloedvergieten hebben veroorzaakt."

Noten:

1. Deze tekst is een bewerkte vertaling van een rede uitgesproken op de 9de Internationale Conferentie over de EU, Turkije en de Koerden, georganiseerd door de Turkey-EU Civic Commission, Europees Parlement, Brussel, 5-6 December 2012
2. Cengiz Candar (1948) is schrijver-journalist. Hij was actief binnen Aydinlik, een tijdschrift verbonden aan de Maoistisch-Kemalistische beweging in Turkije in de jaren zestig. Na de coup van 1971 vlucht hij en komt hij via Syrië in Libanon terecht, waar hij zich aansluit bij een radicale Palestijnse organisatie. In 1976 begint hij te werken als journalist. Momenteel schrijft hij columns voor de krant Radikal.
3. Candar streed in Libanon aan de zijde van de Palestijnen tegen het Israelische leger, en was in de periode 1991-1993 adviseur van de voormalige president van Turkije Turgut Özal. Özal kwam in 1993 onder onopgehelderde omstandigheden om het leven kwam, kort nadat hij onderhandelingen was gestart met de Arbeiderspartij van Koerdistan PKK.
4. De Koerdische Opening was de naam die werd gegeven aan een initiatief van de regering in Turkije, en tot doel zou hebben gehad bij te dragen aan een oplossing van de Koerdische kwestie. De Koerdische Opening werd echter gevolgd door een reeks van arrestaties onder Koerdische activisten en leden en gekozen vertegenwoordigers van de BDP, een legale partij die zich oriënteert op de PKK. Naar schatting zijn in deze arrestaties, aangeduid in de pers als KCK operaties, zo'n 10.000 mensen opgepakt. Over KCK later in dit artikel meer.
5. Çanakkale is een stad in het westen van Turkije.

ALL WE NEED IS LOVE

Als we, zoals Slavoj Žižek terecht zegt, de verandering zelf willen ZIJN, dan ligt de sleutel in de dagelijkse sociale verhoudingen, de dagelijkse strijd. Strijd waarbij we echt samenkomen, elkaar ontmoeten, een groep vormen, beginnen collectief te handelen. Op straat, in de wijk, op de werkplek, in de manier waarop we willen werken en vooral ook niet willen werken, in de manier waarop we voor elkaar zorgen. Voor elkaar zorgen, daar gaat het artikel *Het belang van ondersteuning*, over. In tijden waarin we zelf en onze naasten steeds meer getroffen worden door sociale neergang en sociale destructie en, misschien mede door onze leeftijd, steeds meer door ziekte en afhankelijkheid, zal “de zorg voor elkaar” steeds meer een rol gaan spelen in ons politieke en persoonlijke leven. De auteurs beginnen meteen met te zeggen dat de scheiding tussen het persoonlijke en het politieke iets is om afstand van te nemen. En wie verder leest zal meerdere voorbeelden herkennen waaruit blijkt dat er iets fundamenteel niet klopt. Het meest schrijnende voorbeeld is dat van de punker David die voor zijn ernstig zieke moeder moest zorgen en daardoor totaal geïsoleerd kwam te staan. Zijn vrienden en kameraden en zijn woongroep wisten niet hoe ze er mee om moesten gaan en hadden zelfs “last” van hem. Het is schokkend om te lezen dat je wellicht beter deel kunt uitmaken van een liefdevolle kerkgemeenschap dan van een radicaal-linkse scene als je elkaar echt nodig hebt. Maar het maakt ook pijnlijk duidelijk wat er precies ontbreekt in onze bewegingen en structuren. Misschien moeten we het ‘liefde’ noemen of ‘revolutionaire tederheid’. Waarom ook eigenlijk niet? Als de bestaande maatschappelijke ordening leidt tot verkilde sociale verhoudingen, individualisme, vervreemding en isolement, moeten we daar dan niet juist collectiviteit gebaseerd op liefde, vertrouwen en empathie tegenover stellen?

‘Liefde’ wordt in dit nr. van Hydra meerdere keren bij name genoemd. In de briefwisseling tussen Hardt en Holloway; Marina Sitrin benoemt “liefde en vertrouwen” als basis voor de opkomst van de zgn. prefiguratieve bewegingen in o.a. Argentinië en ook de auteurs van *Het belang van ondersteuning* zeggen: Als we niet van elkaar kunnen houden en niet voor elkaar kunnen zorgen, hier en nu, dan zal onze beweging snel vernietigd en onhoudbaar worden.

Hardt en Negri laten zich in hun boek *De Menigte* in soortgelijke bewoordingen uit. Volgens hen is een concept van liefde precies wat nodig is om de constituerende macht van de menigte te bevatten. Wij spraken elders over een proces van sociale wederopbouw, het ontwikkelen van sociale kracht en samenhang van onderop, accumulatie van het gemeenschappelijke, het creëren van nieuwe gemeenschappelijke sociale verhoudingen. Dat een concept van liefde, van naastenliefde (en dus geen ongelijkwaardige liefdadigheid!) daarin een centrale rol speelt is volgens ons onmiskenbaar. En dan (als we de bewoordingen van H/N mogen gebruiken) gaat het niet om het concept van liefde dat zich beperkt tot het burgerlijke echtpaar en de claustrofobische grenzen van het kerngezin, d.w.z. liefde als strikte privé-aangelegenheid, maar om een veel ruimere en genereuzere opvatting van liefde: een publieke en politieke opvatting van liefde. Liefde houdt in dat onze contacten met allerlei anderen en ons voortdurend samenwerken met anderen ons vreugde schenken. “Dat wil niet zeggen dat je niet van je geliefde, je moeder of je kinderen kunt houden. Het betekent alleen dat liefde daar niet ophoudt, dat liefde als de grondslag voor onze gemeenschappelijke politieke projecten en de opbouw van een nieuwe samenleving moet gaan fungeren. Zonder deze liefde stellen we niets voor.”

Ook de filosoof Alain Badiou (zie o.a. *Hydra nr.1: De communistische hypothese*) heeft veel nagedacht over de betekenis van liefde. Op verrassende wijze stelt hij zelfs dat liefde een rol speelt m.b.t. de continuïteit en consolidatie van bewegingen, waarmee we via een wonderlijke omweg weer midden in de organisatie-discussie terecht zijn gekomen.

Badiou ziet overeenkomsten tussen verliefdheid – het begin van echte liefde – en de opstand – het begin van de revolutie. Het probleem is volgens Badiou de fascinatie voor het begin, d.w.z. de ontmoeting, het verliefd worden en het moment van de revolte, de ontmoeting en samenkomst van enthousiaste mensen. Het begin is fantastisch, maar daarna begint het pas. Omgaan met verschillen, samenwerken, samen kinderen opvoeden; organisatie, gepassioneerde discipline, omgaan met moeilijkheden, oplossingen vinden voor problemen, er samen uit komen. Trouw blijven aan je liefde, trouw blijven aan wat Badiou ‘het evenement’ noemt. In die trouw wordt een nieuwe vorm van leven geconstitueerd, in die trouw wordt een nieuw enthousiasme of een nieuwe ontmoeting gevonden.

Misschien kan bij Badiou het begrip ‘liefde’ vervangen worden door het begrip ‘trouw’. Hij spreekt immers over de eventualiteit van de ontmoeting die de gedaante van het lot aanneemt, de overgang tussen toeval en lot, de willekeurigheid van de ontmoeting wordt verslagen door de tussenkomst van wat zal standhouden ...

Misschien klinkt het allemaal wat vergezocht en lyrisch, toch denken we dat het stilstaan bij een concept als ‘liefde’ kan helpen bij het nadenken en ontwikkelen van nieuwe gemeenschappelijke verhoudingen. Omdat de kern daarvan toch bestaat uit het aangaan van duurzame relaties met elkaar, het lot met elkaar, met anderen delen. Werkelijk delen. Het gaat er om of we elkaar zien staan en of we er voor elkaar zijn. Het gaat hierbij niet om ideeën, discussies of debatten, maar om wat we doen en waar we dan zijn. Want het proces van sociale wederopbouw, het ontwikkelen van sociale kracht en samenhang van onderop, de accumulatie van het gemeenschappelijke, het creëren van nieuwe gemeenschappelijke sociale verhoudingen vindt niet plaats tijdens eindeloze vergader- en discussieavonden, maar in de relaties, de communicatie en de samenwerking die we dagelijks met elkaar aangaan en reproduceren. Het is in die relaties waarin een nieuwe gemeenschappelijkheid moet worden geproduceerd. Het zijn die relaties die moeten veranderen.

HET BELANG VAN ONDERSTEUNING

FUNDAMENTEN LEGGEN, DE GEMEENSCHAP OPBOUWEN BEWEGINGEN HANDHAVEN

Hoe kunnen we anti-autoritaire en anti-kapitalistische bewegingen opbouwen die in staat zijn om zich te handhaven en uit te breiden op de lange termijn? De structuren die we creëren tijdens ons politieke werk vormen de sleutel om het antwoord te ontsluiten. Als we willen dat onze structuren stand houden en onze bewegingen meer diepgang krijgen, dan moeten we afstand nemen van de alomtegenwoordige scheiding tussen het politieke en het “persoonlijke” leven en onze activiteiten wortelen in de dagelijkse praktijk van wederzijdse hulp en ondersteuning – zowel in goede als in slechte tijden. Dit artikel gaat over het laatste: beschouwingen over hoe we modellen kunnen ontwikkelen om elkaar met medeleven en zorg te ondersteunen in tijden van trauma, tragedie en ellende.

Het integreren van hulp en steun in ons dagelijkse organiseren is een cruciaal element in de strijd om veranderingen. Zulke inspanningen vormen een fundamenteel onderdeel van de ontwikkeling van radicale structuren, zowel in een expliciete politieke context als in een meer persoonlijke context. Trauma, tragedie, ziekte en andere ontberingen zijn zaken die *iedereen* meemaakt gedurende hun leven. Activisten die doelbewust radicale structuren proberen op te bouwen gaan hier echter vaak op een manier mee om die haaks staat op deze doeleinden en inspanningen om een beter leven en een betere wereld te creëren.

De gesprekken en ervaringen die hebben bijgedragen aan dit artikel gaan over persoonlijke

ervaringen met de dood, ziekte, chronische pijn en met moord gesteund door de staat, repressie en gevangenschap. Sommige ervaringen zijn een direct gevolg van het systeem waartegen we strijden; andere maken deel uit van het dagelijkse leven. Het verlenen van hulp en ondersteuning is niet altijd intuïtief; we handelen op basis van een scala aan complexe vaardigheden, karaktereigenschappen, ervaring, privileges of juist het gebrek daaraan. Het ontwikkelen van adequate modellen voor steun en hulp is noodzakelijk om onze gemeenschappen relevant en populair te maken, zowel voor onszelf als voor eenieder die zich bij onze bewegingen zou willen aansluiten.

De afgelopen jaren wordt er binnen anti-kapitalistische en anti-autoritaire kringen steeds meer gediscussieerd over steun aan diegenen die geconfronteerd worden met ziekte, trauma en heftige persoonlijke ontberingen. Bladen als *Counterbalance* (Seattle), *The Worst* (New York) en *Support*, maar ook de publicatie van het boek van Patrice Jones *Aftershock; Confronting Trauma in a Violent World*, hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van een debat over hulp en ondersteuning. Organisaties zoals het *Icarus Project* en de vele steungroepen voor *Green Scare*-verdachten en –gevangenen (1) zijn enkele voorbeelden van gedegen steunprojecten geworteld in dagelijkse ervaringen en openlijke politieke organisatie.

Als deel van anti-autoritaire en anti-kapitalistische bewegingen voor meer dan 10

jaar hebben we aan den lijve de voordelen en tekortkomingen van ondersteuning en hulp in onze radicale bewegingen ervaren. Omdat we afhankelijk zijn van deze bewegingen om non-hiërarchische en anti-repressieve sociale verhoudingen te realiseren, zetten we ons er voor in om structuren te ontwikkelen die deze verhoudingen ondersteunen. Als een manier om in ons dagelijks leven verder te komen en de pogingen van onszelf en van anderen om verzet te bieden te ondersteunen. We hebben allebei de nood gevoeld om steun te bieden en te krijgen van onze dierbaren en onze kameraden, vooral de laatste tijd. Onze ervaringen waren positief, maar soms hebben we ook steun gemist – of werd de behoefte aan steun niet begrepen. Sommige pogingen waren zelfs destructief.

De gevallen waarin we ons echt in de steek gelaten voelden door onze vrienden en politieke bondgenoten, omdat ze niet in staat waren om concrete hulp te bieden of om daadwerkelijk medeleven en begrip te tonen, roepen voor ons serieuze vragen op m.b.t. de duurzaamheid van de beweging. Zeker in tijden waarop de beweging op een laag pitje staat. De discrepantie tussen wat we hebben *meegemaakt* en het *potentieel* van anti-kapitalistische en anti-autoritaire bewegingen was soms ondragelijk. We moeten ons steeds de vraag stellen: wie zijn we en waar staan we werkelijk voor als verzetsbewegingen, als we elkaar niet kunnen helpen in tijden van nood?

Wij geloven dat onze bewegingen belangrijker, nuttiger en duurzamer zijn als we collectief in staat zijn tot het bieden van hulp en ondersteuning. Tevens zijn ze aantrekkelijker en meer inspirerend als ze vormen van wederzijdse hulp ontwikkelen die praktisch en consistent zijn. Praktische steun en hulp vormt solidariteit, versterkt onze bindingen en versterkt de integratie van onze politiek in onze levens op manieren die cruciaal zijn voor de strijd.

Hulp en ondersteuning op de lange termijn is van buitengewoon belang. Dat betekent dat we moeten uitvinden hoe we wezenlijke steun en ondersteuning kunnen bieden zolang de nood duurt, omdat de behoefte aan hulp, de wijze waarop en de duur ervan verschilt van geval tot geval. Vaak lijken ondersteuning en hulp het sterkst onmiddellijk na een traumatische of tragische situatie. We hebben ervaren dat onze bewegingen daar extreem goed in kunnen zijn: we organiseren benefieten, we bezoeken onze vrienden aan hun ziekenhuisbedden of bij hun rechtszittingen. Maar wat gebeurt er zes maanden of twee jaar later? Gaat de steun door? Maar al te vaak is het antwoord: nee. Nadat de directe urgentie van een situatie afneemt kan, het moeilijk worden om te bepalen welke vorm van steun en hulp nodig is en de aandacht van de mensen wiens steun we nodig hebben begint soms voortijdig af te dwalen. De reactie op urgente situaties is waardevol en inspirerend, maar we moeten hier verder op voortborduren om sterker te worden in het verlenen van steun in het algemeen. Ondersteuning op de lange termijn betekent dat we onze inspanningen moeten volhouden zolang onze dierbaren en kameraden het nodig hebben.

Anarchistische en anti-autoritaire en anti-kapitalistische bewegingen kunnen veel leren van de geschiedenis. Ondersteuning en hulp waren cruciaal voor organisaties als ACT UP, als ook voor de burgerrechten- en vrouwenbeweging. ACT UP laat ons zien dat hulp letterlijk een kwestie van leven en dood was en de organisatorische taken die activisten op zich namen – van vele onderzoeksinitiatieven tot regelrecht gepolitiseerde vormen van wederzijdse hulp – leren ons waardevolle lessen over het potentieel van geradicaliseerde zorg en het opbouwen van politieke activiteit waarbij ondersteuning en hulp het centrum vormen. We hebben ervaren dat in radicale bewegingen we vaak proberen om alles in ons eentje uit te vogelen. Dat we het wiel

opnieuw uitvinden alsof er niemand voor ons was. De geschiedenis van deze bewegingen leren kennen en de ervaringen van degenen die er in actief waren kunnen ons vandaag de dag de weg wijzen.

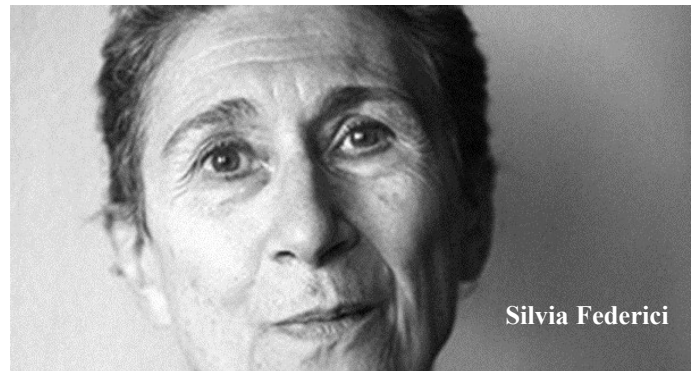
Hoewel *alles* politiek is, is het nodig om te herinneren aan het belang van hulp en ondersteuning naast het expliciete politieke activisme, maar in beginsel moeten we de verwevenheid van beide begrijpen. Het is belangrijk om onze vrienden, gezinnen en bondgenoten te ondersteunen, simpelweg omdat we ze lief hebben of om ze geven, omdat ze een integraal onderdeel vormen van het sociale netwerk waarin we verkeren en omdat ze onmisbaar zijn in ons dagelijks leven. We hebben allemaal hulp en ondersteuning nodig in moeilijke tijden.

EEN TRAUMA VOOR DE ÉÉN IS EEN TRAUMA VOOR ONS ALLEN: WAAROM HULP ER TOE DOET

Ziek worden en de ervaring van trauma leiden tot isolatie; alleen de persoon met de ziekte of het trauma voelt de specifieke pijn. In de context waarin de meeste van ons geen toegang hebben tot goede zorg en vaak creatieve manieren moeten verzinnen om te krijgen wat nodig hebben om het te doorstaan, spelen onze bewegingen een belangrijke rol om deze ervaringen te verwerken in het dagelijks leven. Zelfs voor degenen met een verzekering is het zorgsysteem nog steeds verschrikkelijk isolerend, vervreemdend en afhankelijk makend, gekenmerkt door professionals die vaak harteloos en kil zijn. Hier spelen onze bewegingen ook dagelijks noodzakelijke stabiliserende en ondersteunende rollen.

Voor hen die geconfronteerd worden met repressie door de staat, kan het doormaken van het juridische proces en het strafsysteem een ware nachtmerrie zijn. De worsteling om de kostbare en langdurige juridische strijd te doorstaan is

een traumatiserende ervaring, en als gevangenen kameraden eindelijk het gevangenisstelsel verlaten, dragen ze een stigmatiserend verleden en ernstige emotionele littekens met zich mee. Anderen brengen hun leven achter tralies door en sterven in de gevangenis. Waar kameraden een levenslange straf uitzitten is het onze taak om te helpen een gemeenschap op te bouwen voor hen van wie de levens zijn afgenomen, die gevangen zitten op een plek die weinig meer te bieden heeft dan pijn, isolatie en ellende. Ze hebben de steun van hun vrienden, kameraden en de beweging buiten nodig om ze, geconfronteerd met zo'n afschuwelijke realiteit, te helpen het beste van hun leven te maken.

Silvia Federici

“Het vraagstuk van de solidariteit, van de zorg voor elkaar, het creëren van structuren, de organisatie van onze eigen reproductie als mensen, als activisten, dat vraagstuk – het politieke vraagstuk – is net zo belangrijk als de strijd aan de buitenkant.” Dat was Silvia Federici’s antwoord toen we haar vragen stelden over het opbouwen van duurzame bewegingen. Elders heeft ze omschreven dat “de analyse hoe we deze bewegingen reproduceren, hoe we onszelf reproduceren, niet centraal staat in de wijze waarop we de beweging organiseren. Dat zou wel zo moeten zijn (noot). Silvia Federici is een veteraan in de beweging en een oudere met belangrijke denkbeelden. Ze speelde een belangrijke rol in de feministische beweging in de VS in de jaren ’70. Ze was betrokken bij de *Loon voor huishoudelijke arbeid*-campagne en heeft de afgelopen vier de-

STEUN TEGEN STAATS-REPRESSIE

cennia intensief geschreven over de raakvlakken tussen gender- en klasse-uitbuiting. Silvia ontwikkelde het concept van de *zelf-reproducerende bewegingen*. “De vrouwenbeweging heeft het feit op de agenda gezet dat een strijd om zelfbeschikking, een bevrijdingsstrijd, ook een strijd is die onmiddellijk het vraagstuk van de reproductie van de beweging ter sprake brengt, en als de reproductie van de beweging geen deel uitmaakt van de strijd zal de beweging sterven” .(2)

Zelf-reproducerende bewegingen zijn doelbewust geworteld in het dagelijkse leven. Ze zijn gebouwd op een micro-politieke basis en ontwikkelen culturen die het dagelijks leven gebruiken als een ruimte voor activisme om de openlijke politieke strijd uit te breiden. Hulp en ondersteuning, op de lange en korte termijn, zijn essentieel om bewegingen op te bouwen die in staat zijn op dit terrein te acteren. Het idee van zelf-reproducerende bewegingen is een bruikbare manier om de noodzaak van hulp en ondersteuning te conceptualiseren.

De relevantie van veel hulp en ondersteuning komt neer op het opbouwen van gemeenschapsstructuren in dagelijkse vormen van solidariteit, i.t.t. liefdadigheids-benaderingen. In onze gesprekken benadrukte Silvia wat dit zou kunnen betekenen voor de duurzaamheid van de beweging: “... als je een beweging bent, wat doen mensen dan? Wat is de essentiële behoefte? Dat moet niet alleen op het niveau van persoonlijke goedheid worden bekeken – snap je. Zo van “ik ben bereid om te helpen...” Dus je zit twee uur aan iemands bed ... Dat moet gezien worden als onderdeel van het politieke werk – dat soort solidariteit en dat soort hulp. Zolang het wordt gezien als een soort liefdadigheid of als een persoonlijke gunst, gaat het niet werken. Weet je, mensen zullen het twee maanden doen ...”

Daniel McGowan leefde in een kleine maar sterke activistische beweging toe hij werd gearresteerd in 2005 wegens betrokkenheid bij acties van het Earth Liberation Front. Zijn steungroep opereerde onder de naam Familie en Vrienden van Daniel McGowan, verwijzend naar de verbinding van meerdere groepen die bij zijn ondersteuning betrokken waren. De Familie en Vrienden van Daniel McGowan vormden een goed voorbeeld van verschillende positieve elementen van anticiperende en concrete emotionele en algemene ondersteuning: deelnemers hielpen met geld inzamelen, coördineerden een grote steuncampagne, hielpen Daniel met afstuderen, hielpen hem zich voor te bereiden op de hechtenis en nog veel meer. Jenny, de partner van Daniel, was een sleutelfiguur in de steungroep. Ze had geen achtergrond in de beweging en zag zich met staats-repressie geconfronteerd in een groep mensen waarvan ze de meeste niet kende:

“Daniel en ik hadden verschillende sociale levens en hoewel ik altijd wist waar hij mee bezig was en veel van zijn vrienden kende, had ik nooit het gevoel dat ik erg in zijn activistische gemeenschap betrokken was. Ik denk dat één van de meest waardevolle dingen uit deze gemeenschap de solidariteit was die ze me aanboden. Het was voor mij heel geruststellend en troostend dat vele mensen bij me over de vloer kwamen om me gezelschap te houden. Het was ook belangrijk dat er geen moreel oordeel werd geveld over de situatie en dat, hoewel niemand echt wist hoe de situatie moest worden opgelost, iedereen bereid was om er over na te denken. Soms was het alsof we allemaal in hetzelfde schuitje zaten. Dat was iets wat ik helemaal niet voelde bij vrienden buiten de activistische gemeenschap.”

Ashanti Alston maakte de gevangenis zelf mee. Als lid van de Black Panther Party in de jaren '70 in New York en New Jersey en als militant

in het Black Liberation Army in de jaren '70 en begin '80, spreekt Ahanti vol passie over het belang van verbindingen in de strijd:

“De steun uit de politieke gemeenschap was klein, maar dat maakte niet uit ... zelfs deze kleine kern van ondersteuners die er voor je zijn en dat laten blijken d.m.v. brieven of omdat ze doorgaan met hun politieke activiteiten – het helpt je om de moed er in te houden, zodat je de dagelijkse routine in de bajes kunt volhouden; zelfs als het dagelijkse overgaat in elk jaar. Voor mij is deze politieke steun en de steun van de familie en sociale steun van jullie bewegingen ... heel belangrijk ...”

Thadeaus was de kamergenoot van Brad Will toen Brad werd vermoord door Mexicaanse paramilitairen in 2006. Omdat Brad zeer intensief betrokken was bij radicale bewegingen in New York City was de reactie op de moord zeer intens en mensen steunden op elkaar om het te verwerken:

“... toen Brad stierf hoefde niemand het in z'n eenzige te verwerken als ze niet wilden, omdat er iedere dag en avond iets plaatsvond m.b.t. de dood van Brad: er waren bijeenkomsten bij Bluestockings (3), er waren bijeenkomsten in Brooklyn over hoe te reageren en hoe te protesteren – omdat het ook een politieke moord was – dus dat hielp en je hoefde Brad niet persoonlijk te kennen om erbij betrokken te zijn. Het was niet nodig om hem gekend of van hem gehoord te hebben. Alleen het feit dat hij een anarchist was en dat hij was vermoord – of dat je zelf anarchist was of sympathie koesterde voor zulke ideeën, misschien had je het gevoel dat je iets daarvan zou moeten delen ... Veel mensen vlogen en reisden per vliegtuig of trein naar New York. Mensen waren er voor elkaar en dat gaf me een goed gevoel.”

Als kameraden te maken hebben met staats-repressie, of het nou gevangenschap of moord is, persoonlijke steun door familie en vrienden is

cruciaal om het vol te houden. De persoonlijke ervaring van Ashanti maakt dat duidelijk: “Mijn grootste zorg toen ik vast zat was of ik er goed uitkwam, of ik niet koud zou worden, niet meer kunnen lachen. Ik ben een grapjas, ik ben humoristisch – en ik had altijd het gevoel, als ze dat aan mij veranderen kan ik vrij komen, maar hebben ze gewonnen op een andere manier. Ik ben nog steeds maf en humoristisch ... Maar dat soort dingen werd belangrijk. De brieven betekenden ook erg veel. De gesprekken aan de telefoon waren belangrijk. Dierbaren, je verwanten, familie of anderen die belangrijk voor je zijn. Dat soort dingen houden je op de been.”

Staats-repressie is een boodschap aan toekomstige activisten met als doel ze af te schrikken door de zware straffen in het vooruitzicht te stellen. Onze steun aan degenen die met staats-repressie worden geconfronteerd is een boodschap dat we in onze bewegingen voor elkaar kunnen zorgen en dat we op elkaar kunnen steunen – welke straffen de staat ons ook oplegt.

Daniel McGowan heeft geschreven over hoe sommige politieke bewegingen een infrastructuur hebben gecreëerd om hun gevangenen te ondersteunen: “De Ierse Republikeinse beweging heeft een groep genaamd *Welcome Home* die pas vrij gekomen politieke gevangenen ondersteund, ook na de euforie van de vrijlating. Het is geen spannende activiteit, maar wel noodzakelijk. Het vinden van passende huisvesting en werk, helpen om te gaan met de reclassering en proeftijd, ze voorzien van kleding en wat geld als ze vrij komen – dit zijn allemaal dingen die de beweging kan en zou moeten doen.”

Een concreet programma, zoals Daniel beschrijft, is op twee niveaus van belang. Ten eerste voorziet het in de basisbehoeftes van degenen die vrij komen en verminderd het hun isolement. Ten tweede biedt het concreet een model dat ons laat zien hoe we als beweging kunnen

zorgen voor diegenen die zich in de gevarenzone bevinden. Door onze capaciteit te tonen waar het gaat om de ondersteuning van onze vrienden tegen staats-repressie, maken we het ook minder intimiderend voor mensen om zich bezig te gaan houden met activiteiten die bepaalde risico's met zich meebrengen.

HET OVERWINNEN VAN DE MACHTELOOSHEID: DE UITDAGING OM BETERE HULP TE BIEDEN

Soms weet je niet hoe je een dierbare of een kameraad, die met ellende, pijn of verlies te kampen heeft, kunt ondersteunen of er zelfs mee omgaan. Het kan moeilijk zijn om om steun te vragen of om anderen ons te laten ondersteunen. We worden echter betere activisten en we maken onze bewegingen aantrekkelijker als we voor onszelf en onze naasten kunnen zorgen.

Het lijkt er op dat mensen geen helpende kunnen hand bieden vanwege de eigen onzekerheid hoe ziekte of trauma bespreekbaar te maken, of vanwege eigen pijnlijke ervaringen waardoor het te veel gevraagd is. Vaak is het echter ook een kwestie van ontbrekende vaardigheden waardoor we geen passende steun kunnen bieden. Het komt zelden voor dat activisten een info-avond organiseren over begeleiding en steun – in het bijzonder lange-termijn-steun – bij ziekte. Vaak leren we deze vorm van steun gehaast en tussendoor, met mensen met wie gebrekkige relaties hebben of slecht communiceren. We beschikken zelden over het vocabulaire om gestigmatiseerde thema's als ziekte te bespreken. Vooral als de ziekte levensbedreigend is of leidt tot een langdurige strijd tegen de aandoening.

Als een persoon intense ellende doormaakt die zo enorm verschilt van de dagelijkse ervaringen van zijn naasten, kan zich een ernstige breuk ontwikkelen tussen mensen die anders veel met

elkaar gemeen zouden hebben. Vooral als de naasten niet steeds proberen te begrijpen wat degene doormaakt. De verwachtingen van degene die door een diep dal moeten mogelijk veranderen. De manier waarop men elkaars gezelschap ervaart moet misschien veranderen. Ten einde onze relaties in stand te houden en er werkelijk te zijn voor onze vrienden in nood, moeten we open staan voor zulke veranderingen en sensitief t.o.v. wat anderen doormaken en ervaren. Anders riskeren we onze bindingen met anderen te verliezen en vergroten we het isolement van degenen die al door een diep dal gaan. En in een politieke context verzwakken we onze beweging.

David is al lange tijd actief in de radicale beweging en de punk scene. De laatste jaren heeft hij zijn ernstig zieke moeder ondersteund. T.g.v. de grote zorgbehoefte van zijn moeder heeft David hulp gezocht waar hij maar kon. In het bijzonder zocht hij hulp bij zijn vrienden en in zijn eigen netwerk – de punk scene en de radicale beweging.

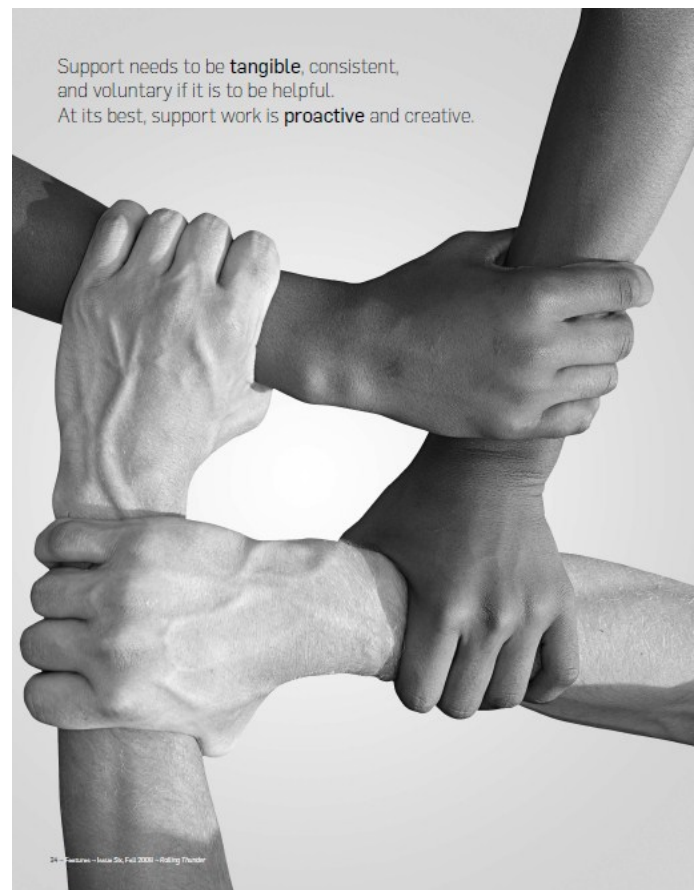
Toen we met hem spraken, vertelde David over de afstand die hij ervaarde t.o.v. zijn naasten toen hij zich bezig hield met de ondersteuning van zijn moeder. “Sommige mensen waarmee ik samenwoonde zeiden “David is saai”, omdat ik overal door werd overspoeld. Dus ik kwam soms totaal van streek thuis. Er waren mensen in het huis die het me kwalijk namen dat ik van streek was of omdat ze er last van hadden dat ik ze om hulp vroeg. Het was precies het tegenovergestelde van wat ik zocht, omdat ik me verloren voelde en hulp nodig had. En een negatieve reactie omdat ik daar uiting aan gaf, gaf me het gevoel dat ik het voor mezelf moest houden en daardoor voelde ik me nog meer alleen. Toen ik dit hoorde van de mensen waarmee ik samenwoonde, kon ik ze niet meer onder ogen komen en dat maakte het nog moeilijker.” De onverschilligheid en de gevoelloosheid t.o.v. de problemen van onze vrienden en kameraden is pijnlijk en

schadelijk. Dit gedrag gaat uit van egoïstische verlangens zonder rekening te houden met de behoeften van anderen. Om duurzame verhoudingen te ontwikkelen, gebaseerd op hulp, ondersteuning en solidariteit, maar ook om goede vrienden zijn t.o.v. degenen waar we om geven, moeten we onszelf er toe verplichten om van onze fouten te leren en er naar te streven te handelen in overeenstemming met onze politieke idealen; anders laten we degenen om wie we geven in de steek en blijkt onze politiek slechts te gaan om identiteit.

David maakte mee hoe de politiek van zijn vrienden en hun dagelijkse handelen met elkaar in tegenspraak waren: “Leven in een punk-huis toen, met mensen die zichzelf als anarchisten zagen – ik herinner me het gevoel dat ze niet bereid waren om met een situatie om te gaan waarin iemand daadwerkelijk hulp nodig had. En als ik er om vroeg gingen ze er mee om alsof het iets hinderlijks was dat inbreuk maakte op hun punk-lifestyle i.p.v. een gelegenheid om de waarden en normen waarvoor ze beweren te staan tot uitdrukking te brengen.”

Hoe moeilijk en hoe deprimerend het ook mag lijken, het is heel belangrijk om ziekte en trauma bespreekbaar te maken. Wanneer het zich voor het eerst voordoet, maar ook op een langere termijn. Het wegstoppen of vermijden van discussie vergroot het isolement van degene die zich met ziekte geconfronteerd ziet. Het is ook een disciplinerend mechanisme: door doelbewust discussie hierover te vermijden nemen gevoelens van schaamte toe, laten we hen die door een diep dal gaan weten dat hun problemen niet belangrijk zijn en zenden we het signaal uit dat ze niet over hun behoeften zouden moeten praten.

Concrete steun betekent niet alleen open staan voor wat iemand vraagt, maar de ander benaderen met de vraag wat hij of zij nodig heeft. Jenny hielp ons, a.d.h.v. haar eigen situatie, te ver-

duidelijken hoe belangrijk het is om communicatie op gang te brengen: “Er waren zeker tijden dat ik me extreem vervreemd en alleen voelde omdat vrienden niet met me spraken over wat ik doormaakte. Ik denk dat sommige mensen dachten dat ik er niet over wilde praten. Ik vond het moeilijk om er mee om te gaan omdat het leek alsof het ze niks kon schelen ... de keren dat werd aangenomen dat het beter was om terughoudend te zijn en te wachten totdat ik zou praten heb ik als pijnlijk ervaren.”

Een andere vriend waarmee we spraken, Ben – 27 jaar oud en al lange actief in radicale bewegingen – heeft gestreden tegen kanker. Ook hij onderstreepte het belang van communicatie waar het ging om hulp en ondersteuning. “Het beste wat je kunt doen is vragen, of gewoon praten tegen de persoon in kwestie ... als iemand je vriend is en ze hebben te maken met een situatie waarin ze hulp nodig hebben ... [in het algemeen] is het dan het beste om het te vragen aan de mensen die het meest direct getroffen zijn.” Jenny beaamde dit: “Het is altijd beter om voor

degene die de situatie doormaakt aanwezig te zijn en te vragen hoe het gaat, wat ze voelen en een dialoog op gang te brengen.”

Ben voegde er aan toe: “We zijn bang om iets verkeerd te zeggen tegen iemand die ziek is. Als ik denk aan alle dingen die mensen werkelijk tegen me gezegd hebben – van alle duizend woorden die tegen me zijn gezegd i.v.m. mijn ziekte, heb ik misschien één of twee keer gedacht ‘Weet je, nu zeg je iets verkeerd.’ Als je bedenkt dat ... al de mensen die emotioneel begaan waren en werkelijk iets wilden betekenen in termen van alleen maar woorden, op dit bescheiden niveau van steun, dan was het overweldigend dat zoveel mensen, ook al was het niet altijd even welbespraakt, er toch in slaagden om niet het verkeerde te zeggen. Mijn punt is dat het echt een buitenproportioneel soort angst is. Die angst is echt bullshit en iets zeggen tegen iemand is altijd beter dan niets zeggen ...”

Ondersteunend zijn op een echt behulpzame manier betekent open staan en luisteren naar wat de persoon die hulp behoeft wil. Het heeft geen nut en het kan schadelijk zijn als je uitgaat van je eigen wensen m.b.t. hoe je iemand wil helpen i.p.v. de verlangens van de persoon die hulp nodig heeft. Het is geen makkelijke weg. Ben sprak hierover: “Vaak voel je je totaal klote. En als je je klote voelt heb je geen zin om te praten, heb een zin om mensen te zien ... Het heeft geen zin om iemand op te bellen en te zeggen ‘Ik voel me klote’ en te praten over de vele manieren om je klote te voelen. Je ellendig voelen en praten over de vele manieren om je ellendig te voelen is zinloos. Wat helpt is als mensen weten dat dit soort periodes voorkomen en niet maar één dag, maar soms wel twee weken, en weten dat er een reden is waarom ik niet terugbel en dat ook begrijpen.”

Hulp en ondersteuning moet concreet zijn, consequent en vrijwillig, wil het zin hebben. Op z'n

best is ondersteuning *anticiperend* en *creatief*. Toegankelijkheid is cruciaal, maar initiatief nemen ook. Ben vond de momenten waarop mensen inspeelden op behoeften “echt veelbetekend, echt belangrijk en echt verassend.”

Het slechtste wat we kunnen doen is de persoon in kwestie het gevoel geven dat de steun aan hen een last is. In het geval van ziekte of staatsrepressie is het een teken van ronduit misplaatste prioriteiten en belachelijk beperkte middelen, om degenen die het moeilijk hebben het gevoel te geven een probleem te zijn. David haakt hierop aan: “Als ik in een situatie verkeer waarin ik hulp nodig heb en ik moet een groot deel van mijn energie steken in het smeken om hulp en ik het gevoel krijg dat ik mensen in een positie breng waarin ze niet willen zijn – dan ga ik me nog slechter voelen. Wat ik heb geleerd en steeds weer heb geleerd is dat het ondersteunen van mensen niet iets reactiefs kan zijn. Je moet proactief zijn om mensen substantieel hulp te kunnen bieden.”

Continuïteit en het nemen van initiatief zijn van groot belang voor ondersteuning op de lange termijn. Vaak, op momenten van urgente nood en in een specifieke situatie, vormt zich een gemeenschap van steun rondom een individu. Hulp en ondersteuning hebben echter de neiging om snel af te nemen, zelfs als het voor een langere periode noodzakelijk is. Ondersteuning op de lange termijn betekent dat we in gesprek moeten blijven met de persoon in kwestie. Andersom moeten degenen die hulp nodig hebben hun verlangens en behoeften tot uitdrukking brengen – en de manier waarop we met elkaar communiceren moet hen helpen om dat proces *makkelijker* te maken. Als we hulp en ondersteuning in praktijk brengen moeten we ook eerlijk zijn t.o.v. onszelf over wat we werkelijk op ons kunnen nemen en eerlijk zijn t.o.v. de persoon in kwestie en de bredere gemeenschap.

Dit laatste punt is juist van belang in een activistische cultuur waar, doordat we zo hard proberen om onze idealen in praktijk te brengen, we onszelf juist meer dan volledig en tot ver over onze grenzen inzetten. Dit leidt soms tot een cultuur waarin burn-out wordt verheerlijkt of gewoon genegeerd. In *Aftershock: Confronting Trauma in a Violent World*, gaat Pattrice Jones hier dieper op in: “Het vermogen om door te gaan zonder slaap of te werken zonder lunchpauze wordt vaak verward met toewijding. Daarom zijn sociale bewegingen vaak kleiner dan ze zouden moeten zijn, omdat zoveel mensen opbranden of er van overtuigd zijn dat ze niet kunnen bieden wat er van ze wordt gevraagd.” (noot) Gezondheid moet een prioriteit zijn van de beweging als we onszelf willen handhaven; grenzen stellen en duidelijke communicatie is cruciaal voor onze eigen duurzaamheid en de daarin noodzakelijkerwijs verankerde praktijk van ondersteuning en hulp.

We hebben aan den lijve ondervonden dat activisten vaak een cultuur creëerden die welwillend stond t.o.v. het excentrieke, het afwijkende, het chaotische of het prettig gestoorde, en als onze reserves zijn opgebruikt – of als we niet eerlijk zijn t.o.v. onszelf of onze beweging over wat we wel en niet aankunnen – dan is de meest gebruikelijke reactie vaak dat we instorten en/of afhaken. Het opbouwen van een serieuze verzetsbeweging betekent dat we minder tolerant moeten zijn t.o.v. onverantwoordelijkheid en grootpraak binnen de beweging. Dat geldt voor al onze projecten, maar vooral als het gaat om ondersteuning en hulp – en helemaal als het gaat om situaties van leven en dood.

Consequent zijn en onze beloftes nakomen is van groot belang om hulp behoevende personen een gevoel van veiligheid te bieden op de lange termijn. Als we onze beloften niet kunnen nakomen, moeten we leren verantwoordelijk te zijn voor onze tekortkomingen. Een dergelijke ver-

antwoordelijkheid maakt deel uit van een proces dat ten goede komt aan alle betrokkenen en bevestigd onze menselijkheid: we maken fouten, ook al zijn onze bedoelingen goed. Als het chaotische dominant wordt en het consequente ontbreekt dan kan dit direct schade berokkenen aan degenen die met ziek geconfronteerd wordt. Ben zei hierover: “Weet je, je bent echt bang dat het persoonlijke contact minder wordt als je ziek bent ... en de gedachte dat jou dat zou kunnen overkomen is beangstigend, het is beangstigend te denken dat mensen afstand van je nemen en niet alleen omdat je je situatie moet doorstaan met minder steun dan je had gehoopt, maar ook omdat je de pijn moet doorstaan als je ziet dat mensen je in de steek laten...”

HET GEWICHT VAN DE WERELD: WAT ONS TEGENHOUDT

Onze sociale geconditioneerdheid kan er toe leiden dat we, onbedoeld, handelen op een manier die problematisch is t.o.v. degenen die onze steun en ons begrip nodig hebben. Het kan er ook toe leiden dat we ons gedragen op een manier die niet behulpzaam is voor onszelf en degenen die ons proberen te helpen als we ons eigen trauma en lijden trachten te verwerken. Behalve van onszelf te verlangen om betere ondersteuning te realiseren, kunnen we onszelf ook een dienst bewijzen als we leren onszelf emotioneel open te stellen en onze behoeften en verlangens beter te herkennen.

Thadeaus moest aan zijn eigen socialisatie denken in relatie tot de manier waarop hij het nieuws over de moord op Brad vernam: “Nou ja, ik was kapot toen ik het hoorde. Ik was DJ op een feest en het was de vrijdag voor Halloween en een vriend kwam naar me toe en vertelde het en er was niet veel dat ik kon doen. Hij had foto's van Brad, dood, met een kogel in zijn borst. Ik weet het niet meer, ik geloof niet dat ik hem heb gevraagd om het te laten zien, maar ik zou

Ashanti Alston

willen dat hij het niet had gedaan. Daarna ging ik naar huis en ik huilde en het was de eerste keer dat ik huilde in jaren. In het gezin waar ik opgroeide was het niet OK om te huilen – niet alleen voor jongens, maar met name voor de jongens, zelfs mijn zus mocht niet huilen, zij huilt ook niet. Huilen is dus niet iets wat ik doe of waarvan ik weet hoe het moet. Op de één of andere manier wist ik die nacht hoe het moest. Het ging vanzelf, net zoals ik vanzelf op de fiets naar huis reed door de regen.”

Als activisten worstelen we in ons politieke werk, in onze sociale dynamiek in onze structuren, o.a. met racisme, geïnternaliseerd seksisme etc. De strijd tegen en het te boven komen van de kenmerken van deze dominante cultuur is van cruciaal belang m.b.t. de wijze waarop we omgaan met emotioneel en fysiek trauma.

Ashanti verteld over zijn ervaringen met mannelijkheid tijdens zijn gevangenschap:

“Ik herinner me een ‘brother’ met wie ik veel sprak over relaties, liefde etc. toen ik nog veel over deze dingen moest leren. Hij had een relatie met een vrouw en ze hadden een baby. Als hij aan de telefoon sprak was hij kil en hard en zei hij tegen haar ‘als je komt, neem dit mee en neem dat mee’. Maar als we met elkaar spraken, en onze relatie zich ontwikkelde, zag ik hem groeien, als hij begon na te denken over zijn machismo, het seksisme, hoe hard hij was t.o.v. zijn partner... En ik loop terug naar mijn cellenblok en ik zie hem aan de telefoon en hij is aan het huilen. En deze man is een bokser, een zwaargewicht bokser, en toen ik er later met hem over sprak vertelde hij me dat hij toe moest geven hoe ongevoelig hij was geweest t.o.v. haar en dat hij had besloten dat hij niet meer die macho wilde zijn. En wat er ook aan de hand was, hij huilde aan de telefoon. Ik heb nu zo iets van ga door met huilen i.p.v. te zeggen ‘je bent een bokser, je bent een strijder, we hebben je nodig voor de revolutie’. Het is – werkelijk begrijpen wat het betekent om een nieuwe man, een nieuwe vrouw te zijn, is als – werkelijk beginnen dit in praktijk te brengen. Dus binnen

hielp het ons te overleven. Maar ik denk dat het ons ook hielp om betere relaties met familie en anderen te ontwikkelen, waar ze voelden dat het niet alleen maar om politiek ging.

Ashanti vergelijkt dit met de huidige steun aan hen die met staats-repressie hebben te maken:

“Ook vandaag nog, als ik praat met Daniel McGowan en Andy Stepanian van de dierenbevrijders, die nu politieke gevangenen zijn, gaat het om dezelfde dingen. Ze stellen zich er op in dat ze een tijd moeten zitten – maar mijn advies is altijd hetzelfde weet je: blijf mens, ontwikkel relaties, relaties met mensen en probeer ze echt te waarderen. Maar ga asjeblijft niet de macho uithangen over het feit dat je moet zitten. Aanvaard dat het moeilijk zal worden, dat het moeilijke dagen gaan worden. Je moet het hebben van krachten waar je normaliter niet op steunt. Hoe je het ook wilt noemen, spiritueel of wat dan ook. Maar je wil ook voelen dat je een liefhebbend menselijk wezen bent. Dat wil je ook. Het kan me niet schelen hoe de omstandigheden zijn daar binnen. Probeer er achter te komen op welke manier je die krachten kunt aanspreken en ontwikkelen. Door je relaties met je familie en je politieke gemeenschap, maar je zult binnen ook mensen vinden die op dezelfde manier denken. En dat zijn mensen met wie je binnen relaties wilt ontwikkelen, omdat je een manier moet vinden om mens te blijven.”

Op basis van eigen ervaringen hebben we gemerkt dat we onze stress en problemen gewoonlijk op stapelen omdat we bang zijn om onze dierbaren ermee te belasten. Ashanti zegt hierover: “...Je hebt iemand nodig met wie je kunt praten. Je kunt je emoties niet opstapelen omdat je anderen wilt sparen. Laat ze voor zichzelf beslissen of ze er mee om kunnen gaan. Dat hoeft je niet voor hun te doen. Je moet een manier vinden om gezond te blijven ... soms kun je dat niet uiten naar de mensen met wie je binnen close bent.”

Soms voelt het alsof we het gewicht van de wereld op onze schouders dragen. De complete shit van deze wereld kan leiden tot enorme mentale en emotionele beschadiging, maar we houden onze problemen voor onszelf en denken dat we het, t.o.v. zoveel verschrikkingen en misstanden, nog best goed hebben. Waarom zouden we klagen als het allemaal nog zo veel slechter kan? In andere situaties houden we dingen voor onszelf omdat we weten dat onze vrienden en familie zelf al genoeg problemen en ellende te verduren hebben.

Ashanti zegt dan: “Soms moet je je hart uitstorten bij iemand anders, familie, dierbaren of je naaste politieke kameraden en zeggen ‘hee luister eens’, ook al zijn zij het die op bezoek komen, er moet toch tijd zijn om te zeggen ‘zus en zo is er gebeurd, die advocaat, deze cipier, deze rechter, wat dan ook, ik kots ervan, deze klotezooi ...’ Hee, het is er uit. en degenen die bij je zijn helpen je daarmee ... je wil ze altijd helpen. Weet je, soms moet je mensen je ook laten helpen. Laat ze dat besluit ook nemen.”

We bewijzen onszelf een slechte dienst als we niet open staan t.o.v. onze eigen behoeftes en verlangens en we bewijzen onze gemeenschap en onze beweging daarmee ook een slechte dienst. We moeten bewust met ons eigen mentale en fysieke welzijn omgaan als we doelbewuste activisten willen zijn, doelbewuste hulpverleners en doorgaans positieve mensen willen zijn.

HET DAGELIJKSE LEVEN: VORMGEVEN AAN EEN NIEUWE WERELD

We verlangen naar een nieuwe wereld, beter dan deze. Een wereld die meer behoedzaam is, zorgzamer, minder isolerend, een wereld die de gemeenschap waardeert en ontwikkelt. Onze beweging is een ruimte waarin nieuwe verhoudingen

t.o.v. elkaar in praktijk kunnen worden gebracht, een ruimte om vorm te geven aan verhoudingen gebaseerd op medeleven en wederzijdse hulp, om verzet op- en uit te bouwen. Als we niet van elkaar kunnen houden en niet voor elkaar kunnen zorgen, hier en nu, dan zal onze beweging snel vernietigd en onhoudbaar worden. Als we, aan de andere kant, er in slagen om een cultuur van wederzijdse hulp te ontwikkelen, dan zullen deze nieuwe verhoudingen t.o.v. elkaar ons verzet tegen de dominante cultuur alleen maar aantrekkelijker maken.

Het is van belang om het aspect van de gemeenschap te benadrukken m.b.t. hulp en ondersteuning. We maken deel uit van sociale netwerken; iedereen is een schakel in de keten van hulp en ondersteuning. In veel gevallen is het gebruikelijk dat de persoon die geconfronteerd wordt met ziekte of trauma zijn primaire ondersteuners kiest; deze ondersteuners hebben ook hulp nodig. Hoewel ziekte vaak een zeer persoonlijk iets is, is het van groot belang dat de beweging de

dialogo over kwesties als ziekte bespreekbaar en minder stigmatiserend maakt, voor zo ver dat op een comfortabele en gepaste wijze kan.

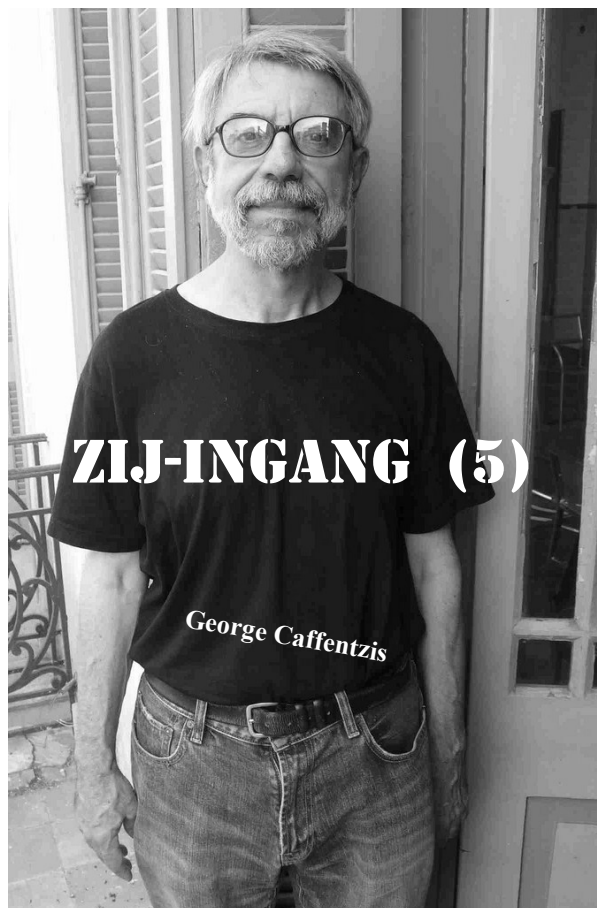
Onze politiek en onze bevlogenheid t.o.v. radicale verandering, wordt in moeilijke tijden op de proef gesteld. We hebben geleerd – persoonlijk en door de ervaringen met ondersteuning van anderen in tijden van tragedie en ellende – dat de aanwezigheid van concrete en zinvolle ondersteuning in tijden van nood, een groot gevoel voor gemeenschapszin heeft voortgebracht. Een dergelijke gemeenschap kan ons door de meest pijnlijke en moeilijke situaties heen helpen. De momenten waarin we er in slagen om elkaar daadwerkelijk te ondersteunen en bij te staan, markeren het beste wat onze gemeenschap en beweging heeft te bieden.

Om feedback te delen, een bijdrage te leveren, vragen te stellen of voor correspondentie met de schrijvers van dit stuk, schrijf naar: theimportanceofsupport@gmail.com

(Het artikel is een vertaling afkomstig uit het blad Rolling Thunder nr.6 herfst 2008)

Noten:

1. Green scare: Eind 2005 werden plotseling veel mensen opgepakt, aangeklaagd en beschuldigd van deelname aan acties van het Earth Liberation Front en/of Animal Liberation Front. Deze operatie werd door de FBI Operation Backfire genoemd, maar in de volksmond kreeg het de naam “Greenscare”, naar de heksenjacht die in de koude oorlog plaats vond, de “Red Scare”, die zoveel progressieve bewegingen de kop ingedrukt heeft.
2. Silvia Federici, “Precarious Labor: A Feminist Viewpoint.” In Team Colors Collective (Red.) *In the Middle of a Whirlwind: 2008 Convention Protests, Movement and Movements*. Journal of Aesthetics and Protest Press. Online: www.inthemiddleofawhirlwind.info
3. Bluestockings is een boekhandel, free trade café en actiecentrum in Lower East Manhattan in New York <http://bluestockings.com/>

Jullie schuld is de onze niet!

Het is al weer bijna een kwart eeuw geleden dat de Duitse journalist Ralf Syring een redevoering hield zowel tijdens de solidariteitsmanifestatie in Amsterdam met de RARA-gevangene René Roemersma in '88 als bij de Stop Europa '92-manifestatie in Den Haag een jaartje later. De strekking van zijn verhaal was dat de misdadige politiek van IMF en Wereldbank in feite een verdere uitwerking was van de Großraum-politiek van de nazi's. Volgens Syring waren de belangrijkste principes van de nazi-economie terug te vinden in de resultaten van de conferentie van Bretton Woods (oprichting IMF en Wereldbank) in 1944. Bij de uitwerking was o.a. de bekende econoom John Maynard Keynes betrokken. Kern van de principes was de ontwikkeling van een grote economische ruimte; een leidinggevende munteenheid en de loskoppeling van de gouden standaard. Zelfs het Duitse woord 'Großraum' was vervangen door het begrip 'Grand

Area'. Syring betoogde dat wat er in Europa gebeurt (vorming interne markt) zeker niet hetzelfde was als in het derde rijk, maar dat er wel degelijk sprake was van vele elementen van continuïteit in de Europese en wereldwijde economische orde. En daarom – door deze elementen van continuïteit – droeg de redevoering van Syring als titel: Een Verenigd Europa: Niets Nieuws.

Het had zomaar de titel van de lezing van George Caffentzis kunnen zijn: Niets Nieuws. Opnieuw (of nog steeds) is er sprake van een strijd om de schulden; is er sprake van 'structurele aanpassingsprogramma's', ook al is de term aangepast; opnieuw is er sprake van draconische bezuinigingsprogramma's, begrotingsdiscipline, stopzetting van subsidiëring, verlaging van overheidsuitgaven, zgn. hervormingen die m.n. de zogeheten sociale zekerheidsarrangementen raken. Alleen zijn de slachtoffers nu niet tienduizenden Afrikanen, Zuid-Amerikanen of Aziaten, maar m.n. Zuid Europeanen. En ook al kun je geen enkele vergelijking trekken met de tienduizenden doden die eerder bij de strijd om de schulden vielen (in de jaren '80 werd er letterlijk gesproken over een "schulden crisis" in de zgn. derde wereld die tot een enorme verarming leidde en tienduizenden doden tot gevolg had), ook nu maakt groot menselijk leed domweg deel uit van het beleid. Dat er talloze 'verliezers' zijn wordt ijskoud ingecalculeerd. Dat het economische en financiële geweld leidt tot massale werkloosheid, sociale destructie en enorme sociale neergang wordt als iets normaal gezien, als iets volgens 'de regels', als 'recht'. En was het niet zo dat waar recht onrecht wordt, verzet plicht wordt?

Toen in 1988 het IMF en de Wereldbank de Koude-Oorlog- frontstad Berlijn tot vergaderzetel kozen, werd er opgeroepen tot massaal verzet. Het congres van IMF en Wereldbank werd door de autonome en anti-imperialistische beweging bestempeld als Mördertreff. Een bijeenkomst van moordenaars, Schreibtischtäter, bureau-moordenaars. Zij waren toen verantwoordelijk voor de genocide in de 'derde wereld'. Op grote schaal werd er actie gevoerd tegen dit congres. Ordetroepen waren massaal aanwezig.

Er werden brandaanslagen gepleegd op banken, er werd een poging gedaan de stroomvoorziening in de stad platte leggen, er vond een auto- en fietscorso plaats van collectieve bedrijfjes onder het motto Economie kan er ook anders uitzien! en het hoogtepunt was een demonstratie van 80.000 mensen, de grootste die Berlijn ooit gezien had.

Ook later hebben we nog grote mobilisaties gezien tegen het IMF en de Wereldbank, zoals in Washington en Praag in 2000. De campagne in 1988 in Berlijn wordt ook wel gezien als een voorloper van de latere beweging van Andersglobalisten. Nu de strijd om de schulden echter op Europese bodem wordt uitgevochten en Europese landen aan structurele aanpassingsprogramma's worden onderworpen, lijkt de beweging als verlamd. Het verlies aan momentum van deze beweging wordt door sommigen geweten aan de centrifugerende krachten die vrijkwamen t.g.v. 11 september. Maar Caffentzis noemt ook een andere reden: het niet kunnen geloven dat dit ons overkomt, een verlamdend afgrijzen omdat er ideologieën en tactieken worden ingezet die normaliter zijn weggelegd voor de andere verworpenen der aarde met een donkere huidskleur. Ongeloof en afgrijzen dus die o.a. geworteld is in de geprivilegieerde positie van westerse sociale bewegingen. Maar het is ook een onvermogen geworteld in een verkeerde opvatting van strijd, namelijk het denken in tijdelijke campagnes, interventies op het gebied van discours, het denken in thema's waar omheen gemobiliseerd moet worden. We hebben dat eerder een "omtrekkende beweging" genoemd, een beweging die niet doordringt tot de kern, namelijk de sociale verhoudingen die dagelijks het kapitalisme reproduceren. Zoals ook een internationalisme, dat niet reflecteert op de eigen subjectiviteit en de eigen positie, niet doordringt tot de kern, maar een ver van mijn bed show blijft.

Misschien klinkt het drammerig in de oren, *boring* omdat we in verschillende contexten steeds weer op hetzelfde uitkomen. Laten we het er op houden dat het de meest actuele stand van onze discussie is, de som van inzichten waar we tot nu toe als Ensemble gekomen zijn.

Uiteindelijk moet het gaan om de (prefiguratieve) transformatie van de sociale verhoudingen waarin we leven. Uiteindelijk kan het perspectief van onze strijd alleen maar liggen in diezelfde sociale relaties. Onze strijd moet een voorbode zijn van de veranderingen in de sociale verhoudingen, die het einde van het kapitalisme met zich meebrengt. Het moet deze veranderingen in wezen voorvormen, prefigureren. Praktisch gezien ligt dat o.i. heel dicht bij de opvatting van organisatie zoals die door Nate Holdren en Todd Hamilton in het vorige nr. van Hydra onder woorden is gebracht. Maar misschien ook wel

dicht bij het wijkgerichte activisme van de SP of de campagne tegen de dwangarbeid van Doorbraak, waarbij duurzame betrokkenheid en empowerment wordt nagestreefd, als bouwsteen voor succes. M.a.w. het vinden en ontwikkelen van de eigen collectieve kracht.

Top-hoppen en grote mobilisaties tegen onrechtvaardig beleid zijn niet genoeg. Als we, zoals Slavoj Zizek terecht zegt, de verandering zelf willen ZIJN, moeten ZIJN, dan ligt de sleutel in de dagelijkse sociale verhoudingen, de dagelijkse strijd. Strijd waarbij we echt samenkomen, elkaar ontmoeten, een groep vormen, beginnen collectief te handelen. Op straat, in de wijk, op de werkplek, in de manier waarop we willen werken en vooral ook niet willen werken, in de manier waarop we voor elkaar zorgen. Werner Bonefeld, een belangrijk vertegenwoordiger van de stroming van het zgn. Open Marxisme, zegt dat de wijze waarop de mensen zullen reageren op de zgn. crisismaatregelen, in deze nieuwe etappe van de strijd om de schulden, een verantwoordelijkheid is van de beweging. En die verantwoordelijkheid is groot, want het ontbreken van een alternatief geeft ruim baan aan extreemrechtse en ultra-nationalistische provocaties. In de vorm van de Gouden Dageraad, in de vorm van Wilders of in de vorm van racisme t.o.v. Boliviaanse migranten in Argentinië. Is de beweging in staat om uiting te geven aan een andere democratie van en in de straat? Is ze in staat om op een andere wijze uiting te geven aan gedeelde behoeften? Volgens Bonefeld is dat een praktische vraag. Een vraag die niet zonder meer in tijdelijke campagnes rond symbolische thema's kan worden beantwoord. Ook over de vorm die de strijd zou kunnen aannemen tasten we in het duister. Er is geen glazen bol. Maar we kunnen wel zien, zowel in Argentinië als in Griekenland, dat het gaat om de verdediging van de buurt, de omstandigheden waarin we leven, wonen en werken, het bezetten van bedrijven en het toe-eigenen van productiemiddelen, de distributie van levensmiddelen en water en de zelforganisatie van de subsistentie. Caffentzis denkt wat dat betreft misschien te groot. Natuurlijk gaat het om de solidariteit van de schuldenaren en het verlangen om je te bevrijden van de onderdrukking, uitbuiting en controle d.m.v. een schuld die de onze niet is. Wij staan bij iemand in het krijt! Zoals het ook compleet absurd was dat zo'n beetje de hele 'derde wereld' in de jaren '80 en '90, d.w.z de armste landen een astronomische schuld aan de rijkste zouden hebben. Maar een kartel of coalitie van schuldenaren, op het niveau van landen of staten als perspectief, kunnen we alleen maar opvatten als uitdrukking van een sociale confrontatie van onderop. Praktisch gezien kunnen we enkel van sociale bewegingen uitgaan als basis. George Caffentzis geeft dat zelf ook min of meer aan door te zeggen dat de staatsvorm hierbij problematisch is. Maar hij zegt ook dat de werkelijke les ligt in de samenwerking en coördinatie en ook dat het zgn. hervormingskapitalisme van Kirchner, Lula etc. in feite geworteld is in sociale bewegingen.

We zullen een les moeten trekken uit het feit dat we ooit, vanuit een mondiaal perspectief, tot grote mobilisaties in staat waren, toen de strijd om de schulden en de structurele aanpassingsprogramma's hier ver vandaan tot talloze slachtoffers leidde. We zullen ons, nu de structurele aanpassers zelf structureel aangepast worden, opnieuw moeten afvragen wat het betekent om mondiaal te denken én lokaal te handelen, zonder daarbij het mondiale denken, het internationalistische perspectief en onze internationalistische verantwoordelijkheid uit het oog te verliezen. Het klinkt als een echo van discussies uit vervlogen tijden: buurtstrijd versus anti-imperialisme. Uiteindelijk gaat het er om, zoals Caffentzis zo mooi zegt, hoe we elkaar uit de kooien van het kapitalisme kunnen bevrijden. Dat, en het aspect van de zelfreflectie (wat hebben we wekelijks geleerd van het verleden, van Berlijn '88, van Argentinië en Griekenland?) vormt voor ons de kern van het stuk.

Hydra Ensemble november 2013

STOP HET EXPERIMENT

~

George Caffentzis

George Caffentzis bezocht in de zomer van 2012 Griekenland. Tijdens dat bezoek hield hij een lezing die op pregnante wijze de kansen en gevaren van de zich uitbreidende crisis schetst. Als een belangrijke stap in het tegenhouden van – zoals hij het noemt – het grote experiment, stelt hij voor een “Kartel van Schuldenaren” te vormen.

Schuldenaren, wie zal jullie van jullie slavernij bevrijden?

Alleen schuldenaren kunnen schuldenaren van hun slavernij bevrijden.

Vrij naar het gedicht van Bert Brecht: “*Keiner oder Alle*”

In de zomer van 2012 gebeurt er iets ongeken- ds in Griekenland. In zo’n klein land liggen miljoenen mensen ’s nachts wakker en maken zich zorgen over hoe ze en hun gezinnen zullen eten, hoe ze zich warm kunnen houden en of ze bij een ongeval het komende jaar naar een ziekenhuis kunnen. Het is het gevolg van een experiment dat door bestuurders van de belangrijkste financiële en politieke kringen in Europa alsook internationale financiële organisaties als het IMF en de Wereldbank wordt uitgevoerd. Ze testen de Grieken om uit te vinden,

- waar de onderste fysieke grenzen van de lonen en pensioenen in het huidige Europa liggen,
- wat de maximale hoeveelheden zijn aan natuurlijke bodemschatten, ter land en ter

zee, alsook aan door de overheid beheerde spoorwegen en ziekenhuizen, die in een zo kort mogelijk tijdsparre verkocht kunnen worden,

- en wat maximaal verhoogd kan worden aan belastingen, qua omvang en diversiteit ... zonder een revolutie en/of burgeroorlog uit te lokken.

Onze dierenrechten-vrienden zouden dit experiment “wreed en onmenselijk” noemen. Ze zouden het als hun morele plicht opvatten om het experiment te stoppen als het honden en katten zou betreffen. De arbeiders – vooral de Italiaanse en Spaanse – moeten zich bij de Grieken aansluiten om dit Europa-brede experiment te verhinderen, want ook zij zijn proefkonijn, zoals ze zouden moeten weten. Echter, hoewel Merkel, Monti, Samaras en Rajoy elkaar bijna dagelijks ontmoeten om de resultaten van hun experiment in kaart te brengen en de volgende stap voor te bereiden, is er geen sprake van voortdurende gezamenlijke bijeenkomsten of vergaderingen van vakbonden, sociale bewegingen en organisatie van schuldenaren om tegenstrategieën en – plannen te ontwikkelen. Dit gebrek aan coördinatie en solidariteit is doorslaggevend voor de zwakte in de strijd om de schulden.

In deze voordracht over de crisis zal ik de volgende vragen beantwoorden teneinde duidelijker over de noodzaak van coördinatie na te kunnen denken. Want ik geloof niet dat deze crisis simpelweg door overproductie of een wanverhou-

ding tussen productiesectoren is ontstaan, d.w.z. het gevolg van de normale functioneringswijze van de kapitalistische machinerie en dat het daarom van voorbijgaande aard is, maar dat deze crisis een gepland experiment is (waarvan het doel de oorspronkelijke accumulatie van een nieuw type mens is).

- I. Waarom wordt dit experiment uitgevoerd?
- II. Hoe wordt het uitgevoerd?
- III. Wat kan er worden gedaan om het tegen te houden?
- IV. Wat gebeurt er als het niet verhinderd kan worden?

I. WAAROM WORDT DIT EXPERIMENT UITGEVOERD?

Dit experiment vindt plaats omdat door sociale strijd en de klassenstrijd in Europa in de vorige eeuw de uitbuitingsgraad en de winstmarges voor de kapitalisten in het Europa van de 21e eeuw te veel gedaald zijn. De invoering van de euro 10 jaar geleden, die de stijging van de winstgevendheid van het Europese kapitaal (d.w.z. van het in Europa ingezette kapitaal) ten doel had, was een grote teleurstelling voor de kapitalisten, omdat dit experiment mislukt is. De manipulatie van valuta en de verlaging van de “transactiekosten”, die door de invoering van de euro mogelijk werden gemaakt, waren niet in staat om de structuren te bestrijden die door de arbeiders, d.m.v. vele stakingen en demonstraties en zelfs oorlog, waren opgebouwd om hun levens te verlengen, veiliger en minder risicovol te maken (en de winsten van de bazen te verlagen).

Opdat het Europese kapitalisme in deze periode van globalisering overleven kan, moeten de lonen verlaagd worden en het staats eigendom geprivatiseerd – i.p.v. gemeengoed te worden – en de door de arbeiders voor noodgevallen opgespaarde rijkdom moet via belastingen afgevoerd

worden om de staatsschulden te betalen die om de bank-faillissementen te voorkomen zijn ontstaan! Alle arbeiders – in de industrie of de dienstensector, vakbekwaam of ongeschoold, met of zonder papieren, materieel en immaterieel – moeten er toe gedwongen worden om van hun eisen af te zien en het minimum (met dank) te accepteren! Natuurlijk is dit crisisexperiment een wanhopige zet van de kapitalisten. Het succes hangt echter van de een-voor-een behandeling van elk land en elke arbeidersklasse af en of ze zo veel mogelijk gescheiden kunnen worden.

II. HOE VINDT DIT EXPERIMENT PLAATS?

Als we kijken naar de bijeenkomsten van de “troika” in Brussel (waar vertegenwoordigers van het IMF, de Europese Commissie en de Europese Centrale Bank elkaar ontmoeten) dan krijgen we vaak het gevoel dat ze volgens een bepaalde choreografie verlopen. Dat gevoel bedriegt niet, want er zijn al vele van deze structurele aanpassingsprogramma’s geweest, te beginnen met de voormalige gekoloniseerde wereld van begin jaren ’80. Met structurele aanpassingsprogramma’s bedoel ik die programma’s (vaak aangeduid als “leenvoorwaarden”) die aan regeringen opgelegd werden om voor de kredieten van diverse internationale geldschietters in aanmerking te komen. In de regel kwamen deze programma’s neer op massaontslagen van overheids personeel, privatisering van staats eigendom en de verlaging van overheidsuitgaven (gezondheidszorg, onderwijs, sociale voorzieningen) die de reproductie van de arbeidersklasse dienen. Sociaal-wetenschappers van het IMF en de Wereldbank hebben een groot aantal van deze structurele aanpassingsprogramma’s onderzocht die aan tientallen landen in de jaren ’80 tot ver in de jaren ’90 waren opgelegd. Eind jaren ’90 trokken de verantwoordelijken voor deze experimenten de conclusie dat het begrip “structurele aanpassing” door mensen op de hele

“aangepaste” wereld zo zeer gehaat werd, dat ze de naam van het programma veranderden in “Strategiedocumenten voor Armoedebestrijding” (Poverty Reduction Strategy Papers – PRSP). Deze “documenten” zouden door regeringsfunctionarissen van de betreffende landen geschreven moeten worden die kredieten van het IMF en/of de Wereldbank willen krijgen. Het Fonds en de Bank zouden deze documenten moeten controleren en vaststellen of ze laten zien hoe de leningen gebruikt zouden moeten worden om de “armoede te reduceren”, d.w.z. of ze de instituten van een betrouwbaar kapitalistisch land versterken (daarbij uiteraard inbegrepen de vergroting van de militaire en politieke uitgaven). Deze documenten zouden de “eigen verantwoordelijkheid” van de kant van de “stakeholder” (waaronder regeringsfunctionarissen, afzonderlijke kapitalisten en de “civil society” = NGO’s) moeten creëren voor de (laten we ze nog steeds maar zo noemen) structurele aanpassingsprogramma’s en hun neoliberale remedies.

We moeten ons echter realiseren dat, hoewel

tientallen regeringen verdragen voor leningen van de Wereldbank en het IMF ondertekend hebben, deze regeringen de leenvoorwaarden niet zonder meer doorgevoerd hebben. Enerzijds omdat ze – hoewel ze het wel wilden – dat vanwege enorme oppositie niet konden (bijv. in het Irak van Saddam waar eind jaren ’80 de veteranen van de Irak-Iran-oorlog weigerden de bezuinigingsprogramma’s te accepteren, wat leidde tot de eerste Golfoorlog) of omdat de toenmalige regeringsleider alleen maar van plan was om het Fonds en de Bank te bedriegen (bijv. Samuel K. Doe, de president van Liberia, die representanten van de Wereldbank binnenhaalde om de staatsbegroting te controleren terwijl hij hen tegelijkertijd statistische “feiten” voorschotelde die door handlangers van Doe in de regering vervalst waren om zo nog meer kredieten te verantwoorden. Toen het bedrog uiteindelijk ontdekt werd besloot de Amerikaanse regering in de jaren ’80 om Charles Taylor t.t.v. de Liberiaanse burgeroorlog te steunen).

Deze structurele aanpassingsexperimenten zouden op zichzelf een eigen gedetailleerde geschied-

schrijving vereisen, omdat ze (direct of indirect) tot de dood van miljoenen mensen hebben geleid. Deze programma's met hun klinisch klinkende namen zijn inderdaad moorddadig. De doden waren het directe gevolg van de beëindiging van de subsidiëring van de basale voedselrantsoenen of het stopzetten van de zowel curatieve als preventieve gratis gezondheidszorg (zo leidden de structurele aanpassingsprogramma's tot het einde van de uitgaven ter bestrijding van malaria in Afrika ten zuiden van de Sahara, wat leidde tot miljoenen meer doden). Indirect waren de doden het gevolg van burgeroorlogen die door de "op maximale ontginning van grondstoffen" gebaseerde politiek van de Wereldbank uitgelokt werden. Een politiek die buitenlandse investeringen in grondstof ontginning industrieën tot hét middel maakte voor de groei van het bruto binnenlands product.

Waarom het grote experiment hier in Griekenland plaatsvindt ligt – misschien – daar aan dat de Europese (en in dit geval de Griekse) arbeiders niet werkelijk kunnen geloven dat dit hen overkomt. Want toen de structurele aanpassingsprogramma's aan de Afrikanen, Zuid-Amerikanen en Aziaten werd opgedrongen, maakten Europese en Noord-Amerikaanse arbeiders (m.u.v. de wijd verbreide maar politiek beperkte beweging van antiglobalisten) zich geen zorgen. Voor zover ze de tijd namen om ze überhaupt op te merken. "Dat was weggelegd voor mensen met een donkere huidskleur" hebben ze misschien gedacht, er van uitgaande dat zulk beleid niet op hen zou worden toegepast! Daarom wordt de huidige reactie op de invoering van de structurele aanpassingsprogramma's in Europa (vooral in Griekenland) gekenmerkt door afschuw.

In mijn ogen lijkt deze reactie inderdaad op de afschuw die Hitler en de nazi's bij de Europese arbeiders losmaakte. Aimé Césaire, de grote communistische dichter en politicus uit Martini-

que, analyseerde deze afschuw in de jaren '50 met groot inzicht (zie zijn *Discourse on Colonialism*). Hij was van mening dat dit afgrijzen berustte op het feit dat Hitler en de nazi's in Europa tactieken en ideologieën inzetten, die Europese kapitalisten en kolonialisten in de regel tegen de gekolonialiseerde volkeren hadden gebruikt. De politiek van koning Leopold van België leidde eind 19e eeuw bijvoorbeeld tot de dood van vier tot zes miljoen Congolezen. Welke parallel kan – naast de verschillen in detail – tussen deze kampen, waar de geïnterneerden zich dood moesten werken (ik weiger het begrip "genocide" te gebruiken, alsof het probleem in Congo iets met Congoleze genen te maken zou hebben!) en Auschwitz getrokken worden? Met andere aspecten van de koloniale overheersing kunnen m.b.t. de nazi's dezelfde vergelijkingen getrokken worden. Bijvoorbeeld de in bezit name en afgrensdeling van grote gebieden per decreet nadat de inheemse bevolking naar het achterland was verdreven en massale sterfte door ziekte en honger. Wat – naast de verschillen in detail – onderscheidt deze koloniale grond-politiek van de nationaal-socialistische Lebensraum-politiek, de "zuivering" van grote delen van het veroverde territorium als voorbereiding op de komst van Duitse neo-boeren in de glorierijke na-oorlogse toekomst?

Dat was het afschuwelijke aan Hitler en dat is het afschuwelijke aan Merkel: de structurele aanpassingsprogramma's die gebruikt werden om de economieën en de mensen in de zgn. onderontwikkelde landen in de jaren '80, '90 en 2000 aan te vallen en te transformeren, zijn uiteindelijk teruggekeerd – de medeburgers van de structurele aanpassers worden nu zelf structureel aangepast. Daarom is er zoveel woede en ongekende angst, want dit zou eigenlijk niet mogen gebeuren ... per slot van rekening traden de Grieken toe tot de EU om als mensen behandeld te worden, d.w.z anders als Afrikanen, Latijns-Amerikanen of Aziaten! De Grieken leren nu in

feite dat de prijs voor medeplichtigheid aan racisme er onvermijdelijk toe leidt dat het racisme zich tegen je zelf keert! Dat is een simpel voorbeeld van het befaamde dialectische principe: “Wie zaait zal oogsten.”

III. WAT KAN ER GEDAAN WORDEN OM HET GROTE EXPERIMENT TE VERHINDEREN?

Hoewel nationale pogingen om de structurele aanpassingsmaatregelen te stoppen in het verleden niet veel hebben opgeleverd, lijkt de politieke wil om in te grijpen en het experiment te stoppen in Europa momenteel in handen van nationalistes te liggen. Er is een nationalisme van rechts en een nationalisme van links. In Griekenland populariseren de rechtse tegenstanders van de structurele aanpassingen hun inspanningen onder het motto “Alleen voor Grieken”. In de praktijk organiseren ze racistische pogroms (vooral in Athene), regelmatig gearrangeerd door de politie. Deze rechtse nationalistes (de nazistische “Gouden Dageraad” in Griekenland) en enkele regionalisten (zoals de “Lega Nord” in Italië) lijken in de ogen van velen (vooral te midden van massawerkloosheid, toenemende armoede en het massale bankroet van kleine ondernemingen) in staat te zijn om op de politieke en economische problemen te reageren. Natuurlijk is het niet moeilijk om deze fascistische provocaties empirisch te weerleggen, omdat men onmogelijk kan claimen dat de migranten de oorzaak zijn van de Europese staatstekorten, de verliezen van de grote banken of de werkloosheid onder Griekse, Spaanse of Italiaanse staatsburgers.

Linkse nationalistes (met een keynesiaanse overtuiging) zullen niet tegen migranten argumenteren, maar het gebrek aan autonomie van de Griekse regering m.b.t. de macro-economische politiek als oorzaak van de crisis beschouwen. Net als de rechtse “extremisten” pleiten ze voor het verlaten van de Eurozone, maar in hun ge-

val bestaat het antwoord uit fiscaal beleid waarmee werkloosheid en het gebrek aan effectieve vraag kan worden aangepakt. Maar zo’n “keynesianisme-in-één-land”-aanpak is theoretisch problematisch omdat het huidige Griekenland geen autarkische economie is ergens in het universum. Het zou externe bondgenoten nodig hebben, zowel in defensieve zin alsmede als medestander, om de resolute bemoeienissen van machtige overheden en instanties (bijv. van de Troika) het hoofd te kunnen bieden, die de nationale maatregelen in het geval van het niet nakomen van betalingsverplichtingen trachten te verhinderen.

Als we willen weten hoe we de structurele aanpassers werkelijk kunnen raken, dan moeten we luisteren naar hun grootste angst, en dat is een kartel van schuldenaren. Want de terugbetaling van schulden hangt af van de isolering van schuldenaren en of het lukt ze een gevoel van morele schaamte en praktische kwetsbaarheid op te dringen. Zodra de schuldenaren verenigd zijn, kunnen ze “de rollen omdraaien” en zich bevrijden. De solidariteit van schuldenaren is een pad naar bevrijding, want schuld is niet simpelweg een manier voor schuldeisers om rijk te worden, maar in de wereld van het hedendaagse kapitalisme ook een manier om het gedrag van individuen, samenlevingen en regeringen te controleren. Het verlangen om van de schulden af te komen heeft niet enkel de vergroting van het beschikbare inkomen tot doel, maar is het verlangen om jezelf te bevrijden van de controle van de schuldeisers!

Een belangrijke ervaring van een succesvolle reactie op structurele aanpassingsprogramma’s waar we getuige van zijn geweest is het Zuid-Amerika van de afgelopen 15 jaar. Die was geworteld in de campagnes tegen schuldeisers van de sociale bewegingen aldaar, die uiteindelijk in de regeringen van Chavez, Lula, Morales en Kirchner tot officiële politiek zijn geworden en de regeringen in staat stelden om aan de greep van

de eisen van de structurele aanpassingsprogramma's van het IMF en de Wereldbank te ontsnappen en een nieuw soort sociaal hervormingskapitalisme te beginnen (volgens velen het "socialisme van de 21ste eeuw"). De communicatie en de coördinatie tussen deze bewegingen en de door hen onder druk gezette regeringen, ging over grenzen heen, vaak op basis van hun inheemse samenstelling.

Het probleem aan dit voorbeeld is natuurlijk de staatsvorm en de vaak problematische oplossingen. Maar dat doet niets af aan de werkelijke les, dat alleen door internationale samenwerking van de arbeiders de macht kan worden verkregen om aan het isolement in de eigen schuld te ontkomen. Daarom heeft het de hoogste prioriteit dat de Grieken niet geïsoleerd blijven en op z'n minst de coördinatie zoeken met Europese, in het bijzonder Italiaanse en Spaanse, arbeidersorganisaties.

IV. WAT GEBEURT ER ALS HET EXPERIMENT NIET VERHINDERD KAN WORDEN?

Er is een traditie in de wetenschapsfilosofie die het experiment niet als een objectief middel ziet om theorieën te toetsen, maar – om een metafoor van Francis Bacon te gebruiken – als een manier om de natuur (en de maatschappij) te "pijnigen" met als doel om de gewenste resultaten voor de proefnemers te produceren. In een verdere ontwikkeling van dit concept merkt Giambattista Vico, in een anti-Cartesiaans moment, op dat "we slechts dat weten, wat we maken". Op dezelfde wijze zijn we ook getuige van een groot experiment in de productie van een nieuwe neoliberale mensheid d.m.v. de crisis. Zal de neoliberale visie op wat het betekent om een mens te zijn voor de komende 50 jaar definitief vorm krijgen?

Een beslissende nederlaag van de strijd van de

arbeidersklasse in dit tijdperk zal niet enkel een enorme hoeveelheid persoonlijk leed met zich meebrengen, maar ook het collectieve verlies van al datgene wat eens als het resultaat van de arbeidersstrijd van de afgelopen anderhalve eeuw werd beschouwd. D.w.z. het einde van de "voortgang" vanuit een proletarisch perspectief. Een nederlaag in Griekenland zal op de hele wereld afstralen en de strijd van de arbeiders overal ondermijnen. Marx betoogde dat de waarde van de arbeidskracht een "moreel en historisch element" bevatte, d.w.z. dat het niet door een fysiologische grootte zoals het aantal verbruikte calorieën per dag gedefinieerd is. Een nederlaag in de strijd om het behoud van de waarde van de arbeidskracht in de dimensies zoals we ze in Griekenland in de laatste twee jaar meemaken, zal diepgaande devaluerende gevolgen hebben. Niet alleen op de lonen maar ook op dat wat "waarde" en "arbeidskracht" en menselijkheid zal betekenen op de hele planeet. Ze zal het dubbelzijdige aspect van de slogan "Wij zijn allemaal Grieken" aan het licht brengen.

Kunnen we elkaar uit de kooien van het kapitaal bevrijden?

E-Mail: caffentz@usm.maine.edu

(George Caffentzis is politiek filosoof (specialisme: geld) en autonoom-marxist. Hij is oprichter van het Midnight Notes Collective (1978) waar ook Silvia Federici deel van uitmaakt. <http://www.midnightnotes.org> . George is al decennia lang actief in verschillende bewegingen. In de jaren '60 werd hij al opgepakt tijdens sit-ins t.t.v. de burgerrechten-beweging. Hij heeft tientallen publicaties op zijn naam staan en is als professor verbonden aan de University of Southern Maine.)

ZIJ-INGANG (6)

Ook in deze Hydra kijken we terug in ruimte en tijd, en wel naar het Boskoop van de Jaren tachtig. De Jaren tachtig van de Woelrat, waar later Macula (Boskoop), drukkerij De Bijstand (Blauwe Aanslag, Den Haag) en Arena (Amsterdam) uit voortkwamen. Ook het Boskoop van het Kronstadt Kollektief, uitgever van de eerste vertaling in het Nederlands van werk van Toni Negri (Krisis van de Staat, 1985), en waar naast de Groene Boskoper, “Krities blad voor Boskoop”, de Gifgroene Boskoper een stem van radicaal-links vormde. Over dat Boskoop en nog veel meer een bijdrage in deze Hydra van de hand van Ron Blom.

In een eerder nummer hebben we al aangegeven wat volgens ons het belang is van geschiedschrijving: te laten zien dat het hedendaagse niet de logische uitkomst is van ontwikkelen die eerder plaats vonden, alsof ere en rechte lijn is te trekken naar de toekomst, maar het onzekere resultaat van politieke strijd. Niet dat ‘Boskoop’ de loop der geschiedenis had kunnen veranderen, maar ‘Boskoop’ kan wel gebruikt worden om contestatie te laten zien, om zichtbaar te maken hoe ook, of zelfs juist, op het micro-niveau politieke strijd gaande was. Immers, een rechtvaardige samenleving komt niet van boven, maar is het resultaat van strijd onderop. En zo kunnen we ‘Boskoop’ ook weer vervangen door andere plaatsen: Wormer, Appelscha, Nijmegen, Eindhoven of Eede-Aardenburg.

We kijken terug om ook weer vooruit te kijken. Het terugkijken gaat immers ook om verbeelding, een verbeelding die tijd en plaats gebonden is, maar het is niet alleen dat we met de kennis van nu, maar ook met kennis over toen tot een betere positionering van ons zelf kunnen komen. Het schrijven van geschiedenis is echter een taak die ons zelf toevalt. In de dominante geschiedschrijving komen wellicht de grote krakersrellen als een voetnoot om de hoek kijken, en wellicht enkele spectaculaire acties uit de Jaren tachtig, ingekaderd als protesten aan de randen van de ontwikkeling van de modern samenleving. Meer dan dat verbeelde ‘de beweging van tachtig’ een andere manier van wonen, werken en leven, en als zodanig een andere moderniteit.

Niet alles kan natuurlijk in het artikel over Boskoop verteld worden. Onze hoop is, en dit is tevens een uitnodiging, dat we in de komende nummers aandacht kunnen blijven schenken aan de geschiedenis van verzet en creatie, aan de vele geschiedenissen hiervan.

**DE BRON
WAARUIT WE
DRONKEN**

**Radicaal-links
tijdens de
tachtiger jaren in de
Boskoopse
polder**

~
Ron Blom

DE ROLL-BACK

Het is inmiddels al weer enkele jaren dat ik op de anarchistische Pinksterlanddagen een lezing verzorg in de vroege uurtjes op de zondagmorgen. Daarna volgt, ik zou bijna willen zeggen, traditiegetrouw Arie Hazekamp, de chroniqueur van deze jaarlijkse samenkomsten. Het zijn over het algemeen historische inleidingen, die niet meteen praktische of politieke consequenties hebben. Toch is mijn overtuiging, en die is in de loop van de jaren alleen maar sterker geworden, dat dit de beweging verder kan helpen. Want wie het verleden niet kent, gaat het heden weerloos tegemoet.

Onder de beweging versta ik dan alle radicaal humanistische, anarchistische, revolutionair-socialistische krachten, die streven naar een fundamenteel andere maatschappij gebaseerd op gelijkwaardigheid, solidariteit en vrijheid. Die beweging staat onder druk van de culturele, economische en politieke contrarevolutie aangevuurd door populistische radicaal-rechtse stromingen als de PVV in Nederland, maar die ook in de rest van Europa het initiatief hebben genomen.

Met terugwerkende kracht proberen dit soort reactionaire stromingen het progressieve gedachtegoed uit het verleden en de strijd die daarvoor is gevoerd, af te breken en weg te schrijven uit de geschiedenis. Het is een moderne hedendaagse variant van de anticomunistische roll-back politiek. We zouden te tolerant geweest zijn, het socialisme eindigt altijd in de Goelag archipel, natuurbehoud en -beheer, cultuur...het zijn allemaal linkse hobby's. Het is opvallend dat in het huidige tijdsgewricht van de zogenaamd bedreigde judeo-christelijke beschaving maar zeer zelden naar positieve kenmerken van diezelfde traditie wordt verwezen. Slechts de vrijheid van meningsuiting, wordt uitermate selectief aangehaald, vooral als de verordonnerde plicht om te kwetsen.

Het is vanuit deze gedachten dat ik van mening ben dat we onze eigen geschiedenis moeten proberen te begrijpen, verwerken en het beste ervan gebruiken voor de realisatie van die andere betere, samenleving. Zoals in het programma aangekondigd staat, wilde ik vandaag stilstaan bij mijn eigen vormende jaren. Niet uit nostalgische overwegingen, maar om te begrijpen. Ik zal daarbij vooral ingaan op het samenspel tussen lokale tradities en de landelijke sociale bewegingen.

INTRODUCTIE

Het boomkwekerijdorp Boskoop vormde in de tachtiger jaren van de vorige eeuw een interessante biotoop van radicaal-linkse jongeren. Het CDA en zijn voorlopers, maar ook de GPV vormden hier de hegemoniale politieke krachten. De PvdA werd in Boskoop beschouwd als een onwelkom importproduct van Haagse ambtenarij. De sociaal-democraten werkten hier noodgedwongen samen met organisaties als de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), en ook PPR en D66, in een electoraal politiek blok onder de futuristische naam Boskoop 2000. Kennelijk hadden men er zelf ook niet veel vertrouwen in om op korte termijn een potje te breken in dit godvrezende dorp. Toch zou dit weldra veranderen.

De lokale sociaal-democraten werden door de conservatieve krachten naar links gedrukt. De radicaal-linkse pacifistische socialistische van de PSP waren over het algemeen jong en legden een grote mate van spectaculaire activiteiten aan de dag. Kraak(acties) tegen de woningnood, vele discussieavonden met bijvoorbeeld Fred van der Spek, en grootse 1-meibijeenkomsten waar een paar honderd mensen op af kwamen. Er verscheen een magazine onder de titel *De Groene Boskoper*, een knipoog naar de Amsterdamse oudere zus. Door de aanwezigheid van de middelbare en hogere tuinbouwschool was er een zeer actieve, kritische studentenpopulatie, ter plekke aangeduid als 'tuinbouwgaiten'. Daarnaast was er een groep lokale jongeren die samenwerkten

onder de naam ‘Open uw Huis’. Beide groepen leverden een basis voor een links-radical politiek. In de rechtse dorpskrant *De Boskoopse Courant* werd gesproken dat Piet Reckman – radicaal politiek activist en alternatieve docent aan de Sociale Academie De Horst in Driebergen - nu vanuit Boskoop ageerde. Eén van de docenten van de Boskoopse tuinbouwschool – Lex Spaans - zat enkele jaren als PSP-er voor Boskoop 2000 in de gemeenteraad en groeide later ook uit tot een bekend gezicht van de Nederlandse flikkerbeweging. Samen met enkele PSP-kornuiten (allen afkomstig van de tuinbouwschool) startte hij een coöperatieve drukkerij-uitgeverij onder de veelzeggende naam ‘De Woelrat’: een zeer schadelijk knaagdiertje. De suggestie dat de naam Woelrat afgeleid was van een van de geliefden van Gerard Reve was niet geheel onbegrijpelijk omdat De Woelrat als uitgeverij later nogal wat homoseksuelen gerichte boeken en pamfletten uitgaf.

SUBVERSIEF GEWROET

Gewroet in de bodem was de bedaarde en vaak godvruchtige Boskopers een gruwel. Van hieruit ontwikkelde zich een heel netwerk van acties en initiatieven op het gebied van kraken, solidariteitsacties met de Derde Wereld, antifascisme en een eigen linkse uitgeverij en boekhandel respectievelijk getiteld ‘Het Kronstadt Kollektief’ en ‘De Vijfde Kolonne’. Vooral bij de laatste boekwinkelnaam – in de praktijk meer een sociaal centrum - werd het gevoel van buitenstaanders nog eens extra benadrukt.

Toch slaagden deze subversievelingen er in om onder de geschetste specifieke omstandigheden voor een aantal jaren hun stempel te drukken op het dorpje aan de Gouwe. Nog sterker, van hieruit ontstonden er diverse vergelijkbare initiatieven in het nabije Waddinxveen en Gouda. Het is mijn bescheiden mening dat het de moeite waard is om een rondgang te maken door deze

lokale sociale geschiedenis. Niet in de laatste plaats, omdat verscheidene van de hoofdrolspelers die uit deze bron dronken tot op de dag van vandaag actief zijn. Hun territorium mag dan veranderd zijn, hun gretigheid om te strijden voor een andere wereld is gelukkig in vele gevallen nog springlevend.

ONKRUIT

Vanzelfsprekend zal ik enkele van de opvallende en spraakmakende voorbeelden er uit lichten. Ik heb dan ook niet de pretentie om volledig te zijn. Ik zal dat doen aan de hand van de drukkerij/uitgeverij De Woelrat, toch min of meer het epicentrum van de koortsachtige activiteiten in Boskoop. Hierbij zal ik gebruik maken van de *input* die ik heb gekregen van andere medespeleers uit die tijd, die ik op de hoogte heb gebracht van mijn plannen met betrekking tot deze lezing. Opvallend daarbij is dat zij soms zaken noemden die mij volledig verrasten of die ik al weer vergeten was. Zoals de door Jacqueline en Arjen Knijff gememoreerde actie rond de eerste ‘van Dam’ oftewel HAT eenheden (Huizen voor Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens genoemd naar staatssecretaris Marcel van Dam) die in Boskoop gebouwd werden. Wethouder Trijntje Stellingwerf en staatssecretaris Gerrit Brokx van Volkshuisvesting, werden bij de feestelijke oplevering ervan geconfronteerd met een symbolische kraak van een gebouw tegenover het gemeentehuis.

Ik wist natuurlijk van Willy dat die zich interesseerde voor het totaalweigeren en via een postbus contact had gelegd met antimilitaristen van Onkruid in Zoetermeer die opereerde onder het welsprekende motto ‘Eerste Hulp Bij Oproepen’ (EHBO). Zij hielden zich voornamelijk bezig met antimilitaristische voorlichting op scholen en ondersteunden een pas opgepakte totaalweigeraar. Voorlichting op scholen met betrekking tot de dienstplicht, maar ook rond de vakbeweging was toen trouwens heel vanzelfsprekend. Ook in Boskoop was er een groep actief onder de naam Onkruid. Ze, waaronder ik, protesteerden bij een plaatselijke zwarte kousenkerk, waar vrede werd gepredikt terwijl de derde wereldoorlog aanstaande was. Zoiets las hij, Willy, in het dorpsblad. Al eerder verschenen er posters in het dorp, bijvoorbeeld tegen de munitietreinen. Voor radicaliserende Willy was het een geschenk uit de hemel. Op de een of andere manier had hij het vermoeden dat ze in een pand in de Nieuwstraat moesten zitten. Op een dag had hij letterlijk de stoute schoenen aangetrokken en was hij op dat adres naar binnen gestapt bij wat drukkerij/uitgeverij de Woelrat bleek te zijn, met de vraag: “Zit hier Onkruid?” Vreemde vraag trouwens in een boomkwekersdorp...

DE WOELRAT

‘C.V. De Woelrat’ bleek een coöperatieve drukkerij en uitgeverij te zijn, gestart door Arjen Knijff, Hans de Bruin, Lex Spaans en Gerrit Middelbeek. Het was mij volstrekt onduidelijk wat een coöperatie was. Dit functioneerde heus heel anders dan die andere bedrijven die ik kende. En gelek in opzet zeker niet op de boomkwekerij waar ik in mijn vrije tijd een zakeentje verdiende. Deze kweker en zelf verklaarde vrije jongen daagde me tijdens de schaft graag uit door de dikke zaterdaguitgave van *De Telegraaf* voor zich uit te spreiden en zijn net in chocolaletters en hapklare brokken aangegeven frases provocerend aan mij voor te leggen. Als ik hem

dan stevig en deskundig van repliek diende, trachtte hij me te overrompelen met de waarschuwing dat men mij de ‘rooie van Boskoop’ noemde. Daarbij doelde hij niet op de bekende plaatselijke appelsoort. Het hoeft geen verder betoog dat dit mij eerder aanmoedigde dan weerhield van links engagement.

Vele jaren later hoorde ik dat hij gepakt was voor de illegale teelt van wiet in zijn kas. Dat verbaasde mij natuurlijk wel enigszins, want drugs hoorde net als buitenlanders en werklozen tot de categorie waar hij tijdens de schaft zijn afschuw over pleegde uit te spreken. Hij schakelde de landelijke vermaarde advocaat Spong in om hem bij te staan.

BROEDPLAATS

Maar goed, terug naar De Woelrat. De eerste keer dat ik hier naar binnen wandelde was in

verband met een ledenvergadering van de PSP. De afdeling bleek te bestaan uit radicale jonge boomkwekers, studenten, pacifisten, antiautoritaire anarchisten, flikkeractivisten en feministen. Na de ordelijk verlopen ledenvergadering (onze afdeling behoorde overigens landelijk steevast tot de linkervleugel) was er altijd nog tijd en discussiestof over om naar het café te gaan. Of we verspreidden aan de vooravond van Koninginnedag anti-monarchistische kaarten van Albert Hahn 'Socialisten vieren geen Koninginnedag!'. Deze waren dan zojuist in het holst van de nacht van de drukpers gerold. Ook staat me nog bij een inspirerende lezing door de radicale socialist Fred van der Spek over als ik het wel heb de NAVO.

De Woelrat fungeerde als een broedplaats vanwaar allerlei initiatieven werden genomen. Er liepen lijnen naar de plaatselijke, door Hans de Bruin gerunde progressieve filmclub, dat bijvoorbeeld *Metropolis* vertoonde van Fritz Lang.

Met de opkomst in de tachtiger jaren van de Centruumpartij van Hans Janmaat besloten we net als elders in den lande ook hier een comité op te richten: het Boskoops Anti-Fascisme Komitee

(BAFK). De kransleggingen op 5 mei door radicale antifascisten schuurde nogal met die van de conservatieven, zoals Joost zich weet te herinneren. Ook waren we betrokken bij een 'mislukte' antifascisme tentoonstelling in de plaatselijke bibliotheek, omdat het bestuur vond dat fascisme ophield na de Tweede Wereldoorlog. In het jongerencentrum De Tunnel organiseerden we een festival tegen extreemrechts, waarbij goede vriend Jan Blom (geen familie), namens het COC in het forum zat en een lans brak voor vrouwenrechten.

PSP-AFDELING

De afdeling van de PSP in Boskoop was landelijk gezien een relatief grote afdeling met zo'n 25 leden en vormde een belangrijke politieke schakel tussen allerlei activiteiten omdat de meeste leden ook in andere groepen actief waren. Het pandje van De Woelrat fungeerde tevens als een soort afdelingskantoor van de PSP. Ook anderen konden daar vergaderen. De afdeling organiseerde scholingsavonden om het theoretisch kader van de afdeling te versterken.

Fred van der Spek (staand) tijdens een bijeenkomst van de Boskoopse PSP

De PSP-afdeling was tamelijk strak georganiseerd. Op ledenvergaderingen kwamen vrijwel alle leden en daar werden ook de vergaderingen voorbereid van het samenwerkingsverband Boskoop 2000. Ook die vergaderingen werden door de meeste leden van de PSP (verplicht) bezocht en door het hanteren van een strakke stemdiscipline (die werd voorbereid op de eigen PSP-vergaderingen) wist de PSP een sterk polariserend links stempel te drukken op Boskoop 2000, wat met name binnen de PvdA nogal wat irritaties leidde.

Met Lex Spaans en later ook nog Gerard Houterman had de PSP een gemeenteraadslid, wat voor zo'n klein christelijk dorp zeer opmerkelijk genoemd mag worden. Nog steeds haalt GroenLinks in Boskoop overigens nog twee raadszetels!!

DE GROENE BOSKOPER

Veel van wat daar in De Woelrat van de persen kwam las ik. Bovendien merkte ik dat daar van tevoren intensief over gesproken werd. Het was tenslotte een coöperatie en men drukte vrijwel uitsluitend waar men ideologisch achter stond: *De Poolse weg naar Solidarnosc*; vertaalde artikelen van Michel Foucault; het dadaïstische *Papua Punk* met voorwoord van Diana Ozon aangeprezen met 'wordt Ambonees'; diverse anarchistische uitgaven en nog veel meer.

Heel belangrijk was het drukken van het al eerder genoemde blad *De Groene Boskoper*. Het was een luis in de pels in de tot dan door het rechts-conservatieve blad *De Boskoopse Courant* gedomineerde Boskoop. Een jaar lang werd het links kritische blad *De Groene Boskoper* gratis huis-aan-huis bezorgd door vele vrijwilligers (die het ook financierden). Later verscheen het blad in een kleinere oplage (abonnementen en losse verkoop), maar wist zich politiek toch wel op de voorgrond te zetten door als spreekbuis te funge-

ren voor o.a. Boskoop 2000. De status van het blad was zo serieus dat zelfs raadsleden van de VVD en het CDA en ook de burgemeester zich lieten interviewen. Het blad vormde op deze manier een belangrijke politieke schakel binnen de diverse linkse groepen in Boskoop.

De Groene Boskoper schijnt later zelfs nog opgevolgd te zijn door *De Gifgroene*.

ARBEIDERSZELFBESTUUR

De Coöperatieve Verenigingsvorm vonden de oprichters van De Woelrat interessanter dan bijvoorbeeld een Vereniging Onder Firma (V.O.F.). De coöperaties stamden nog uit de jaren dat arbeiderszelfbestuur een serieuze discussie was. En binnen De Woelrat waren ze weliswaar met vier oprichters maar ze wilden niet als bazen c.q. ondernemers gezien worden. Het was een ideologische keus. Toen de drukkerij/uitgeverij langzamerhand ook qua omzet wat serieuzer werd en er regelmatig mensen gingen meehelpen met de drukwerkproductie kwam de discussievraag op hoe ze tegen deze hulpjes aan moesten kijken. Met name Arjen en Hans vonden heel principieel dat iedereen die werk verrichtte ook in gelijke mate beloond moest worden, in de winst moest meedelen, al maakten ze helemaal geen winst in die tijd. Het kostte geld. Maar in feite investeerde dus iedereen mee in het bedrijf en daarmee waren de productiemiddelen ook van iedereen. Dat was het standpunt. Ze hebben daar vele malen uitgebreid en langdurig over gediscussieerd, waarbij het meest opmerkelijke was dat in feite iedereen die wel eens meehielp af wilde zien van die rechten. De vraag om gewerkte uren te noteren werd massaal genegeerd. Iedereen vond dat de vier oprichters toch de feitelijke zeggenschap moesten hebben en houden.

Ik heb nog zelfs stage gelopen en daar een mooi informatief verslag over geschreven. De bovengenoemde discussie werd hier in geboekstaafd.

Toen De Woelrat kort na de verhuizing naar Den Haag helemaal uit elkaar klapte, begon Hans met enkele nieuwe mensen in Den Haag een nieuwe drukkerij in de Blauwe Aanslag: actiedrukkerij De Bijstand. Dit werd een stichting. Wijs geworden door de vruchteloze discussie in Boskoop over ons arbeiderszelfbeheer werd toen maar gekozen voor de stichtingsvorm, waarbij niemand meer het eigendom kon claimen van de productiemiddelen.

BEZETTING VOLKEL

Verder waren we als antimilitaristen natuurlijk betrokken bij de acties tegen de kruisraketten en de Neutronenbom. Maar dit beperkte zich niet tot fietsen tegen de N-bom. Hier gingen we verder en probeerden we door te dringen tot de kern. We voerden actie tegen het aanmeren van marineschepen in Gouda. Daarnaast hebben we nog een keer de atletiek- en voetbalvelden van Floreant met immense anti NAVO leuze beschreven, omdat we meenden dat militaire toestellen in het kader van een oefening zouden overvliegen.

Verder herinner ik me aan geheime actie bij vliegbasis Volkel, vooral bekend vanwege de Amerikaanse kernwapens die daar volgens de Nederlandse overheid NIET lagen. We verzamelden met zo'n 150 actievoerders op een plek in het land waar we met busjes bij elkaar kwamen. Vandaar reden we door de bossen naar de militaire basis, knipten het hek door en renden als een gek zo snel mogelijk naar één van de loods. Ofschoon er bewaking was, werden we niet betrap. In de loods schilderden we antimilitaristische leuzen op de wanden, scheurden de pornoaffiches van de muren en sommigen van ons besloten wat luiken te openen, van waarachter enkele Uzi's te voorschijn kwamen. Door kordaat optreden besloten we ze snel terug te leggen, omdat dit tot ongelukken zou kunnen leiden. Nog steeds waren we niet ontdekt. Uiteindelijk beslo-

ten we zelf maar te bellen via één van de toestellen in de loods. Pas toen kwam het Nederlandse leger in actie. Er verschenen LB'ers (luchtmachtbewakers, zoals ik later in mijn diensttijd zou leren) en een enorm aantal marchaussees. Deze hadden allemaal – ik zal dat nooit vergeten – een snor. De enkele vrouwen daaronder zouden er zelfs zomaar een opgeplakt kunnen hebben.

Bedreigend was het allemaal wel. We moesten spitsroeden lopen tussen een haag van met knuppels bewapende militaire politie richting een hondenkennel. Ze hadden onvoldoende celcapaciteit en kennelijk dachten ze ons op deze wijze ook te kunnen intimideren. Het mooie was dat ook nadat we al vele uren waren vastgehouden niemand zijn of haar nam gaf. We mochten niet naar het toilet en kregen geen eten of drinken. Een ongesteld geworden activiste konden we door ons als een groep om haar heen op te stellen enige privacy bieden. Onderwijl kregen we smerige opmerkingen naar ons toegeschreeuwd door de bewakers om ons heen. Uiteindelijk moesten ze ons vrij laten en konden we vanwege de publiciteit een geslaagde actie op ons conto schrijven.

BOYCOT KRUGERRAND

De dagen van de Zuid-Afrikaanse Apartheid liggen al weer een tijdje achter ons. Met de vrijlating van Nelson Mandela in 1990 kwam er een

einde aan de apartheid. Door gezamenlijk actievoeren daar en hier waren we in staat om er een einde aan te maken. Een exemplarische campagne was de actie tegen de verkoop door Nederlandse banken van de Zuid-Afrikaanse gouden Krugerrands. In het najaar van 1984 werd deze campagne gelanceerd door het Komitee Zuidelijk Afrika (KZA). De poster met de tekst 'Stop apartheid – boycot Krugerrand' legde een verband tussen de abominabele arbeidsomstandigheden van de zwarte Zuid-Afrikaanse mijnwerkers en de financiering van de apartheidspolitiek door de handel in de gouden Krugerrand. Er bestond bovendien geen vakbondsvrijheid voor de gouddelvers.

Zo'n tweehonderd plaatselijke comités, maar ook kerkelijke groeperingen, vakbonden, gemeenten, universiteiten en rekeninghouders kregen een belangrijke rol in het bestoken van lokale bankfilialen.

Op lokaal vlak in de regio Boskoop-Waddinxveen-Gouda maakte ik ook deel uit van zo'n groep. Op 5 februari 1985 voerden we als regionale antiracistische groep actie in de Rabobank vestiging in Waddinxveen. Zes van de vijftien activisten hadden zich vastgeketend aan een pilaar in de hal van het bankgebouw. De overigen deelden pamfletten uit. De actievoerders vroegen om een onderhoud met de directeur van de vestiging, maar deze waarschuwde na zijn opkomst snel de rijkspolitie. De actie werd gadeslagen door de burgemeester. Na aankomst in het gebouw ging de grote politiemacht eerst op zoek naar een ijzerzaag om de kettingen waarmee de demonstranten zich hadden geketend door te zagen. Zes van hen werden aangehouden en meegenomen naar het politiebureau wegens huisvredebreuk.

Joost blijkt zich achteraf de bezetting in Waddinxveen nog goed te herinneren. Hij zat met de doorgeknipte ketting in zijn cel, en heeft die met

hulp van anderen na zijn vrijlating in de nachtelijke uren moeten doorzagen. Een hele klus. Overigens werd de aanklacht tegen ons geseponeerd. De directeur wilde geen klacht indienen, uit een gesprek bleek hij ergens wel sympathie met de actievoerders te hebben.

Acties als deze kregen veel publiciteit. In de loop van die februarimaand waren onder druk van de media aandacht de grote landelijke banken om en werd de verkoop overal gestaakt. Door de combinatie van strijd van de zwarte arbeidersklasse en de *township* bewoners in Zuid-Afrika en de solidariteitsbeweging in het buitenland werd een volgende stap gezet richting onttaking van de apartheidspolitiek en de bevrijding van de zwarte massa's.

We trokken er regelmatig op uit met emmer en kwast. Zo werd ik een keer gepakt, omdat we kranten plakten. We wisten dat de plaatselijke Hermandad op de loer lag en toen ze ons aanhielden bleken we tot hun stomme verbazing geen affiches bij ons te dragen. We kregen overigens wel een boete ofschoon we bij het voorkomen van de zaak nog een principiële betoog afstaken over de vrijheid van meningsuiting en zo. Ironisch als we dat afzetten hoe dit thema van vrijheid van meningsuiting tegenwoordig wordt ingezet. Maar goed, we zouden uit de geschiedenis kunnen leren dat radicaal-rechts nooit erg origineel was en graag delen van het gedachtegoed van radicaal-links onteigende en naar eigen believen inzette.

UITZWERMEN

Na enige jaren was het plaatselijk activisme over zijn hoogtepunt heen. Drukkerij/Uitgeverij De Woelrat viel uit elkaar, waarna de coöperatie door twee leden (Lex Spaans en Hans de Bruin) voortgezet werd in het gekraakte Haagse belastingkantoor 'De Blauwe Aanslag' en een ander (Gerrit Middelbeek) ging door als drukkerij Ma-

cula in Boskoop, dat o.a. het *Anti-Militaristisch Tijdschrift (Het AMT)* en *De AS* drukte en ook verantwoordelijk was voor productie van enkele boeken van uitgeverij de Anarchistische Uitgaven uit het Noord-Hollandse Bergen. Een deel van de activisten zwierf uit over in de provincie gelegen grotere plaatsen als Gouda, Leiden, Zoetermeer en Den Haag. Maar ook buiten de provincie, in bijvoorbeeld Wageningen zouden ze zich vestigen. Ze werden daar actief in de kraakbeweging en sommigen speelden een belangrijke rol in het regionale kraak- en autonomenblad *De Zwarte*. Het blad werd in die regio Den Haag/Leiden/Delft/Gouda/Boskoop opgezet om de onderlinge banden te versterken en elkaar bij acties te kunnen ondersteunen, waarbij de oude Boskoop-connectie een belangrijke rol speelde (o.a. Willy, Hans en Arjen waren er direct bij betrokken)

Na een jaar in vaste dienst gewerkt te hebben als boomkweker vond ik het tijd om naar wat anders om te zien. Ik ging naar de Haagse Sociale Academie en verzeilde daar op een opleiding die lang niet zo links meer was als de mare die hierover de ronde deed. Na dit met goed gevolg afgerond te hebben ging ik als antimilitaristisch dienstplichtige het leger in. Wordt actief in de soldatenvakbond VVDM en de Rebel Legergroep, en demonstreerde enige malen in uniform bij antikernwapenmanifestaties. Tot op de dag van vandaag is een deel van die voormalige Boskoopse rebellen nog op een of andere wijze actief. Ongetwijfeld net als ik in hoge mate gevormd door die jaren in het Boomkwekersdorp.

RECLAIMING HISTORY

Ik kom nu aan het slot van mijn inleiding. Mijn bedoeling was om het belang van onze eigen geschiedenis, inderdaad een gekleurde partijdige geschiedenis, nog eens te benadrukken. Een subjectieve geschiedenis van onderop. Dat heb ik eerder gedaan in bijvoorbeeld mijn boek over de

oude Socialistische Partij van Harm Kolthek, die ook gedragen werd door een fiks aantal lokale kartrekkers en activisten. In Boskoop was zoiets eveneens aan de orde. Opvallend is trouwens dat hier in de twintiger en dertiger jaren ook al een afdeling van de Internationale Anti-Militaristische Vereniging (IAMV) actief was. En laten we niet vergeten dat hier – al was het maar voor korte tijd – zelfs de eerste rode burgemeester aantrad. Eerder dus dan in Zaandam waar SDAP'er Klaas ter Laan het burgemeestersambt uitoefende.

Het heeft voor mijzelf in ieder geval geresulteerd in het als arbeidersjongere in contact komen met het socialisme in al zijn varianten, met onbekende en over het algemeen negatief bejegende fenomenen als feminisme en homoseksualiteit. Het heeft me in aanraking gebracht met (sub)cultuur in het algemeen (de hogere en de zogeheten lagere) en met het lezen van boeken. Deze periode in Boskoop vormde een boeiende, stimulerende en prikkelende omgeving. Niet in de laatste plaats, omdat er voor een zoekende jongere altijd ergens een deur openstond om een kop thee met honing te drinken en een boom op te zetten over iets wat je net in de krant of in een boek gelezen had en dacht te begrijpen. Maar je voelde je ook als jochie serieus genomen en vrij om iemand die wat ouder was uit te dagen en mondeling het vuur aan de schenen te leggen. Je ervoer vormen van solidariteit die een glimp boden van de mogelijkheden die de mens in zich heeft. Het is mijn bescheiden mening dat de beweging dat ook hier en nu moet trachten na te streven. Opdat die belangrijke rode draad tussen doel en middelen ook hier in stand blijft. Die andere, betere maatschappij waarnaar we streven en die we hopen te realiseren in de (nabije) toekomst moet ons niet afhouden van het proeven en (be)leven in het hier en nu.

ZIJ-INGANG (7)

We sluiten dit vierde nr. van Hydra af met elf boekbesprekingen. Eén lange en tien korte, verdeeld over twee artikelen. De eerste is een bespreking van het begin 2013 verschenen boek van Michael Löwy, *Herbetovering van de wereld. Romantische wortels van linkse denkers*, door Pieter Lemmens, waarvoor onze grote dank. De tweede is een vertaling van een Utopia-Top-10 door het autonome Italiaanse schrijverscollectief Wu Ming dat in mei 2013 in de Guardian werd gepubliceerd.

Wat beide besprekingen met elkaar gemeen hebben is verlangen: nostalgisch en utopisch verlangen. En beide zullen nodig zijn om een revolutionaire breuk met het heden mogelijk te maken. En om, zoals Pieter Lemmens het zegt, onze eigen revolutionaire verbeelding aan te wakkeren.

De breuk met het heden, daar gaat het om. In ons eerste nummer hebben we gezegd dat we ons subversieve verleden nodig hebben om tegen het heden te kunnen denken. Dwars door de ogenschijnlijk onwrikbare heersende verhoudingen en het schijnbaar onvermijdelijke bestaande heen. We hebben het echter ook nodig om voorbij het heden te denken. Nostalgisch-romantisch en utopisch-revolutionair verlangen staan dan ook met elkaar in verband. Beide zijn, om met Willem Schinkel te spreken, ‘het medium’ waarmee het dystopische heden omsingeld kan en moet worden.

Wat we hier opnieuw zien (zie bijv. Holloway in Hydra nr.2) is de noodzaak om vanuit een ander, niet-lineair maar dialectisch, tijdsbesef te opereren omdat alleen daarbinnen het onmogelijke weer mogelijk kan worden. Omdat daarbinnen verleden, heden en toekomst samenkomen.

Pieter Lemmens stelt aan het eind van zijn bespreking terecht dat in contrast met de ontzettende rijkdom van de revolutionair romantische verbeelding in zowel de negentiende als de twintigste eeuw, de bedroevende - zo niet beschamende - armoede van de huidige utopische verbeeldingskracht schril afsteekt. “Nooit was de politieke verbeelding sterielier dan op het moment. Zelfs de loutere gedachte aan een alternatief voor het kapitalisme, al is het slechts als logische mogelijkheid, lijkt volkomen te zijn uitgedoofd.”

Als tegenhanger haalt Lemmens ten slotte Franco Berardi aan volgens wie het bij de huidige crisis niet alleen en ook niet in de eerste plaats gaat om een financiële en economische crisis, maar vooral om een crisis van de verbeelding - en meer algemeen van het verlangen. “De strijd aangaan met het kapitaal vooronderstelt volgens Berardi tegenwoordig allereerst dat we de taal heroveren op de exploitatie ervan door het kapitaal en haar poëtische kracht revitaliseren, om daarmee onze sensibiliteit en verbeelding te herwinnen. De komende revolutie zal poëtisch zijn of ze zal niet zijn.”

We hebben nog veel meer van dit soort boeken nodig over vergeten dromen en met verbeeldingskrachtige, fantasievolle, creatieve en poëtische taal. Wonderbaarlijke boeken waarvan je nooit meer hersteld na ze te hebben gelezen, zoals het schrijverscollectief Wu Ming zegt (die overigens de curieuze term psychedelisch stalinisme introduceren). We moeten het verlangen naar nieuwe werelden weer cultiveren, Utopia heroveren en elkaar verhalen vertellen die ons een nieuwe werelden en toekomsten binnen leiden. Schrijvers kunnen dat, zegt Wu Ming met een knipoog naar zichzelf, aan het eind van hun Utopia-Top 10 met daarin veel science-fiction en bergbeklimmen. Veel van de titels zijn ook in het Nederlands verschenen maar niet allemaal even makkelijk te vinden. We wensen jullie hoe dan ook veel leesplezier en inspiratie toe.

RECENSIE: MICHAEL LÖWY, HERBETOVERING VAN DE WERELD. ROMANTISCHE WORTELS VAN LINKSE DENKERS

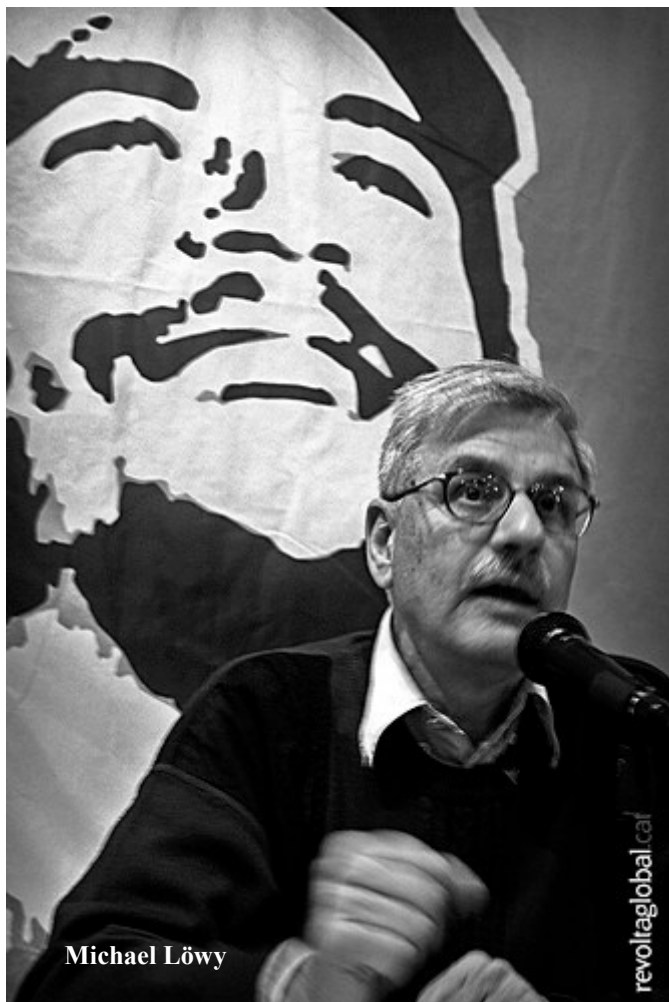
~

Pieter Lemmens

Michael Löwy (1938), van wie in deze bundel een dertiental essays bijeen zijn gebracht over ‘linkse denkers’ met een meer of minder ‘romantische’ inslag, is een in Nederland wellicht nog altijd tamelijk onbekende auteur. Het enige werk van zijn hand dat voor zover ik kan overzien in het Nederlands is vertaald betreft

zijn boek *Marxisme en bevrijdingstheologie* uit 1989, het jaar van de val van de muur (oorspronkelijk verschenen als *Marxisme et théologie de la libération* in datzelfde jaar). 1989 markeerde het voorlopige einde van de revolutionaire geschiedenis van het Marxisme, die zozeer haar stempel heeft gedrukt op de ‘korte twintigste eeuw’ (Hobsbawm), en luidde het tijdperk in van de neoliberale ‘globalisering’, zoals men enkele jaren later in koor de zegetocht van het kapitalisme over de planeet zou gaan noemen. De onbekendheid van een toch zeker niet marginaal te noemen – en bovendien uiterst veelzijdige – auteur als Löwy in ons land zal zeker te maken hebben met de staat van ongenade – en de daarmee gepaard gaande actieve ontkenning – waarin het Marxisme sinds 1989 bij vele, ook zogenaamd ‘linkse’ intellectuelen is gevallen.

Intussen heeft de indertijd ten einde verklaarde geschiedenis weer een nieuwe wending genomen en neemt de belangstelling voor het Marxistische gedachtengoed weer toe. Het werk van Löwy behoort hier heel nadrukkelijk toe, met dien verstande dat het nogal afwijkt van de meer orthodoxe vormen van Marxisme die zo’n beslissende rol hebben gespeeld in de ‘extreme twintigste eeuw’ (nogmaals Hobsbawm) en die de afgelopen decennia (deels terecht) in de ban

zijn gedaan. Het is precies dit heterodoxe karakter van Löwy's lezing van het Marxisme, althans voor zover dit tot uitdrukking komt in de essays in dit boek, dat zijn werk relevant maakt voor onze tijd, zoals de inleiders van deze bundel betogen en zoals ik zal beamen in deze bespreking.

Gezien Löwy's relatieve onbekendheid eerst een korte biografische schets: hij werd als zoon van Weens-Joodse immigranten in 1938 geboren in de Braziliaanse stad São Paulo, waar hij ook sociologie en filosofie studeerde. In 1961 vertrekt hij naar Parijs om te gaan promoveren bij de heterodoxe Marxistische filosoof en socioloog Lucien Goldman, die zijn belangrijkste leermeester zou worden. In 1964 verdedigt hij aan de Sorbonne zijn dissertatie over de revolutietheorie bij de jonge Marx, een thema dat de kiem zou leggen voor al zijn latere denken. Na een kort verblijf in Israël vestigt hij zich in 1969 voor goed in Parijs, waar hij eerst aan de indertijd kersverse radicaal linkse Université de Vincennes verbonden is (Paris VIII) om vervolgens, in 1978, te gaan doceren aan het Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) en daarna, vanaf 1981, aan de École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS). Momenteel is hij nog steeds verbonden aan deze beide prestigieuze instituten.

Löwy heeft een omvangrijk oeuvre op zijn naam staan, met boeken over onder andere Che Guevara, György Lukács, Walter Benjamin, Franz Kafka en de jonge Marx en vele artikelen op het terrein van de Marxistische sociologie en kentheorie. Een telkens terugkerend thema in zijn werk is dat van de revolutie en van de revolte tegen het kapitalisme. Die revolte, zo meent Löwy, heeft haar wortels in de romantiek en deze wortels zijn bij een groot aantal moderne progressieve – waaronder vele Marxistische – denkers dan ook duidelijk aanwijsbaar, zoals hij in deze bundel via talloze voorbeelden tracht aan te tonen.

Romantiek moet daarbij uiteraard niet in de beperkte, meer gangbare zin van een literair en artistiek fenomeen worden begrepen maar veel ruimer als een sociale en culturele beweging die verzet aantekent tegen het destructieve, vervreemdende en dehumaniserende karakter van het kapitalisme en het proces van industrialisering dat daarmee in gang is gezet. Het is precies in zijn omarming van dit 'antikapitalistische romantisme', dat wil zeggen van het kritische potentieel daarvan, dat Löwy afwijkt van de Marxistische orthodoxie, die de romantiek doorgaans categorisch afwijst als een reactionair-burgerlijke impuls.

In de samen met de Amerikaanse socioloog Robert Sayre geschreven inleiding bij dit boek schetst Löwy de belangrijkste karakteristieken van dit antikapitalistische romantisme. De eigenlijke kern van de romantiek berust in een kritiek op het kapitalistische moderniseringsproces vanuit de ervaring en overtuiging dat dit proces de vernietiging inhoudt van intrinsiek waardevolle aspecten van de prekapitalistische bestaanswijze - die derhalve verdedigd en/of opnieuw tot leven gewekt moeten worden. De romantiek bekritiseert de samenleving niet uit hoofde van een onvoltooide toekomst en op basis van vooruitgangsidealen, zoals het liberalisme en het orthodoxe Marxisme als typische representanten van het verlichtingsdenken dat doen, maar in naam van het verleden en vanuit premoderne waarden die het waard zijn om behouden te blijven of te her-institueren.

Vanuit een (nostalgisch) verlangen naar premoderne waarden hekelt de romantiek een aantal kenmerken van de kapitalistische samenleving die zij als pathologische aberraties beschouwt en waaraan volgens haar een einde kan worden gemaakt door een heroriëntatie op en herwaardering van die premoderne waarden. Deze – nauw met elkaar samenhangende - kenmerken zijn, aldus Löwy en Sayre: de onttovering van de we-

reld (Max Weber) ten gevolge van de rationalisering, de kwantificering van de wereld door de dominantie van het geld, de mechanisering van de wereld door wetenschap en techniek en de heerschappij van de machine, de almacht van de abstractie over het concrete leven en de ontbinding van de sociale verbanden en hun vervanging door zuiver economische en verdinglijkte verhoudingen. Het zijn overigens niet alleen de negatieve effecten hiervan op de samenleving die door de romantische kritiek aan de kaak worden gesteld maar vooral ook de destructieve gevolgen voor het individu.

Löwy en Sayre onderscheiden vervolgens een zestal 'ideaaltypische' (Weber) vormen van romantische kritiek, van meer conservatieve naar

György Lucáks

meer vooruitstrevende varianten. Hun affiniteit ligt vanzelfsprekend bij de meest vooruitstrevende variant, die zij de revolutionaire of utopische romantiek noemen. Typerend voor deze laatste vorm van romantische kritiek is dat ze wars is van elke terugkeer naar het verleden en de premoderne waarden juist op een geheel nieuwe wijze wil realiseren in een radicaal andere toekomst die resoluut breekt met het kapitalisme. Ze verlangt wel degelijk naar een nieuwe toekomstige wereld maar haalt haar inspiratie voor de inrichting van die toekomst voor een groot deel uit het verleden. De in deze bundel besproken 'linkse' denkers vertonen in hun werk allen op de een of andere wijze kenmerken van deze revolutionaire of utopische romantiek en ontlenen hun subversieve en emancipatoire potentie op zijn minst voor een deel aan een verleden dat weliswaar verloren is maar dat op een nieuwe wijze gerealiseerd kan worden in een utopische toekomst.

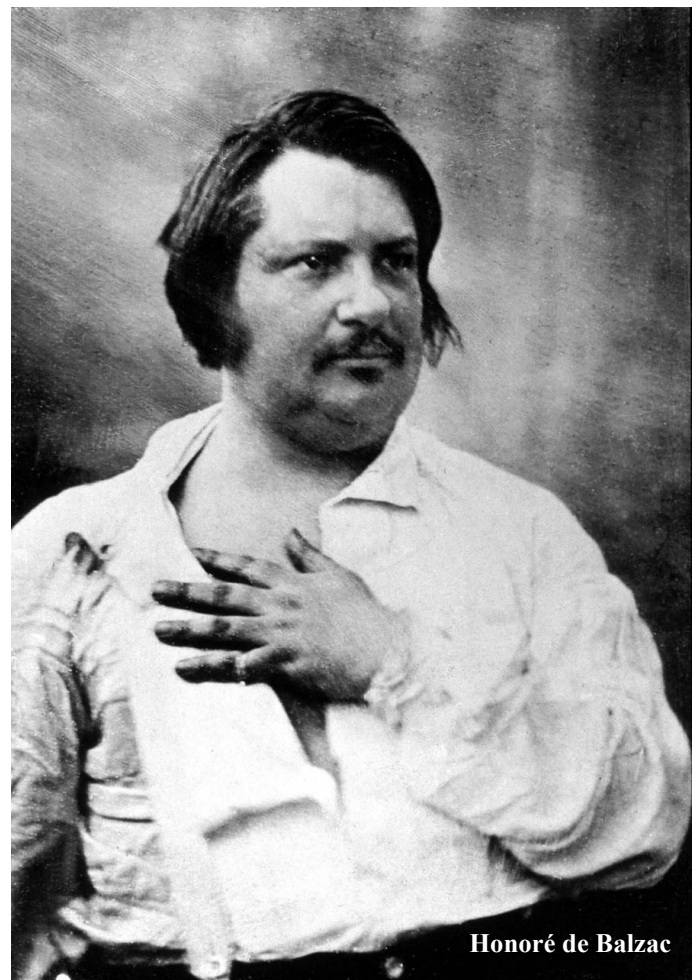
Over de Hongaarse filosoof en literatuurtheoreticus György Lucáks, die overigens de term 'romantisch antikapitalisme' heeft gemunt maar die vooral bekend is geworden vanwege zijn werk *Geschichte und Klassenbewußtsein* (1923) en de theorie over de verdinglijking van de sociale relaties die daarin wordt uiteengezet, zegt Löwy dat diens vroege denken sterk beïnvloed is geweest door de romans van de Russische schrijver Dostojewski, waarin hij een 'atheïstische religiositeit' en een 'mystiek messianisme' ontwaarde dat de komst van een nieuw mystiek collectivisme en een terugkeer naar het verloren paradijs verkondigde, en wel als radicale breuk met het 'tijdperk van de voltooide zondigheid', zoals de jonge Lukács zijn eigen tijd ervaarde. Lukács ziet Dostojewski in zekere zin als de profeet van een religieus communisme en meent in de Russische revolutie aanvankelijk de realisering van deze profetie waar te kunnen nemen: 'De Bolsjewisten trachten momenteel te verwezenlijken wat Dostojewski ons in zijn *Aljosja*

duidelijk wilde maken', zo schrijft hij in 1918. Dat het Sovjetcommunisme in vele opzichten tot een radicalisering van de vervreemdingstendenzen zou leiden die de romantici bij het kapitalisme aanklaagden, was in die prille fase uiteraard nog niet te voorzien.

Ook het werk van de jonge Karl Marx heeft romantische wortels, zo betoogt Löwy, die de romantiek opvoert als een van de vergeten bronnen van zowel Marx als Engels en bovendien stelt dat deze bron wellicht net zo belangrijk is geweest voor hun werk als het Duitse neohegeli-anisme of het Franse materialisme. Het bekende standaardverhaal luidt dat de auteur van *Das Kapital* globaal door drie intellectuele tradities is beïnvloed: de klassieke Britse politieke economie van onder andere Smith, Malthus en Ricardo, het Duitse dialectische denken van met name Hegel en het Franse utopische socialisme van Proudhon, Fourier en Saint Simon. Löwy voegt hier met het revolutionaire romantisme een vierde inspiratiebron aan toe. Concreet wijst hij daarbij onder andere op de grote bewondering die zowel Marx als Engels hadden voor romantische sociaalkritische auteurs als Thomas Carlyle en vooral Honoré de Balzac, van wie Engels beweerde dat hij er meer van had geleerd dan van alle historici, economen en beroepsstatistici uit diezelfde periode bij elkaar, maar ook voor Charles Dickens, Charlotte Brontë en Elisabeth Gaskell. Dat Marx veel heeft geleerd en ook veel heeft ontleend aan Balzac is overigens algemeen bekend en wordt door meerdere auteurs opgemerkt. Zo schrijft David Harvey in zijn recente *Companion to Marx's Capital* dat hij bij het lezen van de romans van Balzac op vele inzichten stuitte die hij eerder in zijn lectuur van *Das Kapital* was tegengekomen.

Een andere romantische affiniteit van Marx en Engels is volgens Löwy gelegen in hun fascinatie voor oorspronkelijke rurale samenlevingsvormen als de Griekse gens, de Russische obshtchina en

de Duitse Mark. Laatstgenoemde werden beschreven in het werk van de Duitse rechtshistoricus Georg Ludwig von Maurer. Wat Marx en Engels aantrok in de beschrijvingen van dergelijke oude, pre-kapitalistische gemeenschappen door Maurer en andere historici was dat daarin een vorm van samenleven naar voren kwam die bepaalde kwaliteiten had die ten gevolge van de kapitalistische productiewijze verloren waren gegaan maar die model konden staan voor de wijze waarop een toekomstige communistische maatschappij ingericht zou kunnen worden. Marx' bekende ideaal van de 'vrije associatie van producenten' gaat hier bijvoorbeeld deels op terug.

Honoré de Balzac

Tot slot hebben ook de nog altijd onovertroffen, als 'humanistisch' bekend staande kritiek op de vervreemding van het leven door de kapitalistische productieverhoudingen uit de vroege *Economische en Filosofische Manuscripten* (1844),

alsook de daaraan tegengestelde idealen van de ‘integrale’ mens en de ‘polytechnische arbeider’ een strekking die in de kern romantisch kan worden genoemd. Reeds Rousseau sprak over de ‘verkoop van de eigen vrijheid’ door arbeiders in termen van zelfvervreemding. Het is overigens opvallend dat de aartsromanticus Rousseau, die toch onmiskenbaar aan de basis staat van de Marxistische maatschappijkritiek, zo weinig wordt genoemd in deze bundel, noch in het essay over Marx noch in de andere essays.

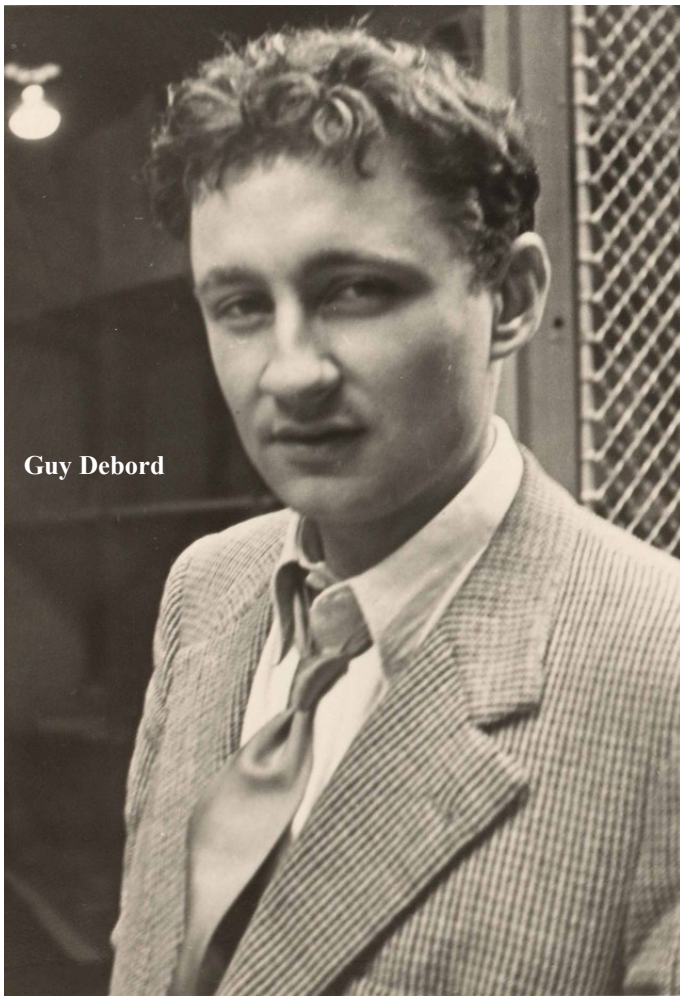
Ook onder de Frankfurters was de romantische kritiek levend, zo laten Löwy en Sayre zien in twee prachtige essays over respectievelijk Walter Benjamin, en Theodor W. Adorno en Ernst Bloch. Alhoewel Benjamin beslist geen utopist was, wordt zijn denken wel geanimeerd door utopische beelden. Daaraan ontleent het immers haar kritische vermogen, aldus Benjamin. Het nadrukkelijk messiaanse karakter van diens filosofische project wortelt vanzelfsprekend op de allereerste plaats in de Joodse traditie waaraan hij zich gebonden voelde, maar het voedt zich tevens met de ideeën van de Duitse romantiek, onder andere die van Novalis en Schlegel. De historische essentie van de romantiek zou gelegen zijn in een ‘romantisch messianisme’, zoals Benjamin stelt in zijn doctoraalscriptie *Der Begriff der Kunstskritik in der deutschen Romantik* uit 1919, waarin hij dit onder andere illustreert aan deze mooie uitspraak van Schlegel: ‘het revolutionaire verlangen het rijks Gods te verwezenlijken is... het begin van de moderne geschiedenis’. In hun essay laten Löwy en Sayre zien hoe Benjamin messianisme, utopisme en romantiek in zijn werk wist te verenigen met het resolute a-romanticisme van het historisch materialisme.

Ernst Bloch is uiteraard een door en door utopisch denker. Zijn twee hoofdwerken, *Geist der Utopie* uit 1918 en *Das Prinzip Hoffnung* uit 1954-59, kenmerken zich zowel door een felle

kritiek op de industrieel-burgerlijke samenleving als door de veelvuldige verwijzingen naar oude tradities die nog niet besmet waren door de berekenende ‘geest’ van het kapitalisme alsook naar historische prefiguraties van de idee van communisme, zoals het primitieve communisme van de in de Bijbel beschreven nomadenstammen, het monastieke communisme van Joachim van Flores en het chiliastische communisme van de diverse millenaristische ketterijen uit de geschiedenis van het Christendom. Zijn gehele oeuvre echter kan als ‘revolutionair-romantisch’ gelden, aldus Löwy. Geheel in tegenstelling tot Marx stelt Bloch dat de (socialistische) wetenschap in dienst moet staan van de utopie en niet omgekeerd.

Adorno is weliswaar geen romantisch denker, aldus Löwy, maar in de samen met Max Horkheimer geschreven *Dialektiek van de Verlichting* onderkent hij wel degelijk de geldigheid van de romantische kritiek op de verlichting. En waar hij conservatieve cultuurcritici als Aldous Huxley (*Brave New World*) en Oswald Spengler (*Der Untergang des Abendlandes*) bekritiseert om hun reactionaire afwijzing van de verlichting tout court, onderschrijft hij wel hun kritiek op het naïeve vooruitgangsoptimisme van de meeste progressieve denkers. Maar deze kritiek moet juist in dienst worden gesteld van de vooruitgang. Adorno verwijt Bloch een utopisme dat zich al te nostalgisch oriënteert op een verleden dat onherroepelijk voorbij is en waarnaar men niet meer terug moet verlangen. Terwijl Adorno de romantische kritiek nadrukkelijk dienstbaar wil maken aan het project van de verlichting, stelt Bloch de verlichtingskritiek in dienst van een duidelijk romantische geïnspireerde utopie. Beide denkers worstelen met de dialectiek tussen verlichting en romantiek maar vanuit verschillende motieven.

De meest recente ‘romantisch revolutionaire’ denker die in het boek besproken wordt is de

Guy Debord

Franse situationist Guy Debord, wiens romantiek Löwy kwalificeert als ‘zwart’, kennelijk vanwege zijn fascinatie voor duistere symboliek, zijn identificatie met de ‘prins der duisternis’, zijn liefde voor de taal van poètes maudites als Baudelaire en Lautréamont en wellicht ook zijn ‘onbuigbaarheid’. Debords nog altijd explosieve kritiek op de spektakelmaatschappij, die volgens Löwy het nodige verschuldigd is aan *Geschichte und Klassenbewußtsein* van Lukács, contrasteert de vervreemde, gemeenschapsloze samenleving van het moderne kapitalisme regelmatig met authentieke vormen van gemeenschap zoals die in prekapitalistische tijden veelal gedeeltelijk waren gerealiseerd, zoals de Griekse polis, de Italiaanse republieken uit de middeleeuwen, dorpen en wijken, en zelfs volkscafés. Daarbij doet hij impliciet een beroep op het bekende, door de Duitse socioloog Ferdinand Tönnies gemaakte onderscheid tussen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft*. Debord deelt met de romantici een onverdeeld antimodernisme. Zijn veroordeling

van de kapitalistische spektakelmaatschappij is absoluut en wordt gevoed door een nostalgische blik op het verleden, niet om dit te herstellen, maar omwille van een revolutionaire breuk met het heden. Zoals Löwy schrijft: ‘Weinig twintigste-eeuwse auteurs zijn erin geslaagd om even goed als Guy Debord de nostalgie om te vormen tot een explosieve kracht, tot een giftig wapen tegen de orde van het hedendaagse bestaan, en tot een revolutionaire doorbraak naar de toekomst’ (176).

In het boek worden nog meerdere auteurs besproken, te weten de schrijvers Franz Kafka en Charles Péguy, de Joodse filosoof Martin Buber, de anarchistische denker Gustav Landauer, de Marxistische theoretica Rosa Luxemburg (de enige vrouw in het gezelschap), de Peruaanse Marxistische intellectueel en activist José Carlos Mariategui en de surrealist André Breton, die allen op de een of andere wijze, van libertair bij Kafka en Landauer tot mystiek en religieus bij Péguy en Buber, door de romantische kritiek op de moderniteit zijn beïnvloed. Wat een beetje ontbreekt is een synthetiserende conclusie, maar vooral ook een reflectie op de mogelijke actuele betekenis van het werk van de besproken auteurs. Daarnaast is het boek tamelijk eurocentrisch; slechts één niet-Europese auteur figureert in de inhoudsopgave. Dat is uiteraard geen probleem maar het doet wel de vraag rijzen of het revolutionaire romantisme we licht ook weerklank heeft gevonden bij ‘linkse’ auteurs – of culturele bewegingen (denk bijvoorbeeld aan de Amerikaanse hippies) - die geen deel uitmaakten van de Europese cultuur. En wat te denken van meer hedendaagse auteurs (André Gorz?). Ook deze ontbreken in het boek. Dit is geen kritiek. Het is eerder een verdienste van het boek dat het die vraag oproept, want Löwy en Sayre (die coauteur is van de meeste hoofdstukken in dit boek, maar wiens naam op de cover ontbreekt en ook niet genoemd wordt in de beide voorwoorden van Abicht en Stutje) slagen er heel

goed in het subversieve en emancipatoire potentieel van de ‘romantische revolte’ voor een ‘linkse’ maatschappijkritiek te evoceren. En daarin ligt de voornaamste kracht van dit mooie (helaas niet zo mooi uitgegeven) boek, dat bovendien geschreven is in een fraaie, rijke stijl, en getuigt van een enorme eruditie.

Het is precies om die reden dan ook jammer dat de auteurs niet meer concreet laten zien hoe dit potentieel vruchtbaar kan worden gemaakt voor de huidige tijd, dat wil zeggen voor een contemporaine kapitalismekritiek en voor hedendaagse pogingen om de wereld te ‘herbetoveren’ en nieuwe vormen van zinvol en autonoom leven en samenleven te veroveren op de nihiliserende logica van het kapitaal, die de planeet ondanks een zich verdiepende crisis nog altijd in zijn greep houdt.

Maar wellicht is die taak veeleer aan de lezer, die in dit boek in ieder geval getrakteerd wordt op een rijk menu aan keuzes om zijn kritische arsenaal mee uit te breiden. De indruk die het lezen van dit boek op de allereerste plaats achterlaat is die van de ontzettende rijkdom van de revolutionair romantische verbeelding in zowel de negentiende als de twintigste eeuw. In contrast daarmee steekt de bedroevende - zorniet beschamende - armoede van de huidige utopische verbeeldingskracht schril af. Nooit was de politieke verbeelding sterielier dan op het moment. Zelfs de loutere gedachte aan een alternatief voor het kapitalisme, al is het slechts als logische mogelijkheid, lijkt volkomen te zijn uitgedoofd. Wat dat betreft beheerst de TINA ideologie van wijlen Margaret Thatcher het collectieve bewustzijn nog altijd onverkort (ook al is ze inmiddels in haar ‘zombiefase’ getreden). Zoals Slavoj Žižek terecht stelt onder verwijzing naar Fredric Jameson kunnen we ons tegenwoordig van alles voorstellen (de vernietiging van de aarde door een asteroïde, de verdwijning ervan in een

zwart gat, etc.), wat echter volstrekt onvoorstelbaar lijkt is een alternatief voor het kapitalisme. Ook ‘links’ gelooft heimelijk in Fukuyama’s vulgair-Hegeliaanse these van het einde van de geschiedenis en de ideologieën en heeft haar utopisme ingeruild voor onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan de Sachzwänge van de markt. Op zich hoopvolle bewegingen als de antiglobaliseringsbeweging en Occupy lijken daarin vooralsnog helaas geen substantiële verandering te brengen.

In een recent boek over de momentele crisis, getiteld *The Uprising. On Poetry and Finance*, constateert de Italiaanse post-autonomist Franco Berardi dat het bij deze crisis niet alleen en ook niet in de eerste plaats gaat om een financiële en economische crisis maar vooral om een crisis van de verbeelding - en meer algemeen van het verlangen. De strijd aangaan met het kapitaal vooronderstelt volgens hem tegenwoordig allereerst dat we de taal heroveren op de exploitatie ervan door het kapitaal en haar poëtische kracht revitaliseren, om daarmee onze sensibiliteit en verbeelding te herwinnen. De komende revolutie zal poëtisch zijn of ze zal niet zijn, zo suggereert hij in dit boek. Het kan beslist geen kwaad als we ons in het kader van die noodzakelijke revitalisering laten inspireren door de verbeeldingsrijke, brisante en vaak poëtische taal van de auteurs die in dit boek de revue passeren, alsook van de krachtige - zij het helaas te weinig actualiserende - evocatie van hun denkbeelden door Löwy en Sayre. Deze tonen hierin dat de romantisch-revolutionaire traditie in dit opzicht een ware schatkist vertegenwoordigt waar we uit kunnen putten voor het aanwakkeren van onze eigen revolutionaire verbeelding. En mooi en rijk boek vol vergeten - al te lang vergeten - dromen uit het verleden. Zeer inspirerend en een waar genot om te lezen. En een hele geslaagde vertaling bovendien.

WU MING'S UTOPIA-TOP-10

Van William Gibson tot Robert McFarlane: het Italiaanse schrijvers-collectief Wu Ming heeft 10 boeken geselecteerd waarin utopische werelden geconstrueerd worden en onderzoekt onze impuls om ze te creëren.

Het is goed dat je ons hebt gevraagd om te schrijven over onze top-10 van utopia's. Momenteel vraagt iedereen aan ons om een stuk te schrijven over de politieke situatie in Italië, en ons antwoord is steeds: "Jullie weten toch al lang wat daar aan de hand is?" Een personage uit een komedie werd een charismatisch leider, nam zowel een weinig diepgaand links idioom als een uitgesproken rechtse macho-houding aan en bleef schreeuwen: "Links noch rechts!". Hij presenteerde de massa's een snelle manier om hun ziel te reinigen: "Goede burgers zijn eerlijk! Politici zijn de ware schuldigen!" Door te focussen op zondebokken en door het systeem alleen oppervlakkig aan de kaak te stellen (in dit geval de politici), stabiliseert de nieuwe beweging de kern van het systeem. De bezuinigingen kunnen dus gewoon doorgaan, uitbuiting blijft bestaan en de sociale ongelijkheid blijft onaangetaast.

Als de dystopie niet dystopisch meer is, dan wordt utopia, meer dan ooit, een onontbeerlijke levensbehoefte.

1. ARCHAEOLOGIES OF THE FUTURE: THE DESIRE CALLED UTOPIA FREDRIC JAMESON

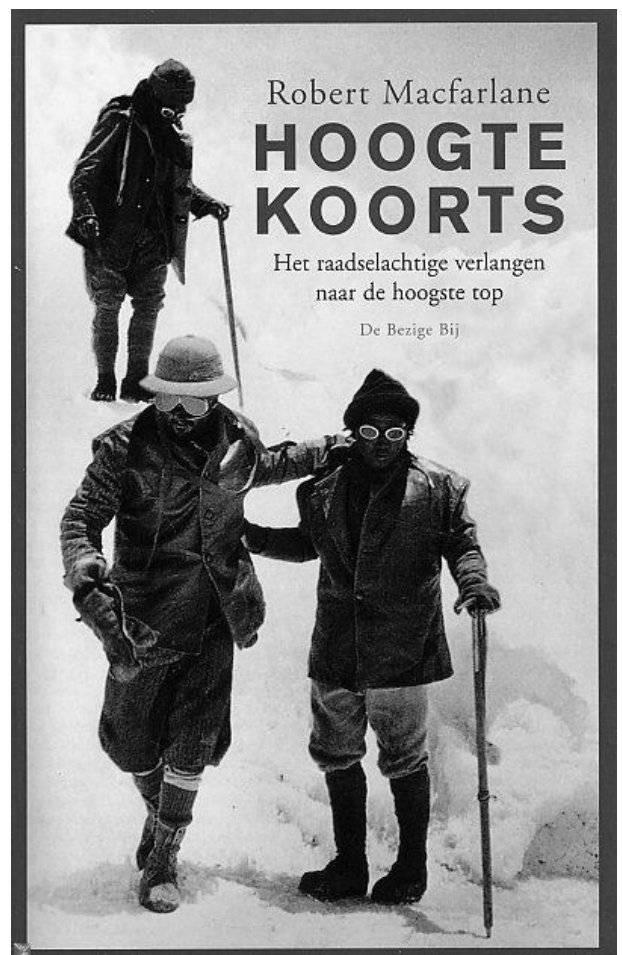
Schrijvend over science fiction baseert Jameson zich op de Duitse filosoof Ernst Bloch met als doel het inspirerende onderscheid tussen het "utopische programma" en de "utopische impuls" te doen herleven. Als utopia gaat over het bedenken van een andere wereld of op z'n minst een andere manier van leven, dan is een utopische impuls werkzaam tijdens de vele handelingen en keuzes in ons dagelijks leven. Zelfs een boswandeling creëert een andere, tijdelijke wereld om ons heen en brengt aan het licht dat we liever op een andere manier leven. Er zijn boeken over utopische programma's die zorgvuldig geconstrueerde utopisch werelden weergeven, en er zijn boeken over de utopische impuls. De titels die we kozen vallen in beide categorieën.

2. KIRINYAGA MIKE RESNICK

Op een terragevormde planetoïde genaamd Kirinyaga (de Gikuyu benaming van Mount Kenya) probeert een Gikuyu-gemeenschap te leven zoals hun voorouders deden voordat Kenya werd gekoloniseerd. Voor Koriba, de zelfbenoemde mundumugu (medicijnman) van de gemeenschap, is dit een droom die uitkomt. Het spreekt voor zich dat de dingen niet gaan zoals hij verwacht, maar na de voorspelbare mislukking van het utopische programma wordt Kirinyaga een veel intrigerender boek. Een boek over Koriba's terugkeer naar een veranderd, futuristisch Nairobi en de niet aflatende utopische impuls die van hem een vreemdeling maakt in een vreemde stad. Hij heeft slechts twee vrienden: een oude man en een kloon van Ahmed van Marsabit (de beroemdste olifant uit de geschiedenis van Kenya). Als hij een creatieve synthese tussen de utopische impuls en doodsdrijf, weet hij een uitweg te vinden.

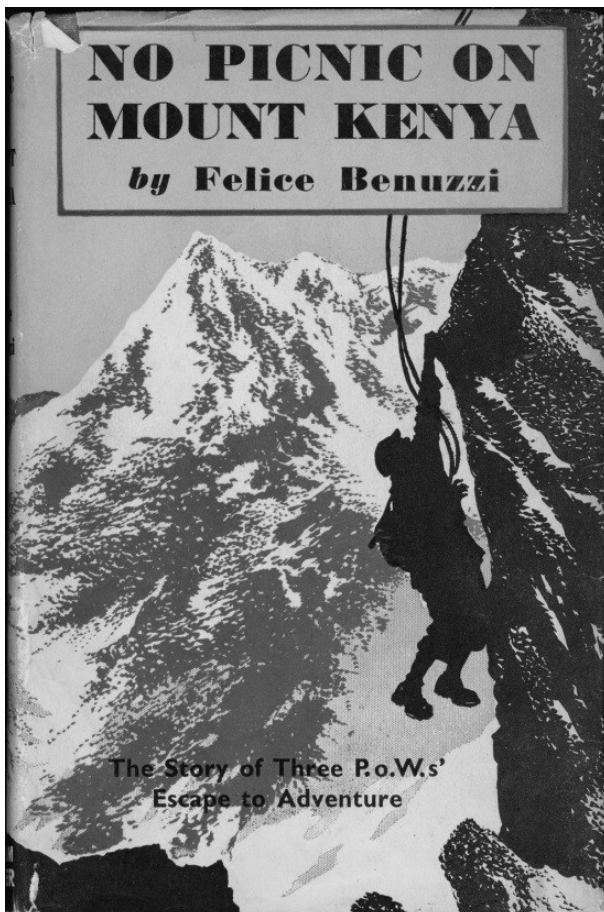
3. MOUNTAINS OF THE MIND ROBERT MACFARLANE

Dit is één van de beste boeken geschreven over bergbeklimmen ooit. Het is het beste boek dat zich bezighoudt met de utopische impuls die mannen en vrouwen er toe drijft om kou te lijden en uitputting te doorstaan, hoogteziekte te trotseren, constant de dood te riskeren, en dat alleen maar om de wereld te zien vanaf een bergtop, niet veel meer dan een vluchtige blik voordat je weer naar beneden afdaalt. Tot in de 18e eeuw werd de utopische impuls niet in verband gebracht met bergen. Mensen waren niet geïnteresseerd in het beklimmen van bergen, het bereiken van bergtoppen was nog uitdrukking van de primaire metafoor omhoog = goed/omlaag = slecht. Macfarlane vertelt het verhaal hoe mensen belangstelling kregen voor de bergen en veranderde ze in een rijk van de utopie.

**4. NO PICNIC ON MOUNT KENYA
FELICE BENUZZI**

Dit gaat zowel over Kenia als over bergbeklimmen als utopie. Op een equatoriale nacht in 1943 ontsnapten drie Italiaanse krijgsgevangenen uit Kamp 354 in de buurt van Nanyuki om Mount Kenya te beklimmen. Zo'n acht maanden lang hadden ze stiekem hun ontsnapping voorbereid. Na twee weken van primitieve vrijheid en hevige honger bereikten ze Point Lenana (4,985 meter). Toen gingen ze terug naar het kamp om hun onvermijdelijke straf te ondergaan. Was het de moeite waard? Natuurlijk! Met hun romantische gebaar overwonnen ze de gruwelijke verveling en vernedering van het concentratiekamp. Een van hen, Felice Benuzzi, vertelde zijn verhaal in twee boeken. Een in het Italiaans (Fuga sul Kenya) en de andere in het Engels (No Picnic on Mount Kenya). Wu Ming 1 en Roberto Santachiara hebben onlangs een biografisch verhaal geschreven over Benuzzi getiteld pont Lenana.

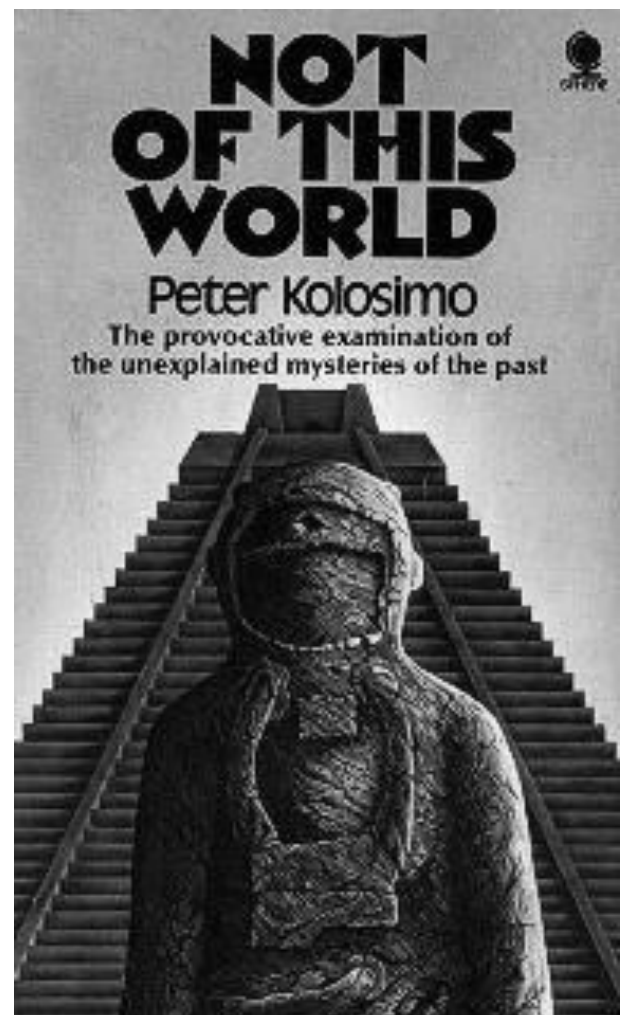
**5. TIMELESS EARTH
PETER KOLOSIMO**

**6. SPACESHIPS IN PREHISTORY
PETER KOLOSIMO**

**7. NOT OF THIS WORLD
PETER KOLOSIMO**

**8. BROTHERS OF INFINITY
PETER KOLOSIMO**

We kozen er vier, maar we zijn opnieuw geobseedeerd geraakt door alle boeken die deze man schreef in de jaren zeventig. Boeken die we lazen toen we nog kind waren. Het waren allemaal bestsellers. Van elk exemplaar werden er honderdduizenden verkocht. We zijn zelfs van plan om een boek over Kolosimo uit te geven. Hij was lid van de Italiaanse communistische partij, sprak vloeiend Duits en Russisch en hij onderhield contacten met visionaire wetenschappers

in het hele Oostblok. Hij dacht dat er hoog ontwikkelde beschavingen bestonden in andere delen van de Melkweg en hoogst waarschijnlijk hadden ze het socialisme al lang geleden verwezenlijkt. Hij verkondigde dat delegaties van deze “kameraden van andere planeten” de aarde in de oudheid hadden bezocht en probeerde het te bewijzen door te wijzen op afbeeldingen die de landing van sterrenschepen uitbeelden, kosmonauten in volledige uitrusting etc. of door passages uit de bijbel te interpreteren als nauwelijks verholde beschrijvingen van close encounters of the third kind. Hij schreef ook over bizarre wetenschap en herinterpreteerde de alchemie d.m.v. het dialectisch materialisme. Zijn boeken hadden altijd gedichten van Pablo Neruda als motto. Utopische brandstof voor onze nog jonge breinen. Psychedelisch stalinisme. We zijn nooit

hersteld van het lezen van deze wonderbaarlijke boeken.

9. THE GERNSBACK CONTINUUM WILLIAM GIBSON

We hebben veel gepraat over dit beroemde korte verhaal. We organiseerden er zelfs conferenties over waarbij we stelden dat het vandaag de dag op z'n kop zou moeten worden gezet. Meer dan dertig jaar geleden verwoorde Gibson een therapie voor post-utopische melancholie. De hoofdpersoon wordt geplaagd door beelden van toekomsten die nooit hadden plaatsgevonden. De toekomsten waar de populaire cultuur over droomde in de late moderne tijd. D.w.z. van de jaren '30 tot de vroege jaren '60 – het tijdperk van de klassieke science fiction-prefiguraties. Plotseling ziet deze man futuristische vliegtuigen boven hem vliegen, futuristische landschappen verschijnen aan de horizon, gelukkige Jetson-achtige families zweven in futuristische auto's door de lucht. Het is het semiotische afval dat werd achtergelaten toen de toekomst zich uit onze wereld terugtrok. Hij herstelt van deze eigenaardige ziekte door het advies van een vriend op te volgen: Kijk naar slechte, waarde-loze films. Stop jezelf vol met troep van de televisie. Consumeer zonder schuldgevoelens de laagste producten van de populaire cultuur. Wees niet rouwig over het verlies van de toekomst.

Als we het verhaal vandaag de dag zouden moeten herschrijven, dan zou de therapie de ziekte zijn en andersom. M.a.w. gedwongen overconsumptie van culturele troep is waar de meeste westerlingen mee zijn opgegroeid. Ze groeiden op in het eeuwige heden van het laatkapitalisme zonder dat iemand hen aanmoedigde om zich een toekomst voor te stellen, in welke vorm dan ook. Deze culturele handicap kan worden genezen door een vernieuwd verlangen naar toekomstige werelden te cultiveren. Laten we

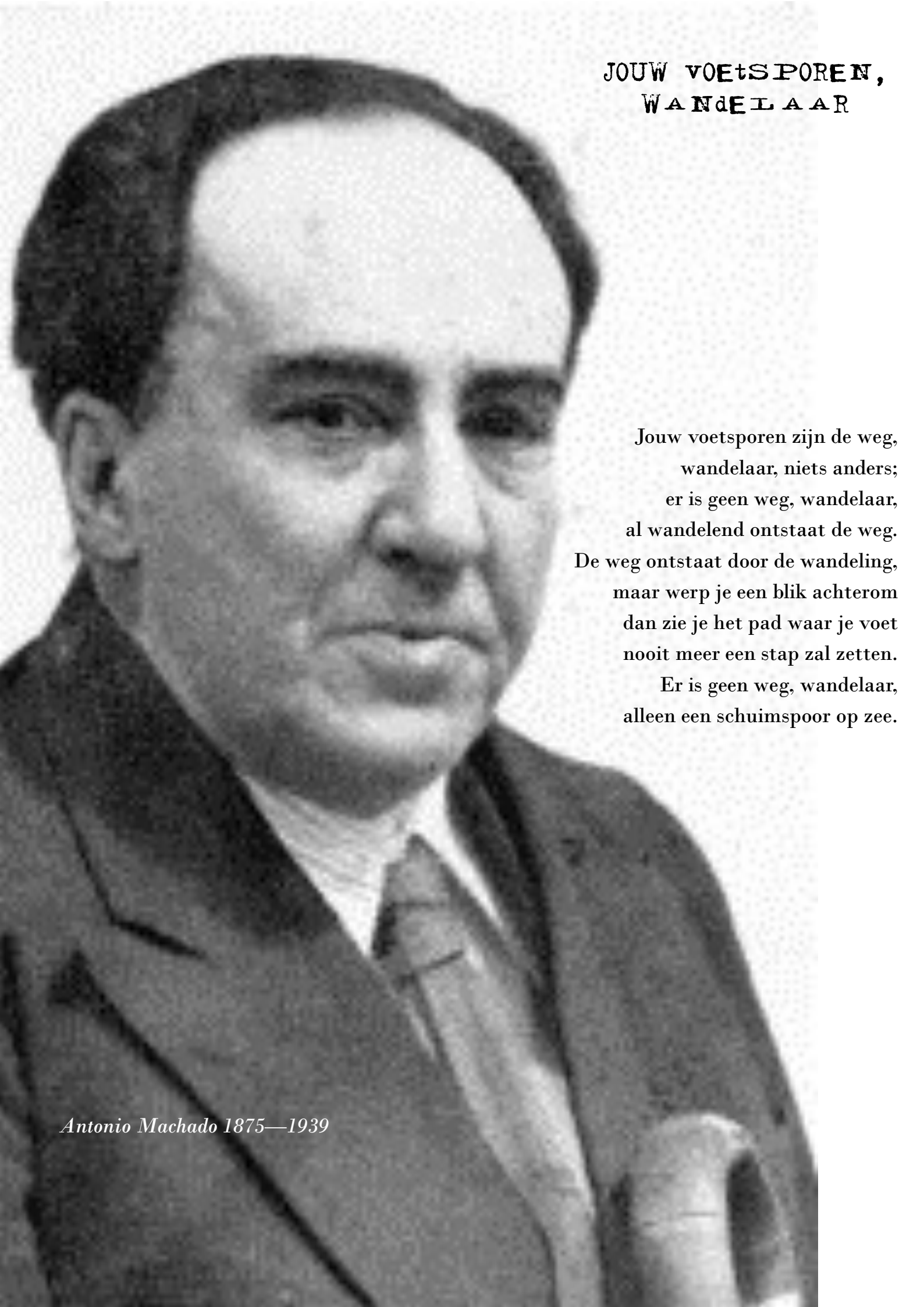
het stof van de oude Robert A. Heinlein-boeken vegen. Laten we onze Cordwainer Smiths, onze Jack Vances, onze Philip J. Farmers, en onze Ursula K. Le Guins terughalen. Laten we utopia heroveren.

10. BRECKENRIDGE AND THE CONTINUUM ROBERT SILVERBERG

Een ander kort verhaal met het woord "continuüm" in de titel, dat was het onderwerp van een van onze conferenties. Dit is iets ouder dan het verhaal van Gibson. Het is duidelijk een eerbetoon aan Joseph Campbell's *De held met de duizend gezichten* en het is ook een demonstratie van het geloof in de kunst van het vertellen van verhalen. Het is intrigerend dat Silverberg, niet lang nadat hij het had geschreven, vijf jaar stopte met schrijven. Breckenridge is een man van de 20ste eeuw die zich ineens in een extreem verre toekomst bevindt. Waarschijnlijk honderdduizenden jaren scheidt deze dunbevolkte, woestijnachtige wereld hem van de plek waar hij woonde. Hij sluit zich aan bij een groep gestrande mutanten en wordt de verteller. Elke nacht, rond het kampvuur, vertelt hij hen vervormde,

half vergeten versies van Griekse en Hebreeuwse mythen. Beetje bij beetje wordt zijn inzicht in de structuur van die verhalen tot een vaardigheid waarmee hij een raadsel zal oplossen en een nieuw begin van beschaving zal inleiden. Romanschrijvers kunnen dat.

A black and white portrait of Antonio Machado, a Spanish poet and philosopher. He is shown from the chest up, wearing a dark suit jacket, a white shirt, and a dark tie. He has a serious expression and is looking slightly to the right of the camera. The background is a plain, light color.

JOUW VOETSPOREN,
WANDELAAR

Jouw voetsporen zijn de weg,
wandelaar, niets anders;
er is geen weg, wandelaar,
al wandelend ontstaat de weg.
De weg ontstaat door de wandeling,
maar werp je een blik achterom
dan zie je het pad waar je voet
nooit meer een stap zal zetten.
Er is geen weg, wandelaar,
alleen een schuimspoor op zee.

Antonio Machado 1875—1939